

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2017

Bc. Michaela Opatrná

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Studijní program: informační studia a knihovnictví

Studijní obor: informační studia a knihovnictví

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Michaela Opatrná

Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach

The Library of Melchior Gniesen von Kobach

Praha 2017

Vedoucí diplomové práce

PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Zde bych ráda poděkovala vedoucímu své práce, panu PhDr. Richardu Šípkovi, Ph.D., za jeho přínosné rady, laskavou pomoc, podporu a vřelost, které mi věnoval při zpracování mé diplomové práce. Dále patří mé díky panu PhDr. Pavlu Trnkovi, Ph.D., správci Maltéžské knihovny v Národním archivu ČR a objeviteli knihovny Melchiora Gniesena, za jeho vstřícnost, ochotu a poskytnutí cenných informací potřebných k jejímu vypracování. Děkuji také svým nejbližším, kteří mě vytrvale povzbuzovali a po celou dobu mi byli oporou.

PROHLÁŠENÍ

“Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.”

v Praze dne:

.....

podpis autorky

Bc. Michaela Opatrná

BILIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Identifikační záznam

OPATRŇÁ, Michaela. *Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach*. [The Library of Melchior Gniesen von Kobach]. Praha, 2017. 115 stran, LVII stran příloh. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Richard ŠÍPEK.

Rozsah práce

Předpokládaný rozsah diplomové práce: minimálně 108 000 znaků, tj. 60 normostran

Skutečný rozsah diplomové práce: 89 normostran (115 stran)

z toho:	37	obrázků
	18	grafů
	2	tabulky
	LVII	stran příloh (katalog)

ANOTACE V ČESKÉM JAZYCE

Abstrakt

Opatrná, Michaela – Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1, nám. Jana Palacha 2

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

Cílem práce je popsat nově objevenou knihovnu Melchiora Gniesena von Kobach († 1627), rady apelačního soudu a kancléře maltézského řádu, která se v současné době nachází v Maltézské knihovně uložené v Knihovně Národního archivu České republiky (čítá 184 sv.).

Teoretická část práce předkládá základní informace o formování a podobě měšťanských knihoven v raném novověku, krátce popis Řádu maltézských rytířů v Čechách, popis historie a současného stavu knihovny pražského konventu, životopis Melchiora Gniesena a představení jeho knihovny.

V praktické části se nachází kompletní katalog dochovaných knih knihovny Melchiora Gniesena, její obsahová a formální analýza a následuje zhodnocení významu práce. Použité metody výzkumu jsou: pozorování, analýza dokumentů a analogie.

Klíčová slova

Melchior Gniesen von Kobach

Maltézská knihovna

Řád maltézských rytířů

Johanitský řád

Pražský konvent

Katalog měšťanské knihovny

ANOTACE V ANGLICKÉM JAZYCE

Abstract

Opatrná, Michaela – The Library of Melchior Gniesen von Kobach

Faculty of Philosophy at Charles University, Prague 1, sq. Jana Palacha 2

Thesis supervisor: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

The aim of this Thesis is to describe the newly discovered Library of Melchior Gniesen von Kobach († 1627), the Council of the Appellate court and the Chancellor of the Maltese Order, which is currently located in Maltese library stored in the Library of the National Archive of the Czech Republic (includes 184 vol.).

The theoretical part presents a basic information about the formation and form of town libraries in the early modern period, short description of the Knights of St John in Bohemia, description of the history and current state of the convent library in Prague, Melchior Gniesen's CV and presentation of his library.

In the practical part there is a complete catalog of the surviving books of the Library of Melchior Gniesen, its content and formal analysis, followed by evaluation of the importance of work. Used research methods are: observation, document analysis and analogy.

Keywords

Melchior Gniesen von Kobach

Maltese library

Knights of St. John

Hospitaller Order

Prague convent

Catalogue of bourgeois libraries

OBSAH

1. ÚVOD	8
1.1 Dostupná literatura	11
1.2 Metodologie	16
2. TEORETICKÁ ČÁST	17
2.1 Základní přehled o měšťanských knihovnách v raném novověku	17
2.2 Dějiny a význam Řádu maltézských rytířů v Čechách	26
2.3 Knihovna pražského maltézského konventu	32
2.4 Životopis Melchiora Gniesena a osudy jeho knihovny	41
3. PRAKTICKÁ ČÁST	46
3.1 Obsahová analýza knihovny Melchiora Gniesena von Kobach	46
3.1.1 Tematická analýza knihovny	49
3.1.2 Jazyková analýza knihovny	63
3.1.3 Chronologická analýza knihovny	69
3.1.4 Analýza místa vydání knih	73
3.2 Formální analýza knihovny	78
3.3 Provenienční analýza knihovny Melchiora Gniesena	90
4. ZÁVĚR	100
5. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	103
6. SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ	113
7. PŘÍLOHY	I
7.1 Katalog knihovny Melchiora Gniesena von Kobach	I

1. ÚVOD

Knihovna konventu maltézského řádu, neboli řádu rytířů sv. Jana Jeruzalémského, má společně s konventem velmi dlouhou historii, neboť se jedná o nejstarší a bez přerušení nejdéle fungující rytířský řád na světě. Z tohoto hlediska je knihovna velmi zajímavým obrazem jeho osudů v průběhu věků. Řád přišel do Čech v polovině 12. století a stavbu svého konventu započal na Malé Straně v Praze blízko Karlova Mostu, druhým významným sídlem byl hrad ve Strakonících. Knihovny, složené převážně z liturgických knih, byly založeny na obou těchto místech, ale po jistou dobu byla významnější právě strakonická knihovna. Ta pražská se začala výrazněji prosazovat a zvětšovat až v 17. století.

Stará knihovna johanitského neboli maltézského řádu se začala utvářet po příchodu řádu do Čech na pozvání krále Vladislava v roce 1156¹. Knihovna vznikala téměř současně v pražském konventu na Malé straně a na hradě ve Strakonících. Během bouřlivého období válek (Praha: husitské války, stavovské povstání, Strakonice: napadení Mansfeldovými vojáky 1619 a Švédy 1641) byly obě knihovny drancovány a obnovovány z darů členů řádu. V roce 1658 strakonická knihovna obsahovala celkem 221 děl, z toho několik inkunábulí a liturgických knih². Tato sbírka se pak stala základem pro vytvoření té dnešní. V roce 1690³ došlo ke sloučení obou knihoven a strakonická knihovna byla převezena do Prahy.

O její významý růst se zde v roce 1730 zasloužil převor Franz Taufer von Rovin⁴. Již o rok později Josef Pokorný, učenec a farář z Benešova, vstoupil do konventu a knihovně věnoval své knihy. Trvalý nárůst knih byl zajištěn především pozůstalostmi osobních knihoven řádových bratří nebo koupěmi. Mezi takové patří odkazy Františka Prösslera, Johanna Rathauského nebo Johanna Raymunda⁵. Nejvýznamnější z těchto přírůstků představuje však sbírka, kterou konvent získal po smrti člena řádu Franze Smitmera v roce 1796 s řadou unikátních svazků. Velmi cenné jsou především tisky, které se vztahují k historii řádu – jeho knihovna představovala nejúplnější středoevropskou sbírku *melitensii*, tedy knih o Maltézském řádu. Řádovou knihovnu obohatil také František Xaver Chanovský z Dlouhé Vsi. V rozšiřování *melitensii* pokračoval fráter Josef Hammršmída, který zemřel 1939⁶. V roce 1870

¹ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken, s. 58.

² Tamtéž.

³ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů v Praze, s. 168.

⁴ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken s. 58

⁵ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů, s. 144.

⁶ PETR, Stanislav. Rukoisný fond, s. 51.

obsahovala 3 073 děl ve 4 578 svazcích, z toho 58 inkunábulí a 119 rukopisů⁷. V roce 1927 se jednalo o 6 000 svazků a v roce 1932 knihovna čítala více než 8 000 svazků, z toho však pouze 20 prvotisků⁸.

Poté, co byla knihovna během druhé světové války řádu odebrána, byla převezena z důvodu ochrany do pražské Zemské a univerzitní knihovny v Klementinu. Nedlouho po skončení války byla knihovna formálně navracena řádu a po určitý čas byla provizorně uložena na faře kostela Panny Marie pod řetězem, roku 1950 však přešla do státního vlastnictví. Trvalejšího uložení a zabránění dalších ztrát ve fondu bylo docíleno zásluhou dr. Bohumíra Lifky, ředitele Knihovny Náprstkova muzea, kterému se podařilo zajistit přestěhování knihovny v roce 1952 do Velkopřevorského pláce pod správu téže instituce. V roce 1959 je však dr. Lifka zatčen a nastupující ředitel o knihovnu nejevil dostatečný zájem, protože nezapadala do tematického zaměření muzea⁹. Poté byla knihovna předána do správy oddělení Zámeckých knihoven Národního muzea¹⁰.

Řád knihovnu opět získal v roce 1994, kdy knihovna obsahovala celkem 23 721 svazků, z toho 315 rukopisů, 130 prvotisků, 962 tisků ze 16. století a 3 310 starých tisků do konce 18. století.¹¹ Zejména rukopisy tvoří dodnes nejcennější zdroje informací o vývoji řádu během doby jeho působnosti, a to nejen na našem území, ale také v jižní Evropě. Knihovna byla umístěna zpět do konventní budovy¹². V roce 2013 začalo stěhování do depozitáře Národního archivu na Chodovec, nejprve rukopisů, poté ostatních knih a od prosince 2014 je fond sjednocený, bezpečně uložený ve vhodných podmínkách, pod správou Knihovny Národního archivu jako depozitum, v péči odborníka a přístupný veřejnosti¹³.

Knižní fond Maltéžské knihovny obsahuje zejména knihy členů řádu, mezi které patří samozřejmě také kancléř maltéžského řádu Melchior Gniesen von Kobach, nebo jeho spřízněnců (zpravidla nebyli členy řádu, ale nakonec se rozhodli odkázat mu svou sbírku). Mezi ostatní provenienční celky patří knihovny jiných církevních řádů. Ve fondu se nachází rukopisy, inkunábule, staré tisky do 19. století, a také nové tisky, do kterých patří tituly z 19. století až první poloviny 20. století.

⁷ PIZZALA, Josef. Stand der Bibliotheken, s. 82-83.

⁸ Zprávy Státního úřadu statistického, s. 326

⁹ TRNKA, Pavel. Osudy maltéžské knihovny, s. 25.

¹⁰ Tamtéž, s. 26.

¹¹ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltéžských rytířů, s. 144.

¹² TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 30.

¹³ Tamtéž.

Ve starém fondu se nachází velmi cenné knihy včetně několika středověkých rukopisů, z nichž některé jsou také iluminované. Mezi prvotisky nalezneme konvolut se čtyřmi světovými unikáty (cca 1490-95) – *Doctrinale cum Recapitulatione per figuras* od Alexandra de Villa Dei, *Grammatica Regula Dominus quae pars, Gramatika ad Patrem cum germ. glossis a Cato (vulgo Disticha Catonis¹⁴), germ. Add. Medii versus pro iuvenibus confecti¹⁵*, dále také pro český knihtisk velmi důležitý tisk potulného tiskaře Johanna Alacrawa z roku 1484 ve Vimperku. Nemálo cenné jsou také dva svazky z knihovny humanistického bibliofila Jana Hodějovského, jeden titul s exlibris a druhý se supralibros. Staré tisky jsou především v latině, dále v němčině, italštině, francouzštině a češtině. Jsou tištěny převážně na území Německa a Čech. Z hlediska obsahového převažuje katolická náboženská literatura (bible, misály, breviáře, polemiky, traktáty, legendy, životopisy Krista a světců), dále česká historie, jazykové učebnice, antická filosofie a právo, rovněž již zmíněná *melitensia*¹⁶.

Fond nový je tvořen monografiemi i periodiky, převážně německými, ale knihy jsou psány i v češtině, latině, francouzštině a angličtině. Stále však převažuje náboženská literatura (teologické slovníky, encyklopedie, katechismy a problémy soudobé církve), církevní dějiny, ale také díla hudební a o hudebnících, filosofie, psychologie, judaika¹⁷.

Účelem této práce je blíže se seznámit s nově objevenou osobní knihovnou Melchiora Gniesena von Kobach, stejně jako s jeho osobností, která je pro dosavadní literaturu poměrně neznámá a existuje k ní velmi málo informací. Po úvodu následuje přehled dostupné literatury ke všem hlediskům této práce a popis použité metodologie. V obecné části práce je popsán soudobý stav měšťanských knihoven, dějiny maltézského řádu a knihovny a dostupná bibliografie k Melchioru Gniesenovi. V praktické části je popsán vlastní výzkum knihovny, její obsahové, formální a provenienční analýzy a komparace s podobnými knihovnami. Kompletní katalog knih dochovaných v knihovně Melchiora Gniesena von Kobach je uveden v příloze.

¹⁴ ŠIMÁKOVÁ, Jitka a kol. Katalog prvotisků zámeckých, s. 7.

¹⁵ Více informací poskytuje práce ŠIMÁKOVÁ, Jitka. Vzácny konvolut, s. 49-69.

¹⁶ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů, s. 145.

¹⁷ Tamtéž.

1.1 Dostupná literatura

Nejaktuálnější přehled k dějinám Maltézske knihovny podává dílo Pavla Trnky¹⁸, z něhož vychází i autorka této práce. První zmínku o Knihovně maltézskeho řádu nalezneme v díle Friedricha Karla Gottlieba Hirschinga *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter*¹⁹ z roku 1788. Jednalo se o základní popis historie a uložení nejcennějších titulů z fondu. Krátká zmínka o Maltézske knihovně se nachází i v německém adresáři knihoven od Julia Petzholdta z roku 1875²⁰. Dalším významným autorem relevantní sekundární literatury byl knihovědec Bohumír Lifka, který po druhé světové válce sám knihovnu nějaký čas spravoval, a to zejména na základě několika jeho prací, ve kterých se blíže věnoval různým úsekům historie knihovny až po současnost – v roce 1936 v článku *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*²¹, v roce 1966 v práci *Pražské knihovny v tisíci letech*²² a v roce 1983 v článku *Die Bibliothek des Grosspriorates von Böhmen*²³. Dále se Maltézske knihovna objevuje v jeho díle o exlibris a supralibros²⁴. V té době proběhly také tři statistické studie²⁵, podle kterých je možné si udělat přesnější názor na soudobý stav. Katalog 77 románsky psaných rukopisů Maltézske knihovny sepsal Václav Černý, a to nejprve v rámci přípravných prací ještě podle starých signatur v roce 1962²⁶, o rok později pak i ve svém francouzsky psaném díle²⁷ již podle nových signatur. První kompletní pohled na historii a popis fondu přináší diplomová práce Ivy Ropkové z roku 1982²⁸, na které spolupracovala s vedoucím práce Františkem Horákem (který se specializoval na téma klášterních knihoven a ve svém díle²⁹ zmínil také stav Maltézske knihovny), s vedoucí zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea Jitkou Šimákovou a konečně s Bohumírem Lifkou, kterou obhájila na Katedře vědeckých informací a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

¹⁸ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézske knihovny.

¹⁹ HIRSCHING, Friedrich Karl Gottlieb. Versuch einer Beschreibung, s. 314-324.

²⁰ PETZHOLDT, Julius. Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands.

²¹ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken.

²² LIFKA, Bohumír. Pražské knihovny.

²³ LIFKA, Bohumír. Die Bibliothek des Grosspriorates.

²⁴ LIFKA, Bohumír. Exlibris a supralibros.

²⁵ PIZZALA, Josef. Stand der Bibliotheken.

²⁶ ČERNÝ, Václav. Rukopisy psané románskými jazyky, s. 65-108.

²⁷ ČERNÝ, Václav. Les manuscrits en langues néolatines, s. 109-169.

²⁸ ROPKOVÁ, Ira. Knihovna řádu Maltézske rytířů. Diplomová práce.

²⁹ HORÁK, František: Klášterní knihovny.

Dalšími významnými tituly byla díla Stanislava Petra pracujícího v Archivu Akademie věd – v první studii³⁰ sepsal seznam středověkých rukopisů s jejich signaturami a rovněž historii knihovny, ve druhém se věnoval rozboru tří bohemikálních breviářů³¹ a poměrně nedávno (v roce 2010) vydal zastřešující dílo o středověkých rukopisech Maltéžské knihovny³² v němčině. Středověké rukopisy byly posléze zpracovány ještě v roce 1995 v díle *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*³³. Nástupce Jitky Šimákové ve funkci vedoucí Oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea, Petr Mašek, je neméně významným autorem s několika publikacemi o Maltéžské knihovně – mezi ně patří medailon ke knihovně u příležitosti výstavy *Navrácené poklady*³⁴, článek o základních informacích v časopisu *Čtenář*³⁵ a nakonec nejrozsáhlejší dílo, které je součástí německé příručky³⁶ o zámeckých knihovnách pod správou Národního muzea. Posledním autorem je současný správce Maltéžské knihovny v Národním archivu ČR Pavel Trnka se svým dílem z roku 2016³⁷, které v sobě zahrnuje pravděpodobně všechny zatím známé informace o knihovně. Informace můžeme také čerpat z knihovních katalogů, které obsahují zmínky o Maltéžské knihovně – Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven³⁸ a Katalog prvotisků Knihovny Národního Muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice³⁹ z roku 2001.

O Maltéžském řádu existuje mnoho pramenů. Pokusme se vyzdvihnout ty z nich, které byly použity pro tuto práci. Bohumír Lifka sepsal svou Studii k dějinám řádu maltéžských rytířů v Českém velkopřevorství v roce 1935⁴⁰. Zhodnocení tehdejších výzkumů komendy a maltéžské jurisdikce bylo popsáno v článku Zdeňka Wirtha *Stavba konventu maltéžského na Malé Straně v Praze*⁴¹ v roce 1932. Velmi významnou studii o postranním právu maltéžského řádu, neboli správě nad určitým malým územím vymykajícím se pravomoci městských rad, představuje dílo Jiřího Hlocha *Postranní právo Panny Marie pod řetězem – konec mosta*⁴²

³⁰ PETR, Stanislav. Rukopisný fond, s. 49-71.

³¹ PETR, Stanislav. Středověká liturgická bohemika, s. 31-93.

³² PETR, Stanislav. Mittelalterliche Handschriften, s. 287-294.

³³ KOSTLÁN, Antonín, PETR, Stanislav a TOŠNEROVÁ, Marie. Průvodce po rukopisných fondech, s. 112-114.

³⁴ MAŠEK, Petr. K historickým knihovním fondům.

³⁵ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltéžských rytířů, s. 144-5.

³⁶ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltéžských rytířů v Praze, s. 168-170.

³⁷ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 7-45.

³⁸ ŠIMÁKOVÁ, Jitka a kol. Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven.

³⁹ ŠIMÁKOVÁ, Jitka a VRCHOTKA, Jaroslav a kol. Knihovny prvotisků Knihovny Národního Muzea.

⁴⁰ LIFKA, Bohumír: Johanitská bohemika.

⁴¹ WIRTH, Zdeněk: Stavba konventu, s. 82-84.

⁴² HLOCH, Jiří: Postranní právo, s. 97-115.

z roku 1962. Místní rozvoj spojený s maltézským řádem rozebírají díla Milady Vilímkové o urbanistickém rozvoji území maltézské jurisdikce⁴³ z roku 1966 a později dílo Věry Pelzbauerové *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*⁴⁴ z roku 2008. Řádu a jeho dějinám obecně se věnuje inventární soupis maltézského řádu sestavený Eliškou Čáňovou a Annou Skýbovou⁴⁵ a přehledná encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností od Milana Bubna⁴⁶ z roku 2002.

Biografických informací o Melchioru Gniesenovi je velice málo. Doklady o jeho životě jsou nejčastěji dochovány ve formě archivních materiálů, které jsou uloženy zejména v Národním archivu. Jedná se o rukopisy psané téměř výlučně v německém jazyce kurentem. Poznámku o tom, že Melchior Gniesen se stal pravděpodobně 1595 kancléřem velkopřevorství, nalezneme v inv. č. 77, regestě listin týkajících se řádu ve velkopřevorství česko-rakouském a polském⁴⁷. Jako rada apelačního soudu se také objevuje v knize zápisů soudních rozhodnutí pražské jurisdikce (tzv. trhové knize)⁴⁸ a v Liber albus, patřící do stejného kartonu. Další zmínky o něm nalezneme v rukopisech číslo R 113 a R 122 Národního archivu. V knize *Schlesiens curiose Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica Von Ober- und Nieder-Schlesien*⁴⁹ od Friedricha Lucae je potvrzeno, a stejná informace je také v díle Fridricha Lichtsterna⁵⁰ nebo Leuenfelse a Nasa⁵¹, že byl kancléřem a radou apelačního soudu. Zmínku o jméně Melchiora Gniesena s jeho roky zvolení a úmrtí nalezneme v díle Kláry Woitschové z roku 2010 *Personální obsazení pražského apelačního soudu*⁵².

Pravděpodobně nejvíce informací můžeme čerpat z archivního materiálu inv. č. 1267, podání na císaře ve věci pozůstalosti velkopřevora kancléře Melchiora Gniesena z Kobachu 1750⁵³. Ohledně majetkových poměrů nalezneme informace v několika listinách, například inv. č. 2362, 539 nebo na digitalizované pečetní listině krále Matyáše o postoupení Gniesenovi školního domu⁵⁴. O stavbě jeho domu nalezneme informace v díle Milady

⁴³ VILÍMKOVÁ, Milada: Urbanistický vývoj.

⁴⁴ PELZBAUEROVÁ, Věra: Dějiny částí Prahy.

⁴⁵ ČÁŇOVÁ, Eliška a SKÝBOVÁ, Anna. Maltézští rytíři.

⁴⁶ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 21-55.

⁴⁷ NA, ŘM, Inv. č. 77.

⁴⁸ NA, ŘM, Inv. č. 1251.

⁴⁹ LUCAE, Friedrich. Schlesienscuriose.

⁵⁰ LICHTSTERN, Fridrich. Schlesische Fürsten-Krone.

⁵¹ NASO, E. I.: Phoenix Redivivus.

⁵² WOITSCHOVÁ, Klára. Personální obsazení.

⁵³ NA, ŘM, Inv.č. 1267.

⁵⁴ Národní archiv Maltézští rytíři [cit. 2017-5-13].

Vilímkové, *Urbanistický vývoj maltéžské jurisdikce*⁵⁵. Z mnoha děl Waldsteina-Wartenberga o maltéžském řádu je zmínka o Gniesenovi v díle *Rechtsgeschichte des Malteseordens*⁵⁶. Pohřeb Melchiora Gniesena a jeho ženy je zaznamenán v dílech Zdeňka Kolowrata⁵⁷ a Pavla Vlčka a kol. *Umělecké památky Prahy, Malá Strana*⁵⁸.

Z hlediska pramenné základny měšťanských knihoven bychom určitě neměli opomenout základní literaturu k dějinám knihoven obecně, a to velmi známá díla Mirjam Bohatcové *Česká kniha v proměnách staletí*⁵⁹, Jiřího Cejпка a jeho *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*⁶⁰, *Z historie evropské knihy* Pravoslava Kneidla⁶¹ nebo středověké soupisy knihoven Ivana Hlaváčka⁶². Na obecném poli měšťanských knihoven v době před Bílou horou jsou pro tuto práci klíčová zejména díla Olgy Fejtové – o měšťanských knihovnách na Lounsku⁶³ a dvě pojednání v německém jazyce, první pro srovnání s měšťanskými knihovnami v Norimberku⁶⁴ a druhé o měšťanských knihovnách v Čechách a ve Slezsku⁶⁵. Měšťanskými knihovnami v Lounech na přelomu 16. a 17. století se zabývá také dílo Adolfa Kamiše⁶⁶. Olomouckými měšťanskými knihovnami se zabývá knihovědec Petr Voit v díle *Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou*⁶⁷ a v pojednání o knihách a knihtisku⁶⁸ tamtéž. Tyto práce můžeme doplnit ještě studií od Václava Nešpora rovněž o knihách olomouckých měšťanů⁶⁹. Z tohoto období bychom mohli ještě připomenout dílo Ladislava Hosáka o ivančických měšťanských bibliotékách⁷⁰.

Další pohled na měšťanské knihovny nabízí obsahové hledisko měšťanských knihoven. Zde bychom opět mohli zdůraznit díla Olgy Fejtové. Ve svém německy psaném článku v *Listech filologických* pojednává o výskytu reformační literatury v pražských měšťanských knihovnách⁷¹. Ve spolupráci s Jiřím Peškem vydala článek *Gramatiky a*

⁵⁵ VILÍMKOVÁ, Milada. Urbanistický vývoj.

⁵⁶ WALDSTEIN-WARTENBERG, B.: *Rechtsgeschichte*.

⁵⁷ KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy.

⁵⁸ VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy*.

⁵⁹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha*.

⁶⁰ CEJPEK, Jiří. *Dějiny knihoven*.

⁶¹ KNEIDL, Pravoslav: *Z historie evropské knihy*.

⁶² HLAVÁČEK, Ivan: *Středověké soupisy*.

⁶³ FEJTOVÁ, Olga. *Lounské měšťanské knihovny*, s. 3-23.

⁶⁴ FEJTOVÁ, Olga. *Die bürgerliche Buchkultur*, s. 151-178.

⁶⁵ FEJTOVÁ, Olga. *Beitrag zur Problematik*, s. 173-187.

⁶⁶ KAMIŠ, Adolf. *Knihovny lounských měšťanů*, s. 211-232.

⁶⁷ VOIT, Petr. *Měšťanské knihovny v Olomouci*, s. 197-207.

⁶⁸ VOIT, Petr. *Knihy a knihtisk*, s. 312-320.

⁶⁹ NEŠPOR, Václav. *Knihy měšťanů olomouckých*, s. 1-7.

⁷⁰ HOSÁK, Ladislav. *Bibliotéky ivančických měšťanů*, s. 144-145.

⁷¹ FEJTOVÁ, Olga. *Reformierte Literatur*, s. 117-143.

*slovníky v měšťanských knihovnách před Bílou horou*⁷². Jiří Pešek toto téma rozebírá z hlediska přítomnosti zdravotnické literatury v pražských měšťanských knihovnách z přelomu století⁷³. Pešek ve spolupráci s Oldřichem Kašparem vytvořil zhodnocení *Zprávy o Novém světě v knihovnách pražských měšťanů předbělohorského období*⁷⁴. Tyto informace můžeme čerpat povětšinou z různých soupisů, inventářů, librářů nebo testamentů. Touto oblastí se Jiří Pešek rovněž zabýval v několika svých dílech. Především jsou to články *Pražské knihy kšaftů a inventářů*⁷⁵ a *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového města pražského v letech 1576 – 1620*⁷⁶ a v neposlední řadě také pojednání o testamentech a pozůstalostních inventářích z hlediska právní historie⁷⁷. Knihovní katalog, neboli librář rozebírá ve svém díle Zikmund Winter o měšťanských librářích věku 16. a 17⁷⁸.

Jiří Pešek vydal i několik děl zabývajících se kulturně-historickým pozadím měšťanů v předbělohorském období. Mezi tato patří zejména *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*⁷⁹ nebo *Pražské městské elity středověku a raného novověku*⁸⁰. Z hlediska teritoriálního můžeme vyzdvihnout dílo Václava Bůžka o každodenní kultuře měšťanů v Jižních Čechách⁸¹ nebo díla o měšťanech v Olomouci od Petra Voita – *Předbělohorská měšťanská třída v Olomouci jako konzument literatury*⁸² – nebo od Jiřiny Holinkové⁸³.

⁷² FEJTOVÁ, Olga a PEŠEK, Jiří. Gramatiky a slovníky, s. 339-368.

⁷³ PEŠEK, Jiří. Zdravotnická literatura, s. 236-252.

⁷⁴ KAŠPAR, Oldřich a PEŠEK, Jiří. Zprávy o Novém světě, s. 5-15.

⁷⁵ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů, s. 63-90.

⁷⁶ PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech, s. 247-282.

⁷⁷ PEŠEK, Jiří: Testamenty a pozůstalostní inventáře, s. 25-31.

⁷⁸ WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře, s. 65-79.

⁷⁹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura.

⁸⁰ PEŠEK, Jiří. Pražské městské elity, s.159-174.

⁸¹ BŮŽEK, Václav Každodenní kultura, s. 43 – 73.

⁸² VOIT, Petr. Předbělohorská měšťanská třída, s. 279-289.

⁸³ HOLINKOVÁ, Jiřina. Měšťanská kultura, s.165-173.

1.2 Metodologie

V této práci je použito několik vybraných metod. Základní metodou je systematické a plánované pozorování, neboť se jedná o charakteristiku fyzicky dochované knihovny. V tomto případě probíhalo formou de visu, s knihou v ruce a fotografováním knih. Z toho vyplývá potřeba vědeckého popisu, který přesně zaznamená pozorované informace prostřednictvím pojmů a údajů v přehledných tabulkách a grafech (jedná se např. o informace jako formát knihy, typ vazby, název titulu apod.). Cílem je zajištění úplnosti záznamů a dosažení co možná nejvyšší objektivity.

V práci se dále používá metoda analýzy, ve které se rozkládají pozorované informace a z nich se určují určité systémy, které tato analýza odhalí. Jedná se o komentovanou analýzu chronologickou, tematickou, jazykovou, místní. Dále je také použita formální analýza vazeb a provenienční analýza.

Rovněž je použito metody analogie, která vychází z metody komparace při posuzování konkrétních případů. Zde se jedná konkrétně o porovnání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach s vybranými podobnými knihovnami.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Základní přehled o měšťanských knihovnách v raném novověku

Tradiční studium kulturního utváření českých zemí na přelomu 16. a 17. století je podmíněno zkoumáním také politických a sociálních tendencí.⁸⁴ Kulturní aktivita, současně se vzděláním, nebyla pro české předbělohorské měšťanstvo pouhou subjektivní potřebou, ale velmi důležitým systémem, který doplňoval stavovské i ekonomické členění společnosti. K nutné měšťanské prestiži patřilo udržovat společensky obvyklou míru investic do vzdělání, kulturních aktivit a hodnot. Bohatí měšťané, jak vlivem přítomnosti šlechty ve městě, které se snažili přiblížit, tak vlivem pronikání renesančních názorů na životní styl, dokonce přestavovali své domy, aby odpovídaly novým životním nárokům, obchodním potřebám či prezentaci majetnosti.⁸⁵ Zmapování měšťanského vzdělání a zájmů představuje skvělý pramen pro zkoumání jejich duševního světa.⁸⁶

Měšťanská kultura před Bílou horou 1620

Předbělohorská doba se nesla v Čechách v duchu humanismu.⁸⁷ Měšťan tohoto období byl zpravidla aktivním členem nějakého společenství působícího uvnitř města, které v různých životních kontextech potřeboval a které na oplátku vyžadovalo jeho členskou disciplínu a kvalifikovanou účast na vedení, provozu a reprezentaci. Mohlo se jednat o společenstva ekonomická (cechy), náboženská (fary), kulturní (literární bratrstva) či vojenská (střelecká a šermířská). Společenstva byla personálními vazbami dále propojována na orgány a úřady místní i celoměstské samosprávy (na radu, soudy, školy, špitály atd.) a jejich činnost vytvářela ve městě významnou komunikační síť.⁸⁸

Měšťanské kulturní aktivity nemusely být vždy nutně spojené s přímou účastí. U řady skladeb gratulačního rázu, oslav slavných činů, náboženských a moralizujících básní, větších knih či hudebních děl očekával autor odměnu za dedikaci díla. Odměny však nebyly nijak vysoké, protože často šlo autorovi jen o přimluvu nebo ochranu. Dedikant si tím zároveň

⁸⁴ BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura, s. 7.

⁸⁵ HOLINKOVÁ, Jiřina. Měšťanská kultura, s. 168.

⁸⁶ PEŠEK, Jirí. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 61.

⁸⁷ CEJPEK, Jirí. Přehled novověkých dějin, s. 92.

⁸⁸ PEŠEK, Jirí. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 61.

zajistil určitou sebe prezentaci a daný titul jistou reklamou. Celá společnost byla na drobný mecenát zvyklá jako na běžnou věc.⁸⁹

Vzdělanost v českých zemích v předbělohorské době byla vyšší než v sousedních zemích.⁹⁰ Vzdělání a s tím spojený růst úrovně kultivovanosti pomáhalo měšťanům překonat jejich sociální původ a částečně prolomit bariéry omezující jejich životní šance. Umožnilo jim zařadit se do širšího okruhu vzdělanců, který v humanistickém stylu integroval celou tehdejší Evropu, a zároveň jim mohlo pomoci nastartovat kariéru, i pokud jim chybělo něco na poli majetkovém nebo právním. Důsledkem bylo též propojování špiček měšťanských skupin s některými politickými nebo zájmovými skupinami šlechty.⁹¹

Prameny výzkumu měšťanských knihoven

Nejčastějším typem pramene se staly pozůstalostní inventáře⁹². Obsahovaly podrobné informace o všech pozůstalých i o majetku a byly psány v jazyce, který v daném městě převažoval (střídání němčiny a češtiny)⁹³. Pramene inventářů nabízí více informací pro porozumění mentalitě majitelů z hlediska celkové životní úrovně, vlastní materiální reprezentace na veřejnosti, ale také snahy o posílení společenské prestiže nobilitací. Do pozadí tak mohla ustupovat prvotní úloha knihy jako čtení⁹⁴.

Inventarizace původně probíhala tak, že komise procházela jednotlivé místnosti a postupně popisovala vše, co každá místnost obsahovala⁹⁵. Od konce 16. století docházelo k zápisu po tematických skupinách předmětů funkčně spolu souvisejících. Inventární soupis zahrnoval výčet pozůstalých, soupis nemovitostí (domů, pozemků, sadů, vinic, polí) a movitého majetku (dílna, krám, sklad, cenné věci, dobytek, předměty). Nakonec byl také připojen i výčet dluhů a odkazů peněz různým institucím, městům nebo osobám⁹⁶. Inventáře byly poté zapisovány do Knih inventářů, v pražských městech pouze v případě sirotků nebo právních nejasností s možností budoucího soudního řešení. Dále se zapisovaly do knih trhových, knih svědomí, knih sirotčích dílů, knih kšaftů či do aktových notářských zápisů⁹⁷.

⁸⁹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 62.

⁹⁰ HOSÁK, Ladislav. Bibliotéky ivančických měšťanů, s. 144.

⁹¹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 60.

⁹² „Pozůstalostní inventář je soupis všech věcí po zemřelé osobě pozůstalých, který v zájmu města, vdovy, sirot nebo věřitelů provedla komise, vyslaná městskou radou, výjimečně někdo ze zainteresovaných dědiců.“ Více v: PEŠEK, Jiří. Testamenty a pozůstalostní inventáře, s.31.

⁹³ BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura, s. 44.

⁹⁴ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 166.

⁹⁵ BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura, s. 31.

⁹⁶ Tamtéž, s. 44.

⁹⁷ PEŠEK, Jiří. Testamenty a pozůstalostní inventáře, s. 32.

Jejich interpretace dnes může probíhat několika způsoby – buď důkladným výzkumem jednoho konkrétního inventáře významné osobnosti, nebo zástupce profesní skupiny, dále tzv. hromadným výzkumem, kdy se soustředíme jen na určitou oblast předmětů (například pro tuto práci, výskyt knih), nebo komplexním rozбором většího počtu inventářů, který zohledňuje všechny předměty pozůstalého, jeho finanční situaci a demografické problémy⁹⁸.

Druhým nejvýznamnějším pramenem je kšaft (dalšími termíny jsou testament, poslední vůle, dání pro smrt, poslední pořízení⁹⁹), který vzniká z iniciativy zůstavitele projednávaného majetku, testátora, aby s ním bylo naloženo podle jeho vůle. Ten měl podle Koldínových nařízení¹⁰⁰ možnost vytvořit každý přičetný muž a žena, kterým to nebylo zakázáno a měli o čem jednat. V Praze kšaftování probíhalo tak, že purkmistr na žádost testátorových přátel k němu ještě za jeho života vyslal dva konšele s městským písařem, který na list papíru testament zapsal formou regestu a odnesl do městské rady. Tam jej posléze přepsal do definitivní podoby originální listiny, nechal zpečetit konšely a uložil do městské knihy¹⁰¹. Tam byl testament ponechán 6 neděl k případnému vznesení námitek, poté byl radou schválen a nabyl právní platnosti¹⁰².

Hlavním důvodem kšaftů bývaly komplikované rodinné vztahy testátora způsobené často několikanásobnými sňatky, nebo jeho přání ohledně neobvyklého rozdělení majetku pozůstalým. Pokud osoba byla ovdovělá a bezdětná, stávali se dědici příbuzní, nejčastěji sourozenci, či jiné známé osoby. Rovněž docházelo k odkazům služebnictvu či „přijatým dětem“, neboť se jednalo o jednu domácnost¹⁰³. Dalšími důvody mohly být ustanovení poručníků, vydědění, odkazy kostelům, městům nebo cechům¹⁰⁴. Některé kšafy obsahovaly zmínku o konkrétním předmětu, který měl být vydán po smrti pořizovatele jinému kšaftovníku, tzv. kšaftovní dani¹⁰⁵. Přes svou úřední povahu a formálnost v sobě testament obsahuje jinde jen těžko zjistitelnou individualitu tvůrce. Výhodou kšaftu je poměrná četnost dochování, a tedy možnost komparace a statistického zpracování.¹⁰⁶ Využití testamentu jako výzkumného pramenu je široké – pro výzkum dějin příslušného města a jeho obyvatel

⁹⁸ PEŠEK, Jiří. Testamenty a pozůstalostní inventáře, s.35.

⁹⁹ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty, s.90.

¹⁰⁰ Koldín byl autorem čtvrtiny české právní produkce v předbělohorské době. Mezi jeho hlavní díla patřila Komentáře práv a zřízení zemských, též sepsal v Kodifikaci D XIII zápis předmětů po tematických skupinách do inventárních knih a vytyčil podmínky pro vytvoření testamentů.

¹⁰¹ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů, s. 66.

¹⁰² Tamtéž, s. 70.

¹⁰³ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty, s.112.

¹⁰⁴ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů, s. 75.

¹⁰⁵ STEJSKALOVÁ, Jana. Kšaft jako pramen, s. 75.

¹⁰⁶ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty, s. 90

z hlediska popisného, sledování domů, pohyb majetku, osudů a struktur slavných rodin, obchodní zázemí měst, vztahy k dalším lokalitám či opět vybavení raně novověkých domácností¹⁰⁷.

Mezi další možné prameny vedle pozůstalostních inventářů a testamentů patří zápisy zasedání městských rad, knihy počtů, přímé dochované soupisy knih, které ale povětšinou vůbec nebyly sepsány, a do jisté míry také rejstříky královské daně¹⁰⁸. Ostatní druhy pramenného materiálu, jako jsou svatební smlouvy, zůstávají prozatím stranou badatelského zájmu a byly využívány především jako zdroje doplňujících informací.¹⁰⁹

Vznik měšťanských knihoven před Bílou horou 1620

Základním předpokladem pro vznik měšťanských knihoven byl rychlý rozvoj evropského knihtisku a knižního obchodu od 70. let 16. století, zejména po roce 1600. Dalšími podmínkami byl rozvoj obchodu, dopravy, pošty a různého cestování spojeného s možnostmi nákupu knih.¹¹⁰ O významu dovozu knih v druhé polovině 16. století svědčí opakovaná cenzurní ustanovení. Ovšem na základě dochovaných inventářů knižních skladů lze usoudit, že pražští tiskaři prodávali především svoji vlastní produkci nebo také výrobky jiných tiskařů téhož města.¹¹¹

V období rozvoje knihtisku a knižního obchodu přestala být kniha považována za předmět vzácný a nedostupný. Ačkoliv byly knihy v té době stále poměrně drahé, mnoho měšťanů vlastnilo významné knihovny¹¹². Pokud vycházíme z inventářů pozůstalostí, zjistíme, že nejlevnější byly knihy školní a knihy malých formátů, které stály v přepočtu 20 litrů piva. Velký podíl ceny byl ovlivněn vazbou, která byla prováděna individuálně knihaři, buď při prodeji, nebo na objednávku majitele, ale záleželo na tom, zda se jednalo o obyčejnou nebo nákladnou variantu u luxusních exemplářů. V mimořádných případech speciálně upravených titulů takto mohla cena mnohonásobně narůst, ale pro průměrného měšťana byla kniha předmětem dostupným a nebyla rozhodujícím ukazatelem jeho majetnosti.¹¹³ Vedle

¹⁰⁷ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty, s. 91

¹⁰⁸ HOLINKOVÁ, Jiřina. Měšťanská kultura, s. 166.

¹⁰⁹ STEJSKALOVÁ, Jana. Kšaft jako pramen, s. 74.

¹¹⁰ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 71.

¹¹¹ Tamtéž, s. 74.

¹¹² HOSÁK, Ladislav. Bibliotéky ivančických měšťanů, s. 145.

¹¹³ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 77.

nakupování však zároveň existovaly různé možnosti nabývání knih a rozšiřování knihoven. Jednalo se nejčastěji o dary a dědictví.¹¹⁴

V českých zemích již výše zmíněná vysoká úroveň vzdělanosti a rozvinutá soustava latinského městského i funkčního akademického školství vytvářela univerzální základnu pro recepci literatury z celé Evropy¹¹⁵. Ze stále se zvyšující poptávky měšťanů a ze stále sílící materiální dispozice města vyplynulo i přirozené posílení tiskařů a knihkupců. Jejich snaha byla většinou spjata s prosazením literatury praktické a jejich profesionální postoje formovala kapitula a městská rada (na soukromé knihovny cenzurní opatření kapituly a jezuitů vliv neměla)¹¹⁶. Bohaté knihovny měli zejména měšťané, kteří měli univerzitní vzdělání, ti také po své smrti často svou knihovnu odkazovali právě univerzitě. Rovněž v některých městech (Praha, Nymburk, Vodňany, Český Krumlov) vznikly po husitských válkách městské knihovny pod správou městských rad, právě z odkazu některého vzdělaného měšťana.¹¹⁷

Zde je vhodné podotknout, že po tiskařském otřesu roku 1547, po němž mohla tisknout pouze dílna Netolického, se knihtisk velmi rychle zotavil. Již v roce 1569 pracovalo v pražských městech 10 tiskáren, v poslední čtvrtině 16. století bylo vytištěno mezi 1 800 a 2 000 titulů.¹¹⁸ Z obsahu knihoven však vyplývá, že většina měšťanstva předbělohorských Čech byla alespoň pasivně bilingvní, neboť vykazuje silné zastoupení češtiny. O to se zasloužilo zejména pražské nakladatelské centrum melantrišsko-veleslavínské dynastie, které dokázalo v takovéto době a při zahraniční konkurenci vyprodukovat velké množství titulů v českém jazyce. V některých tematických kategoriích knih dokonce ovládli český trh a podařilo se jim proniknout i k venkovským a městským sociálně slabším vrstvám¹¹⁹.

Dochovaní měšťanských knihoven v raném novověku

Měšťanské knihovny v období raného novověku jsou v rámci probádání tohoto období a měšťanské kultury ve velkých městech Českých zemí poměrně uspokojivě avšak nekomplexně popsány. Největší měrou se na tom pravděpodobně podílí skutečnost, že měšťanské knihovny často zanikaly a bylo možné je sledovat jen na základě záznamů¹²⁰, nejčastěji v městských knihách. S jejich jednotlivými svazky se v současnosti setkáváme v některých knihovnách klášterních a zámeckých, nebo jejich prostřednictvím v současných

¹¹⁴ VOIT, Petr. *Knihy a knihtisk*, s. 317.

¹¹⁵ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 91.

¹¹⁶ VOIT, Petr. *Knihy a knihtisk*, s.318.

¹¹⁷ CEJPEK, Jiří. *Přehled novověkých dějin*, s. 100.

¹¹⁸ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 71.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 91.

¹²⁰ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha*, s. 262.

vědeckých knihovnách či archivech. Poznáme je však pouze tehdy, pokud byly označeny nějakými vlastnickými přípisky, exlibris nebo supralibros¹²¹. Přičemž pořízená raznice pro supralibros nebo zařízení tisku exlibris předpokládalo objemnější knihovnu a výrazný zájem spojený s vynaložením určitých finančních prostředků¹²².

Na základě znalosti měšťanských librářů v předbělohorské době v Čechách i na Moravě můžeme tuto epochu rozdělit na dvě období. V prvním, od porážky stavovského povstání a zásahů proti knihtisku v Čechách 1547 do sedmdesátých let, se knihovny vyskytovaly v menším počtu a libráře měly rozsah jen několik desítek svazků. V následujícím období výskyt i počet knih v inventářích pozůstalostí radikálně vzrostl. Dokonce i v menších městech se objevily knihovny o více než sto exemplářích. Dle Peškovy studie měšťanských knihoven v předbělohorském období¹²³ bylo zjištěno, že ve všech pražských městech byly knihy nalezeny v období 1580 až 1620 ve 469 z 1041 dochovaných inventářů. Pro srovnání s dalšími městy, které byly podobně zmapovány, je níže uvedena přehledná tabulka¹²⁴:

Tabulka 1: Porovnání počtu knih v knihovnách v různých městech dle Peškovy studie

město	Velikost souboru knih (cca)				Počet knihoven
	1-3	4-25	26-100	Nad 100	
Praha 1576-1620	26%	45%	23%	6%	469
Staré Město pražské 1584-1620	16%	43%	30%	11%	208
Louny 1552-1612	40%	28%	8%	6%	50
Olomouc 1579-1585 a 1617-1620	19%	52%	26%	3%	150
Banská Štiavnica 1577-1620	3%	59%	26%	13%	40
Krakov 1600-1655	29%	47%	19%	5%	458

V daném předbělohorském období tedy nebyly nejrozšířenější jednotliviny, neboť ty se často ve městech používaly jako zástava za vypůjčené peníze¹²⁵ a neměly skutečný knihovní charakter. Význam měly až menší knihovny. Pro střední a velké knihovny platilo, že se jejich podíl pohyboval mezi 20% a 40% všech celků, což potvrzuje již dříve uvedenou skutečnost, že bylo pro měšťana pořízení knihovny poměrně běžnou záležitostí.

Pokud půjdeme pro srovnání ještě trochu dále a zhlédneme celé 17. století, zjistíme v obdobné studii Fejtové¹²⁶, že se v pozůstalostních inventářích z Nového Města pražského dochovaly zmínky o 263 měšťanských majitelích knih z celkového počtu 598 měšťanských

¹²¹ CEJPEK, Jiří. Přehled novověkých dějin, s. 92.

¹²² CEJPEK, Jiří. Přehled novověkých dějin, s. 95.

¹²³ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura.

¹²⁴ Tamtéž, s. 69

¹²⁵ VIOT, Petr. Kniha a knihtisk, s. 317.

¹²⁶ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 159-174.

pozůstalostních soupisů. Přičemž jen polovina z nich vykazovala nadstandardní ekonomickou situaci a jejich vazba na řemeslnické prostředí byla velmi omezená. Jejich knihovny rovněž jen výjimečně obsahovaly více než 100 knih.¹²⁷

Obsah měšťanských knihoven v raném novověku

Soubory knih, které se objevují v měšťanských inventářích, můžeme použít jako orientační obraz literatury, používané dobovou společností¹²⁸. Ovšem ať již při studiu vycházíme z inventárních soupisů knihoven nebo z dochovaných a vlastnický identifikovaných svazků, nemůžeme s jistotou říci, že majitel knih byl také zároveň jejich čtenářem a že knihovna nějak skutečně odrážela jeho zájmy a vzdělanost. Knižní celek mohl zdědit, vyženit či jinak získat, anebo jej používal jen pro svou reprezentaci¹²⁹. Rovněž velká část knihoven vznikla pouze z profesních potřeb¹³⁰. Jejich skutečné využití nám mohou potvrdit poměrně vzácné poznámky a vpisky v knihách¹³¹.

Společně se strukturálními změnami uvnitř měšťanské společnosti probíhaly i proměny životního stylu, chování a myšlení¹³². Například skutečnost malého výskytu jazykovědné literatury v menších knihovnách může dokazovat fakt, že jejich majitelé byli méně vzdělaní nebo ti, pro které školská literatura nebyla aktuálním tématem. Naopak pro majitele větších knihoven, kteří, jak již bylo zmíněno, pravděpodobně prošli vyšším vzděláním, je školská literatura nejen vzpomínkou na studentské časy, ale také stálou příručkou při četbě cizojazyčných titulů¹³³. Stejně tak z hlediska nepřítomnosti zeměpisných titulů o Novém světě v takových knihovnách je zřejmé, že středoevropský vzdělaný měšťan předbělohorské doby zahrnul základní vědomosti o Americe a jejich dobytých oblastech vžitých zeměpisných představ. Téma ztratilo nádech novosti a přitahovalo jen již hlubší zájemce o problematiku. Knihy obsahující soustavnější pojednání o Novém světě byly nalezeny v knihovnách 38 pražských měšťanů předbělohorského období¹³⁴.

Z tematického hlediska se dle již výše uvedené Peškovy studie¹³⁵ podařilo zhodnotit zhruba 4 000 knih z 13 000 zapsaných v pražských inventářích předbělohorské doby. Popsány

¹²⁷ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 166.

¹²⁸ FEJTOVÁ, Olga a PEŠEK, Jiří. Gramatiky a slovníky, s. 339.

¹²⁹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 65.

¹³⁰ VOIT, Petr. Kniha a knihtisk, s. 317.

¹³¹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 65.

¹³² FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 163.

¹³³ FEJTOVÁ, Olga a PEŠEK, Jiří. Gramatiky a slovníky3, s. 344.

¹³⁴ KAŠPAR, Oldřich a PEŠEK, Jiří. Zprávy o Novém světě, 1988, s. 8.

¹³⁵ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 68.

přítom bohužel byly zejména knihy velké, drahé a tedy výjimečné, zatímco knihy malých formátů a rukopisy zaznamenávaly inventáře jen souhrnně (výše uvedený počet je s největší pravděpodobností podhodnocený). Následující tabulka ukazuje přibližné tematické rozložení uvedeného množství knih v pražských městech:¹³⁶

Tabulka 2: Tématické rozložení knih v pražských městech dle Peškovy studie

Tematická skupina:	Nábož., moralistní	Antická, filozofie	Historie, zeměpis	Právo a správa	Medicína, přírodní vědy	Hospodářská, kratochvíle
Staré Město	56%	11%	11%	6%	8%	9%
Nové Město	54%	16%	12%	11%	5%	2%
Malá Strana	64%	1%	15%	3%	13%	4%
Praha	60%	12%	12%	8%	7%	6%

Na prvním místě v 15. a 16. století stojí s velkým přehledem nábožensko-moralistní literatura (ačkoliv podíl se lišil podle profese – v menších librářích řemeslníků byla zastoupena poměrově mnohem více, než ve větších knihovnách úředníků, svobodných profesí nebo patricijů¹³⁷). Stejně zjištění obsahuje i Voitova studie¹³⁸, ve které se píše: „*Trvale monopolní postavení v knihovnách měšťanů zaujímala od jejich počátků až do Bílé hory náboženská literatura také v Olomouci, převážně protestantská.*“¹³⁹ Nejčastějším titulem byla Bible, později se objevují navíc žaltáře, kancionály a postily. Na konci 16. století byla v měšťanských knihovnách již zastoupena literatura všeho druhu včetně alchymistické.¹⁴⁰

Kategorie literatury historické, zeměpisné a politické je z analytického hlediska asi nejzajímavější. V českých zemích totiž mělo každé historické dílo silný politický náboj, a tak jejich skladba může vyjadřovat aktuální zájmy a individuální uchopení světa každého konkrétního měšťana. Tato skupina jasně potvrzuje, že pražští měšťané měli silný zájem o události v Říši i v celé Evropě. Role zahraničního trhu v této skupině byla nižší, než v obou předchozích a dominovala díla tištěná v Praze¹⁴¹. U kategorie lékařské literatury záleželo velmi na zájmu měšťanů, skutečně lékařskou literaturu ve vyšším počtu nalezneme jen výjimečně (univerzální bibliotéky alchymistů Pavla Grimilera z Třebeska či Ludvíka Korálka

¹³⁶ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 68.

¹³⁷ Tamtéž, s. 82.

¹³⁸ VOIT, Petr. Měšťanské knihovny, s. 197-207.

¹³⁹ Tamtéž, s. 205.

¹⁴⁰ CEJPEK, Jiří. Přehled novověkých dějin, s. 100.

¹⁴¹ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 85.

z Těšína a knihovny profesionálních lékařů), většinou se jednalo o herbáře, apatyky a lékařské knížečky. Z přírodních věd jasně dominuje známý Mattioliho *Herbár*¹⁴².

Poslední skupina představuje varia metodických a praktických příruček jako jsou učebnice počtů, hospodářské příručky, kuchařky, knihy o výrobě piva, architektonické příručky apod. Zhruba polovina knih tohoto charakteru byla psána v německém jazyce. Dále do varií patří kratochvilné čtení, které pro svůj spotřební a vazebně i informačně nevýznamný charakter často nebylo dostatečně zaznamenáno v inventářích, ale zmínky o jeho opakovaných edicích můžeme nalézt v Knihopisu. Navíc se často stávalo, že měšťané využívali i literaturu historickou, náboženskou nebo zeměpisnou jako literaturu kratochvilnou¹⁴³.

S přihlédnutím k celému 17. století se opět vrátíme ke studii Fejtové¹⁴⁴, podle které největší zastoupení měla, dle povahy a profese konkrétního měšťana, náboženská a moralistní literatura, nebo tituly převážně historicko-politické, přírodovědecké, právnické, klasická díla antických autorů, gramatiky a jazykové slovníky. Svým obsahem se měšťanské knihovny často snažily napodobovat vzory šlechtických knihoven. Obecně platilo, že čím více knih knihovna obsahovala, tím silněji vykazovala zájmy svého majitele, a byla tedy více individuální. Zároveň byla také její náboženská literatura převážně katolická¹⁴⁵. Jazykově až do konce 17. století v knihovnách novoměstských měšťanů převažovala čeština nad němčinou a latinou. Latinská díla vlastně zaujímala významnější roli jen u nadstandardně velkých knihoven nebo u silně intelektuálních jedinců (zde mohla často převažovat také němčina)¹⁴⁶.

¹⁴² Tamtéž, s. 89.

¹⁴³ PEŠEK, Jiří. Měšťanská vzdělanost a kultura, s. 85, s. 90.

¹⁴⁴ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 159-174.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 170.

¹⁴⁶ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 173.

2.2 Dějiny a význam Řádu maltézských rytířů v Čechách

Rytířský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského, též zvaný johanité neboli maltézští či rhodští rytíři (používané zkratky řádu jsou: O. S. I. H. [Ordo S. Ioannis Hierosolimitani], S. M. O. M. [Sovrano Militare Ordine di Malta] a O. Melit. [Ordo Melitensium]), představuje nejstarší a nejdéle bez přerušení fungující rytířský řád římskokatolické církve¹⁴⁷. Členové maltézského řádu se zavazují Ježíši Kristu, kterého považují za svého pána, z církve se podřizují pouze papeži, kterého považují za zástupce Ježíše Krista pro pozemský život. Jejich cílem je oslavovat Boha, chránit víru a papeže a péče o blaho lidí na celém světě. Základním symbolem řádu je známý bílý maltézský kříž (osmihrotý čtyřramenný kříž) na červeném poli. Řád se skládá z kněžích *fratres capellani*, aristokratů *cavalieri di giustizia* i významných laických osobností *confratres* s cílem šířit nejen křesťanské, ale hlavně rytířské myšlenky. V dřívějších dobách sloužili jako vojáci, tzv. rytíři Krista, s úkolem chránit křesťanství – bojovali za svobodné vykonávání víry, bránili Svatá místa a hájili pravdu víry. Pokud zemřeli, stali se vítězi, neboť jim za tyto služby měly být prominuty všechny hříchy a zajištěn postup do nebe. Později dávali přednost ochraně a službě ubohým (všem, kteří byli odkázáni na pomoc zvenčí – nemocným, nemajetným, utečencům, opuštěným starým lidem a dětem, rovněž přeživším přírodních katastrof či válek, ale také duchovně prázdným)¹⁴⁸. V Čechách maltézští rytíři soustředili převážně svou politickou a majetkovou sílu¹⁴⁹.

Z hlediska mezinárodního práva představuje maltézský řád nejmenší nezávislý stát světa, jeho svrchovanost není nijak omezena duchovní závislostí na papeži. Své oficiální sídlo má v současnosti v Římě (zde sídlí rady státu a úřady) a druhé nejvyšší místo je sídlo velmistra řádu v Aventinu s přilehlým kostelem Santa Maria all'Aventino. Řád má v podstatě všechny atributy skutečného samostatného státu – má vlastní zákony, soudy, znaky státnosti, platidla, známky, diplomaty a vydává pasy. Z hlediska běžného práva jsou všechny součásti řádu vyjmuty ze svých světských jurisdikcí a podléhají přímo řádovému systému a kanonickému právu. Hlavou státu je jeho Výsost-kníže velmistr, volený na celý život, který vládne společně se svrchovanou radou. Řád působí na různých územích ve třech úrovních – velkopřevorství (Řím, Benátky, Lombardie, Neapol, Sicílie, Rakousko, Anglie a Čechy), podpřevorství (Německo, Irsko a Španělsko) a národní asociace (celkem 53 na pěti kontinentech)¹⁵⁰. Územně byla působnost řádu rozdělena na 8 skupin podle jazyků – 3

¹⁴⁷ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 21.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁴⁹ LIFKA, Bohumír. Johanitská bohemika, s. 5.

¹⁵⁰ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 27.

francouzské, 2 španělské a po jednom italská, německá a anglická. Do každé skupiny patřilo několik velkopřevorství, v čele s velkopřevorem, pod něj patřilo baillivství s baillivy a nakonec komendy v čele s komtury¹⁵¹.

Historie řádu sahá téměř tisíc let do minulosti. Skupina kupců z jihoitalského Amalfi se rozhodla přibližně v letech 1030-40 založit v Jeruzalémě u kostela sv. Jana Křtitele špitál pro ošetřování poutníků mířících k Božím hrobů. Papežem byla skupina uznána jako řeholní bratrstvo v roce 1099 a jejich prvním představeným se stal Frá Gerard. Zpočátku se bratrstvo řídilo benediktýnskou řeholí a v roce 1119 také přijalo řeholi sv. Augustina¹⁵². Gerardův nástupce Frá Raymund de Puy vytvořil ústavu řádu, která dělí členy na rytíře, kněze a sloužící bratry. Zpočátku patřili všichni do skupiny sloužících bratrů, později se oddělili představení mistři a od roku 1267 se vydělují také velmistři (ti byli v roce 1607 ustanoveni císařem Rudolfem II. říšskými knížaty). Při svých cestách mnoho poutníků z celé Evropy navyšovalo počet členů nově vzniklého řádu.

Své sídlo museli bratři následkem křížových válek proti Turkům z původního Jeruzaléma několikrát stěhovat. Postupovali při tom směrem do Evropy¹⁵³. Nejprve přešli v roce 1187 do Akkonu, na území dnešního Izraele, poté byli roku 1291 spolu se všemi křesťany vyhoštěni ze Svaté země a přesídlili se na Kypr. Avšak kvůli stavu své armády, která byla silnější než ta kyperská, jim bylo doporučeno se opět přestěhovat¹⁵⁴, a tak roku 1309 odešli na Rhodos (odtud pochází název *rhodští rytíři*). O tři roky později se rhodští stali dědici Templářů, získali mnoho statků a jejich vliv sílil. Po dobytí Cařihradu odrazili sto tisíc vojáků Muhameda II.¹⁵⁵ Když byl Rhodos nakonec obsazen Turky v roce 1522, ostrov opustili a usídlili se na Maltě v centru Valleta. Maltu posléze získali jako léno od císaře Karla V. v roce 1534. O dvě století později na své cestě do Egypta žádal Napoleon Bonaparte o vpuštění do maltského přístavu kvůli opravě svých lodí. Byl odmítnut a tak vyhlásil Maltě válku. Proti přesile neměla Malta žádnou šanci a v roce 1798 byla ustanovena francouzskou državou¹⁵⁶. Tato nesnadná politická situace znamenala období existenční krize. V roce 1800 byl navíc ostrov obsazen Angličany a sídlo velmistra bylo 1834 přemístěno do Říma. Členové řádu nebyli přijímáni již s takovou samozřejmostí. Od nařízení Viléma IV. z roku 1853 se udílel řád v jejich evangelické odnoži jen těm, kteří finančně přispívali na humanitární účely a

¹⁵¹ ČÁŇOVÁ, Eliška a SKÝBOVÁ, Anna. Maltézští rytíři, s. 3.

¹⁵² PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 200.

¹⁵³ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 32.

¹⁵⁴ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 201.

¹⁵⁵ Internetová encyklopedie Leporelo. [cit. 2017-7-1].

¹⁵⁶ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 201.

zaplatili taxu při vstupu¹⁵⁷. V první světové válce se řád již plně zaměřil na svoji humanitární složku, kdy členové jen z českého velkopřevorství ošetřili přibližně na 360 000 raněných a vykonali na 30 000 operací. Dnes se řád rovněž zabývá zdravotnickou a ošetrovatelskou péčí a sociálními službami¹⁵⁸. Řád sanitárně působí ve 35 státech, vlastní 200 nemocnic a přes 1000 ambulantních vozů¹⁵⁹.

Do Čech přišel řád v polovině 12. století na základě setkání zatím ještě nejmenovaného českého krále Vladislava II. v Konstantinopoli s Raymundem de Puy v roce 1148. Ten pozvání přijal až o deset let později a prvotní rozvoj mu zajistil finanční dar Gervasia, probošta vyšehradského, a místokancléře Martina v roce 1158.¹⁶⁰ Stavbu svého konventu započal na Malé Straně v Praze blízko Karlova Mostu na levém břehu u kostela Panny Marie pod řetězem¹⁶¹ v domě zvaném pro své domovní znamení „Černý lev“, který koupil v roce 1603 Karel Tetauer z Tetova od Anny, manželky Ambrože ze Štamfeldu¹⁶². Martin se stal následně zdejším preceptorem řádu a jeho členové byli označováni jako *rytíři Svatomařští*. Základem pražské johanitské osady byl již výše zmíněný kostel, dále kostel sv. Prokopa, pevnost, domy mezi nimi (velkopřevorství, konvent, špitál a hřbitov¹⁶³) a část Kampy. Samostatnost této osady na Malém městě zůstala zachována až do vyhlášení města Prahy v roce 1784¹⁶⁴. Označení „pod řetězem“ znamenalo, že řetězem byla buď zavírána brána osady, nebo jím přehazovali řeku pro snazší vybírání cla¹⁶⁵.

¹⁵⁷ Internetová encyklopedie Leporelo.[cit. 2017-7-1].

¹⁵⁸ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 23.

¹⁵⁹ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 203.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 204.

¹⁶¹ VILÍMKOVÁ, Milada. Urbanistický vývoj, s. 72.

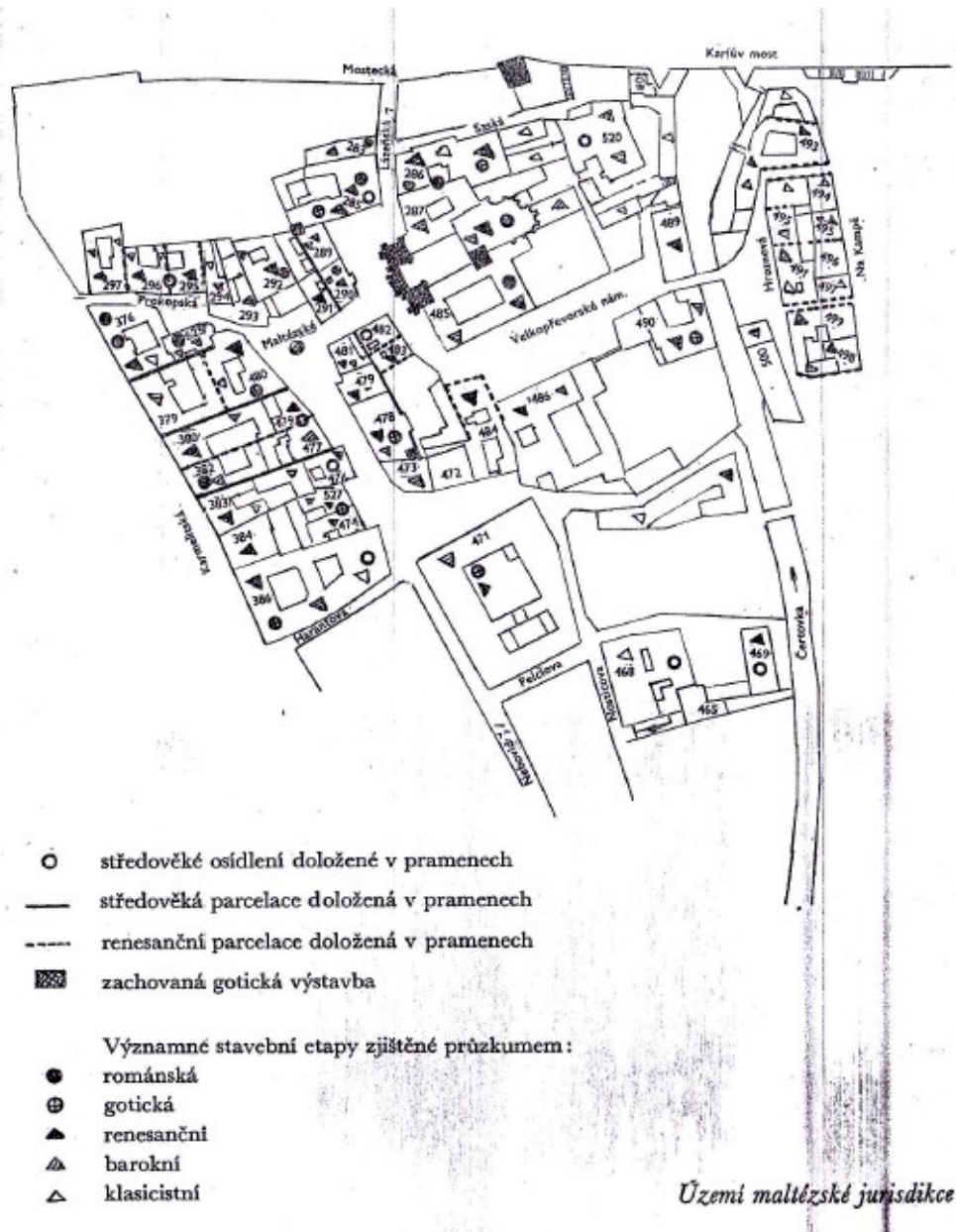
¹⁶² WIRTH, Zdeněk. Stavba konventu. s. 82.

¹⁶³ ČÁŇOVÁ, Eliška a SKÝBOVÁ, Anna. Maltézští rytíři, s. 2.

¹⁶⁴ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 200.

¹⁶⁵ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 43.

Obrázek 1: Mapa území maltéžské pevnosti v Praze

(VILÍMKOVÁ, 1966.)

Do roku 1848 se udrželo pro maltéžskou osadu v Praze též tzv. postranní právo, samosprávu nezávislou na pravomoci příslušné městské rady. Se svými poddanými zacházeli maltéžští rytíři velmi tolerantně. Mezi výhody patřila například blízkost významné dopravní tepny, Karlova mostu, volnost v provozování řemesel a živností (díky omezení pravomocí městských cechů) a volný dovoz piva a vína¹⁶⁶. Mnoho lidí se uchýlovalo k jejich poddanství a byli kvůli tomu ochotni pohybovat se i na hraně zákona (Filip Lang z Langensfeldu

¹⁶⁶ HLOCH, Jiří. Postranní právo, s. 105.

od dvora Rudolfa II. unikal městskému soudu po celých 46 let). O poddanství u johanitů se snažili i lidé, kteří ani nebydleli na Malém městě. Velkou toleranci maltézští totiž projevíli také v náboženství. Po bitvě na Bílé hoře našli v seznamu svých poddaných dvacet nekatolických rodin, které ale nijak nenutili ke změně náboženství¹⁶⁷.

Druhým nejvýznamnějším sídlem byl hrad ve Strakoncích, který byl řádu darován Bavorem I. v roce 1243¹⁶⁸. Prvním představeným byl jmenován Michael de Tyncius a tato komenda se označovala jako *mistři Strakoničtí*. Mezi další komendy předhusitské doby patřil např. Manětín, Kadaň, Ploskovice, Kladsko, Mladá Boleslav, Český Dub a Žitava. Po zrušení templářského řádu roku 1312 získali johanité jejich komendu u sv. Vavřince v Praze, v Čejkovicích, Uhříněvsi, Vodochodech a Nových Dvorech. V roce 1325 byl český převor vyčleněn ze skupiny německého jazyka a podléhaly mu komendy na Moravě, Slezsku, Rakousku, Štýrsku, Korutanech a Kraňsku¹⁶⁹. Celkem řád vlastnil v předhusitské době 30 komend¹⁷⁰. Během husitských válek, ve kterých stáli johanité proti husitům, došlo k výraznému oslabení řádu¹⁷¹, rovněž nedostatek peněz přinutil johanity rozprodávat další pozemky, až zůstaly jen komendy v Praze, Strakoncích, Pičíně a Opavě. Mezi preceptory husitské doby patřili Markolt z Vrutic, Hereš ze Zvířetic, Jindřich z Hradce (bojoval se Žižkou u Sudoměře) nebo Václav z Michalovic (ten se utkal v bitvě u Lipan)¹⁷². V roce 1420 nechali pražští hejtmané zničit pražskou komendu a ta celá lehla popelem, nikdo však nebyl zraněn, protože se všichni včas přestěhovali do Strakonice. Ve Strakonické komendě se shromažďovali odpůrci Jiřího z Poděbrad, které zde podporoval Jošt z Rožmberka. Po opětovném vypálení komendy v Praze roku 1503 se maltézští museli znovu uchýlit do Strakonice. K obnově pražské komendy došlo v roce 1519 opravou kostela a byl zřízen hřbitov.

Od doby Ferdinanda I. členové řádu mohli pobírat důchod za své služby (v Praze byl takovým převor Matěj Děpold z Lobkovic, který nakonec nebyl svržen z okna při defenestraci v roce 1618). Vydáním Obnoveného zřízení zemského Ferdinandem II. získal velkopřevor znovu hlas na zemském sněmu. Prahu bránil převor Rudolf Colloredo z Walsee proti Švédům v roce 1648 a započal barokní přestavbu kostela Panny Marie pod řetězem. Současnou podobu pražského konventu nechal vybudovat velmistr Gundakar Poppo v letech

¹⁶⁷ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 200.

¹⁶⁸ PETR, Stanislav. Rukopisný fond, s. 49.

¹⁶⁹ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 44.

¹⁷⁰ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 204.

¹⁷¹ ČÁŇOVÁ, Eliška a SKÝBOVÁ, Anna. Maltézští rytíři. s. 2.

¹⁷² Internetová encyklopedie Leporelo, [cit. 2017-7-1].

1727 – 1731¹⁷³. Po ztrátě Malty roku 1798 v napoleonských válkách jediné české velkopřevorství dokázalo odolat hroucení řádových struktur a posilovalo svou humanitární funkci. V roce 1848 při ostřelování Prahy vytvořil převor Khevenhüller-Metsch úpravu děl, která zajistila vybuchování munice ještě před dopadem na zem, aby polekala, ale neublížila. V roce 1866 se české velkopřevorství zapojilo do sanitární pomoci na bojištích prusko-rakouské války. Františkem Josefem I. byl johanitský velkopřevor ustanoven na pozici hned jako první po arcibiskupovi, před všemi biskupy¹⁷⁴.

Za první světové války bylo ze Strakonice vysláno osm sanitárních vlaků na pomoc na východní a jižní frontu (konkrétně do Bosny a Srbska¹⁷⁵). Se vznikem republiky měl řád ještě značný majetek – Strakonice, Horní Libchava, Měcholupy, Dožice, Obytce, Dětenice, Dívčí Hrad, ale díky hospodářsko-politické situaci přišel o všechny tyto statky. Zbyl mu jen malý majetek ve Slezsku a Rakousku, ale ten připadl novému rakouskému velkopřevorství, vzniklému po útoku Hitlera na Rakousko. V roce 1938 se tedy oddělilo samostatné české velkopřevorství, v čele s Karlem kardinálem Kašparem. Jeho zásluhou řád přežil nacismus i počátky komunismu. V roce 1950 byl v rámci zákazu všech římsko-katolických skupin zrušen, majetek odebrán, ale bratři i přes věznění a pronásledování pokračovali v řádové činnosti. Oficiálně bylo české velkopřevorství zastupováno členy ve Vídni a v Římě. K obnovení českého velkopřevorství došlo roku 1990 za návštěvy papeže Jana Pavla II. v Praze. Řádu byl navrácen pouze velkopřevorský palác a konvent na Malé Straně. V roce 1993 poprvé navštívil velmistr řádu, Frá Andrew Bertie, české velkopřevorství a setkal se zde s Václavem Havlem. V Čechách je dodnes maltézský řád uznáván jako suverénní a na českém území má své diplomatické zastoupení¹⁷⁶. Toto velvyslanectví zřídilo nové Edukační centrum pro diabetiky, vyšší zdravotnickou školu a stále dohlíží na Českou maltézskou pomoc s asi 200 členy zdravotnického personálu. V roce 2000 mělo české velkopřevorství 105 členů¹⁷⁷.

¹⁷³ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 45.

¹⁷⁴ Internetová encyklopedie Leporelo, [cit. 2017-7-1].

¹⁷⁵ PELZBAUEROVÁ, Věra. Dějiny částí Prahy, s. 203

¹⁷⁶ Internetová encyklopedie Leporelo, [cit. 2017-7-1].

¹⁷⁷ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů, s. 47.

2.3 Knihovna pražského maltézského konventu

Pod Maltézskou knihovnu spadalo v průběhu historie několik dílčích knihoven. Nejprve to byly souběžně dvě knihovny, z nichž jako první s největší pravděpodobností vznikla Knihovna pražského konventu na Malé Straně a druhá o století později ve strakonickém konventu. Obě knihovny se sloučily v roce 1690, a to převezením strakonické knihovny do Prahy¹⁷⁸.

Knihovna pražského konventu vznikla pravděpodobně ve 2. polovině 12. století, kdy řád přišel do Čech na pozvání krále Vladislava v roce 1156 a obsahovala převážně liturgické knihy¹⁷⁹. Z předhusitského období je dochován (a to z obou knihoven) pouze breviář převora Petra z roku 1398¹⁸⁰. V roce 1420 se obyvatelé konventu z bezpečnostních důvodů uchýlili před husity do Strakonice. Archiv se podařilo na ochranu přesunout, ale knihovna byla nejspíše téměř celá zničena¹⁸¹. Výše zmíněný breviář se zřejmě dochoval díky tomu, že sloužil jako osobní kniha převorů a přicestoval tedy s nimi do Strakonice¹⁸². V roce 1487 se převor navrátil do Prahy a přivezl s sebou i část konventu spolu s knihami potřebnými pro svoji práci¹⁸³. V roce 1503 propukl v klášteře požár, ale knihovna podle všeho nebyla zasažena¹⁸⁴. K tomu však bohužel došlo během stavovského povstání, kdy byla knihovna rozchvácena Malostranskými¹⁸⁵.

V roce 1621 knihovnu obnovil nový převor Pavel Gerilius z Altorfu svými vlastními knihami. V roce 1621 byla knihovna také rozšířena o odkaz knižní sbírky bibliofila převora Paula Genilia von Altorfa a převora hraběte Rudolfa von Colloredo-Walsee¹⁸⁶. Rozšířením knihovny byla také sbírka rady apelačního soudu a kancléře maltézského řádu Melchiora Gniesena von Kobach, která knihovně připadla na základě jeho závěti (viz Životopis Melchiora Gniesena) nejspíše až několik let po jeho smrti roku 1627¹⁸⁷.

Knihovna strakonického konventu, která byla po dlouhou dobu významnější, vznikla v polovině 13. století. Z původní strakonické knihovny se do dnešní doby bohužel nic nedochovalo. V roce 1605 měla knihovna asi 300 svazků, většina byla uložena v jedné

¹⁷⁸ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů v Praze, s. 168.

¹⁷⁹ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken, s. 58

¹⁸⁰ PETR, Stanislav. Rukopisný fond, s. 50.

¹⁸¹ LIFKA, Bohumír. Pražské knihovny v tisíci, s. 122.

¹⁸² TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny, s. 13.

¹⁸³ KOSTLÁN, Antonín, PETR, Stanislav a TOŠNEROVÁ, Marie. Průvodce po rukopisných fondech, s. 113.

¹⁸⁴ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken, s. 58

¹⁸⁵ HLOCH, Jiří. Postranní právo, s. 113

¹⁸⁶ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů, s. 144.

¹⁸⁷ WOITSCHOVÁ, Klára. Personální obsazení, s. 57.

místnosti, cenné rukopisy v horní sakristii, žaltáře a kancionály v kapli¹⁸⁸. I zde bohužel došlo k ničení, a to během třicetileté války, roku 1619 Mansfeldovými vojáky a roku 1641 Švédy, což zřejmě přispělo k zániku knihovny. Knihovna byla obnovována od 40. let 17. století a roku 1644 byl sestaven katalog. Ve druhém katalogu ve formě vlastnických přípisků nalezneme, že do roku 1658 knihovna obsahovala 221 svazků s řadou prvotisků a liturgických knih¹⁸⁹.

V roce 1690 byla strakonická knihovna po požáru připojena ke knihovně pražského konventu¹⁹⁰. Sloučená knihovna byla společně s archivem uložena v prvním patře jižní věže kostela Panny Marie pod řetězem¹⁹¹. V roce 1730 došlo k přemístění knih do nové konventní budovy díky novému převorovi Franzi Tauferovi von Rovin. Knihy byly uskladněny v jedné místnosti v prvním patře¹⁹², která byla chráněna železnými dveřmi se zámky. Knihovna byla dále rozšiřována dary a odkazy. Již o rok později Josef Pokorný, učenec a farář z Benešova, vstoupil do konventu a v roce 1732 knihovně věnoval svou sbírku¹⁹³. V roce 1752 knihovnu tvořilo na 1000 svazků. Knihy byly děleny do 12 věcných skupin a dále podle formátu, uloženy byly ve třech zamykatelných skříních se znakem maltézského kříže, ve vestavěném regálu a úložném stole. V místnosti byly uloženy také svícny z kostela a pontifikální předměty. V přízemí konventu bylo uloženo navíc 30 úředních knih, tzv. knih převorství¹⁹⁴. V polovině 18. století došlo díky stejnému převorovi k převazbám několika desítek knih jednotnou vazbou konventní knihovny (světlá kůže, slepotiskové rámcové kompozice, ve středu maltézský kříž). Během 18. století došlo také k vytvoření první rukopisné exlibris pražské konventní knihovny¹⁹⁵.

V roce 1788 se objevuje první zmínka o Maltézské knihovně v díle Hirschinga, *Versucheiner Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter*. Ten zde uvádí, že knihovna obsahovala 800 svazků a staral se o ni knihovník, jehož náplní práce bylo zároveň obstarávání kuchyně a sklepu. Knihy rozdělil do tří skupin, do tzv. cenných knih zahrnul 16 prvotisků, 5 paleotypů a 4 nedatované tituly.

¹⁸⁸ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny, s. 14.

¹⁸⁹ LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken, s. 53

¹⁹⁰ HIRSCHING, Friedrich Karl Gottlieb. Versucheiner, s. 316.

¹⁹¹ LIFKA, Bohumír. Die Bibliothek, s. 2

¹⁹² LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken, s. 53

¹⁹³ HIRSCHING, Friedrich Karl Gottlieb. Versucheiner, s. 317

¹⁹⁴ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny, s. 15

¹⁹⁵ LIFKA, Bohumír. Exlibris a supralibros, s. 161.

Zaznamenal ještě 10 rukopisů, ale ty zařadil do jiné kategorie nazvané „nedůstojný materiál“¹⁹⁶. Knihovna v této době zřejmě nepředstavovala významný a zajímavý fond.

Velkým mezníkem a nejvýznamnějším z přírůstků do fondu je získání cenné sbírky 889 melitensií z pozůstalosti bratra Franze Paula von Smitmer v roce 1796, jež se mu podařilo nashromáždit na základě vlastního katalogu jemu známých melitensií, který obsahoval celkem 1323 titulů. Od této doby rostl význam knihovny a díky Smitmerovi patří sbírka melitensií v pražské Maltézské knihovně k nejuplnějším v Evropě¹⁹⁷.

Trvalý nárůst knih v 19. století byl zajištěn především pozůstalostmi osobních knihoven řádových bratří nebo koupěmi. Mezi ně patří odkazy Františka Prösslera, Johanna Rathauského, Františka Wilhelma nebo Johanna Raymunda¹⁹⁸, který opatřil přibližně 100 svazků svým exlibris. Z let 1854-55 je již známý knihovník, řádový bratr a archivář Antonín Sichrovský¹⁹⁹. Z počátku 19. století se nám také dochoval nsvázaný katalog rozdělený do 20 věcných témat. Rovněž v roce 1835 proběhl neúspěšný pokus o zavedení signatur. To se podařilo až v letech 1870-71 u rukopisů a starých tisků. Také byl založen knižní katalog tehdejší knihovnicí Ferdinandem Warterem. Knihy byly označovány razítky konventu²⁰⁰. K roku 1870 má knihovní fond již 4 578 svazků, z toho 58 prvotisků a 119 rukopisů, popsaných ve dvou abecedních katalozích. Na nákup knih bratři věnovali 40 zlatých²⁰¹.

Po polovině 19. století byla knihovna obohacena také o knižní odkaz Františka Xavera Chanovského z Dlouhé vsi, čítající přibližně 3 000 svazků. Svazky byly opatřeny signaturami a později také zapsány do nejstaršího katalogu knihovny, který vytvořil 1870 řádový archivář konventu, podpřevor Frá Johann Ferdinand Warter²⁰². Ve dvacátém století docházelo po Franzi Paulovi von Smitmerovi k rozšiřování souboru melitensií převorem Josefem Hamršmídem, díky němuž, ale také nákupy a příspěvky samotných řeholníků, se navýšil fond na 6 000 svazků k roku 1927²⁰³, z toho bylo ale zaznamenáno jen 20 prvotisků. Do roku 1932 do knihovny přibýlo dalších 2 000 svazků. Bylo také zahájeno zpracování novější části fondu,

¹⁹⁶ HIRSCHING, Friedrich Karl Gottlieb. *Versucheiner*, s. 318.

¹⁹⁷ PETR, Stanislav. *Středověká liturgická bohemika*, s. 51

¹⁹⁸ MAŠEK, Petr. *Knihovna Maltézských rytířů*, s. 144.

¹⁹⁹ TRNKA, Pavel. *Osudy Maltézské knihovny*, s. 16

²⁰⁰ Tamtéž, s. 32.

²⁰¹ PIZZALA, Josef. *Stand der Bibliotheken*, s. 82-83

²⁰² PETR, Stanislav. *Středověká liturgická bohemika*, s. 51.

²⁰³ MAŠEK, Petr. *Knihovna Maltézských rytířů*, s. 144.

jehož výsledkem byl dvousvazkový katalog vedený do roku 1936, což s sebou přineslo nový systém signatur²⁰⁴.

Bohužel v roce 1941 došlo k úpadku knihovny v podobě vyřazení množství českých knih a časopisů, které byly odeslány protektorátnímu sběru starého papíru na příkaz převora Franze Wernera Bobeho. Stejný osud měla i česká knihovna a rukopisná sbírka Josefa Hamršmída, který zemřel v roce 1939²⁰⁵. Další knihy byly prodávány do antikvariátů, i když se jednalo především o duplikáty a nekompletní díla menšího významu z rozhodnutí knihovníka Heinricha Sachera. Ztráty jsou odhadovány asi na 2 500 svazků. Navíc na konci roku 1941 přišel zásahem třetí říše řád také o svůj majetek včetně knihovny.

Správa knihovny a dohled nad celým majetkem maltéžského řádu v oblasti Východní marky, Sudet a protektorátu přešla na říšský zahraniční úřad pod konkrétní správu Němce doktora Bredta z ustanovení Říšského ministra zahraničí. V této době také došlo ke změně názvu řádu ze suverénního řádu na prostý Řád maltéžských rytířů. Majetek byl bohužel rozprodán po celé Říši a Protektorátu, prostory s uloženými knihami byly prodány Říšskému ministerstvu pro vědu, výchovu a lidské vzdělání v zastoupení kurátora německých vědeckých vysokých škol v Praze²⁰⁶.

Od té doby se ve spravování knihovny střídaly různé instituce mimo řád, knihovnickou funkci zastávali zaměstnanci těchto institucí. V roce 1942 došlo nejprve k přestěhování knihovny jako depozitu do Klementina pod Zemskou a univerzitní knihovnu Praha. Již v této době se v záchraně knihovny a později také v navrácení ztraceného majetku maltéžskému řádu angažoval Bohumír Lifka, za což si v roce 1945 vysloužil titul řádový Donát I. třídy. Spolu s knihami byly přestěhovány také knihovní regály a náklady hradila sama Zemská a univerzitní knihovna.²⁰⁷

V roce 1943 musela Zemská a univerzitní knihovna kvůli hrozícímu nebezpečí zničení válkou evakuovat své fondy mimo Prahu, ale je pravděpodobné, že Maltéžská knihovna v Klementinu zůstala. Pouze koncem války bylo nutné nouzové sklepní uložení, při kterém došlo ke ztrátám cca 500 svazků. Celkově lze odhadnout, že za protektorátu Maltéžská knihovna ztratila asi 3 000 svazků.²⁰⁸ Po válce se řád musel vyrovnávat s jejími následky. Do

²⁰⁴ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 34-35.

²⁰⁵ LIFKA, Bohumír. Pražský nacistický arcibiskup, s. 2.

²⁰⁶ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 17

²⁰⁷ Tamtéž, s. 18-19.

²⁰⁸ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 18.

původního sídla velkopřevorství se místo univerzity nastěhoval Orientální ústav²⁰⁹, na základě udání převora Franze Wenera Bobeho prošlo několik členů řádu koncentračními tábory. Sám byl zatčen stejně jako knihovník Sacher²¹⁰ a roku 1947 odsouzen mimořádným soudem v Praze k trestu smrti a nakonec popraven²¹¹.

Celkem se v řádu po válce nacházelo pouhých deset bratří a jejich počet stále klesal. V roce 1948 jich bylo pouze sedm, z toho jen dva v pražském konventu – Karel Vilém Horký a Vladimír Pícha. Tento stav byl ale zapříčiněn ustanovením řádu z roku 1935, které uzavíralo přijímání nových řádových kněží. I když probíhala jednání o znovuotevření řádu novým kněžím, nikdy k tomu již nedošlo²¹².

Od roku 1947 přešla správa fondu na Knihovnu Náprstkova muzea Národního muzea pod vedením v té době již členem řádu Bohumíra Lifky, který byl ustanoven také řádovým knihovníkem zároveň byl již z předválečných let ředitelem knihovny Náprstkova muzea. V roce 1946 vznikla depozitní smlouva mezi řádem a Náprstkovým muzeem o přemístění knihovny z provizorního uložení zpět do Velkopřevorského paláce, nabídkou za přístup do knihovny Náprstkovým muzeem. Na přelomu let 1947 a 1948 byla knihovna vrácena řádu a provizorně uložena s dalšími předměty na faře u Panny Marie Vítězné v Karmelitské ulici²¹³.

Po zrušení řádu v roce 1950 zůstal fond díky velké aktivitě Bohumíra Lifky ve správě Knihovny Náprstkova muzea. V roce 1952 se konečně díky spolupráci Lifky a Horkého fond přestěhoval do dvou přizpůsobených místností Velkopřevorského paláce, ve kterých sice zprvu chyběly knihovní regály²¹⁴, ale později byly instalovány ty ze Sychrova. V té době knihovna čítala více, než 5 000 svazků. Tímto přestěhováním bylo usnadněno zkoumání knihovny badateli, kteří ji mohli studovat jak ve studovně, tak po dohodě přímo v paláci, samozřejmě za odborného dohledu²¹⁵.

O čtyři roky později byla knihovna oficiálně převedena do majetku Knihovny Náprstkova muzea (asi 5 000 svazků, z toho 96 prvotisků a 4 rukopisy), ale za nedlouhou dobu byl Bohumír Lifka v roce 1959 zatčen a uvězněn. To mělo pro knihovnu a řád nepříznivé následky, neboť již v Knihovně Náprstkova Muzea nebyl nikdo, kdo by o

²⁰⁹ O orientálním ústavu je jeho historická situace popsána na internetových stránkách [cit. 2017-1-13] Dostupné z: <http://www.orient.cas.cz/o-nas/historie/>

²¹⁰ LIFKA, Bohumír. Pražský nacistický arcibiskup, s. 2.

²¹¹ POŘÍZKA, Jiří. Maltézští rytíři, s. 110.

²¹² TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny, s. 21.

²¹³ Tamtéž, s. 22.

²¹⁴ ROPKOVÁ, Ira. Knihovna řádu Maltézských rytířů.

²¹⁵ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny, s. 25.

knihovnu jevil zájem (nový vedoucí Vladimír Zahradníček ji shledal neodpovídající jejímu zaměření) a začalo se jednat o převedení Maltézske knihovny pod Oddělení zámeckých knihoven Národního muzea s vedoucím Pravoslavem Kneidlem. Během tohoto jednání se snažil zároveň vyjednat Karel Vilém Horký navrácení předmětů z majetku řádu, zapůjčených pro interiér knihovny v Náprstkově muzeu, ale nepodařilo se mu získat všechno²¹⁶.

Na základě shody obou stran, a také ředitele Knihovny Národního muzea Karla Švehly, byl tedy fond Maltézske knihovny 1961 předán do správy oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea. V této době také došlo k očištění knihovny od předmětů neknihovní povahy (náboženské předměty, obrazy, sochy, nábytek), které Bohumil Lifka uchovával spolu s knihovnou z důvodu ochrany před rozprášením²¹⁷ (například archivní materiály byly předány do Státního ústředního archivu²¹⁸ nebo 15 obrazů bylo přestěhováno na hrad Orlik ke zbývající obrazové sbírce velkopřevorství²¹⁹).

Vzhledem k tomu, že se celý fond dosud nepodařilo vhodně umístit do regálů, byla část sbírky novodobých tisků (zhruba 6 000 svazků), které přirozeně nebyla vyhrazena taková péče, jako rukopisům²²⁰, převezena do depozitáře Národního muzea zvaného Metro na Václavském náměstí. Pro uložení však ani zde nebyly zachovány vhodné podmínky (nedostatečná cirkulace vzduchu a vysoká vlhkost), fond byl napaden červem makadlovkou, který postihuje zejména kožené části knihy, a plísni ve Velkopřevorském paláci. Proto byly místnosti v roce 1969 vyplynovány a v roce 1971 bylo do prostor instalováno topení. O rok později byly nahrazeny poškozené regály novými. V 70. – 80. letech také proběhlo restaurování několika málo vybraných cenných tisků. V roce 1982 bylo vybráno 46 svazků starých tisků jako stálá expozice do Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou (součástí expozičního oddělení *libri catenati*)²²¹. V roce 1980 zemřel bratr Vladimír Pícha a Bohumírovi Lifkovi se podařilo po pěti letech získat pro řád jeho 11 svazků melitensí z 16. a 17. století, které osobně donesl do oddělení zámeckých knihoven²²².

Napadení škůdci se bohužel opakovalo v i roce 1988, kdy byl fond opět napaden kožojedem a plísni (následkem nemožnosti dostatečně větrat po instalování sledovacích kamer v oknech knihovny státní bezpečností). Plynování opakovaná ve Velkopřevorském

²¹⁶ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézske knihovny, s. 26.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ BERÁNEK, Karel a UHLÍŘOVÁ, Věra. Archiv českého velkopřevorství, s. 34.

²¹⁹ KOSTKA, Jiří a HANESCH, Josef. Státní hrad Orlik, s. 13.

²²⁰ Tamtéž, s. 29.

²²¹ TRNKA, Pavel. Osudy Maltézske knihovny, s. 28

²²² Tamtéž.

paláci na přelomu roku 1989 až do jara 1990 byla neúspěšná. V červnu 1989 byly novodobé tisky z depozitáře Metra převezeny do Jindřichova Hradce a pak do depozitářů Knihovny Národního muzea ve 2. patře, kde proběhla i jejich revize. V únoru 1991 podstoupily revizi i knihy z Velkopřevorského paláce (při této revizi se dospělo k počtu 17 727 svazků!), které byly rentgenově ozářeny ve Středočeském muzeu v Roztokách a pak uloženy do depozitáře Metro²²³. Maltézská knihovna byla 23. května 1991 spolu se všemi zámeckými knihovnami patřícími pod Knihovnu Národního muzea prohlášena Ministerstvem kultury za kulturní památku²²⁴. Celkový počet všech svazků, tedy včetně novodobých tisků, v prohlášení představoval 23 721²²⁵.

V roce 1992 zemřel poslední člen konventu Karel Vilém Horký. Celý fond knihovny byl z rozhodnutí zástupce maltéžského řádu Františka Lobkowicze ponechán v depozitáři Metro a v depozitáři v Jindřichově Hradci z důvodu plánovaných přestaveb Velkopřevorského paláce. V roce 1994 byla knihovna konečně navrácena obnovenému Řádu maltéžských rytířů, reinstalována do původní místnosti v konventní budově s novými regály²²⁶ (označované jako trezorová místnost) a byl jí určen odborný pracovník, vedoucí oddělení zámeckých knihoven Petr Mašek. Zpřístupnění dále zajišťovalo oddělení zámeckých knihoven, ale správa spadala až do roku 2014 pod velkopřevorství²²⁷.

Od roku 2014 připadla knihovna pod správu Knihovny Národního archivu jako depozitum na základě Smlouvy o úschově z roku 2012. Během let 2013-14 došlo k etapovému přestěhování na Chodovec, nejprve rukopisů, poté ostatních knih. V prosinci 2014 se také navrátilo 46 svazků z expozice Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou. Fond je nyní konečně sjednocený, v péči odborníka²²⁸ a po domluvě a se specifickým přístupem přístupný veřejnosti ve studovně Knihovny Národního archivu na Chodovci.

Fond Knihovny maltéžského řádu

Knížní fond Maltéžské knihovny je členěn do 4 částí (rukopisy, staré tisky včetně prvotisků, nové tisky a nesignované tisky, kterým se zde nebudeme více věnovat). V depozitáři Národního archivu zabírá přibližně 460 běžných knihovních metrů. První

²²³ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 29.

²²⁴ Nalezeno v: Slovník českých knihovníků: Turková, Helga. [online.] [cit.2016-01-22]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/J3AQFLILMU43Y18R8RQBCRX87QBE9MCVDV18BRMXCG9FBCMRN3-54522?func=full-set-set&set_number=027147&set_entry=000003&format=999

²²⁵ MAŠEK, Petr. K historickým knihovním fondům, s. 160.

²²⁶ MAŠEK, Petr. Knihovna Maltéžských rytířů, s. 144.

²²⁷ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 29-30.

²²⁸ V současné době o fond pečuje PhDr. Pavel Trnka, Ph. D., správce Maltéžské knihovny v Národním archivu.

skupina obsahuje rukopisy od 13. do 20. století. Jedná se převážně o melitensia, literaturu náboženskou (zejména katolickou, bible, misály, breviáře, antifonáře), právníkou (kodexy), úřední knihy (protokoly postranního práva, účty, kopiáře, urbáře) a literaturu filosofickou. Mezi nejstarší exempláře patří již zmíněné rukopisy z druhé poloviny 13. století *Rituál a účetní rejstřík sv. Jiljí u Arles* (1283-1290). Ze středověkých rukopisů bohemikálního původu, stojí za zmínku Horažďovický antifonář (*Antiphonarium ecclesiae s. Petri et Pauli in Horazdieiowicz pars de tempore*) z roku 1448, který je největší (63 x 41 cm) a nejtěžší (20 kg) knihou ve fondu. Rukopisnou část fondu, která je asi nejlépe zpracována a obsahuje přibližně 315 svazků, popisují katalogy Václava Černého²²⁹ nebo Antonína Kostlána a kol.²³⁰

V části starých tisků, prvotisků a některých novodobých melitensí se nachází 3 937 svazků a 5 fragmentů, z toho 129 prvotisků. Nachází se zde již zmíněná melitensia (privilegia, statuta, historie), náboženská literatura (bible, polemiky, spisy, legendy), historie, antická literatura, jazykové učebnice a právníká a filosofická literatura. Mezi nejstarší tisky patří dílo Nicoly de Hanapise, *Auctoritates utriusque Testamenti* (1470-72), dílo Gregoria I., *Moralia, sive Expositio in Job* z roku 1471 nebo již v úvodu zmíněný konvolut z let 1490-95 se čtyřmi světovými unikáty. Pro naši kulturní historii jsou významné dva fragmenty z *Legenda aurea* v českém vydání Jakuba de Voragine tištěná anonymním Tiskařem pražské bible. Nejstarší fragment představuje dílo *O obci boží* od svatého Augustina z druhé poloviny 10. století. Staré tisky jsou tištěny v latině, dále v němčině, italštině, francouzštině a češtině. Jsou tištěny převážně na území Německa a Čech. Prvotisky z této části fondu jsou zdokumentovány v katalogu Jitky Šimákové a kol.²³¹ a nověji také v katalogu zpracovaného společně s Jaroslavem Vrchatkou²³².

Skupinu s největším počtem svazků představují novodobé tisky, kterých je celkem 18 986. Patří sem však také 35 starých tisků a 9 rukopisů, dále monografie i periodika (která velmi zvyšují počet svazků, pokud jsou nesvázaná), převážně německá, ale tituly jsou psány i v češtině, latině, francouzštině a angličtině. Stále však převažuje náboženská literatura (teologické slovníky, encyklopedie, katechismy a problémy soudobé církve), církevní dějiny, ale také díla hudební vědy, filosofie, psychologie, judaika, geografie, přírodní vědy a

²²⁹ ČERNÝ, Václav. Les manuscrits, s. 109-169.

²³⁰ KOSTLÁN, Antonín, PETR, Stanislav a TOŠNEROVÁ, Marie. Průvodce, s. 112-114.

²³¹ ŠIMÁKOVÁ, Jitka a kol. Katalog prvotisků zámeckých.

²³² ŠIMÁKOVÁ, Jitka a VRCHATKA, Jaroslav a kol. Katalog prvotisků Knihovny.

učebnice. Nechybí ani evropská beletrie. Katalog novodobých tisků je k dispozici pouze v elektronické podobě s možností vyhledávání v prostorách Knihovny Národního archivu²³³.

²³³ TRNKA, Pavel. Osudy Maltéžské knihovny, s. 40.

2.4 Životopis Melchiora Gniesena a osudy jeho knihovny

Na úvod je třeba uvést skutečnost, že v pramenech se jméno Melchiora Gniesena vyskytuje v několika variantách, částečně v důsledku rozkolísaného pravopisu v transliteraci a částečně vlivem jazyka, ve kterém je text napsán. Možnými variantami tedy jsou: Melchior Gniesen von Kobach²³⁴, Melchior Gniesen von Kobach²³⁵, Gniesen a Kobach²³⁶, česky například Melichar Gnýzer nebo Gnieser²³⁷, ale také pravděpodobně chybný opis Melchior Gniesen de Robach²³⁸.

O počátku života Melchiora Gniesena von Kobach máme velmi málo informací. Pravděpodobným místem jeho původu by mohlo být podle pramenů ze 17. století Slezsko, konkrétně polské město Střihom (polsky Srtzegom, německy Striegau), ležící v polské části Krkonošsko-jesenického podhůří v Dolnoslezském vojvodství „*Melchior Gniesen von Robach von Striegauaus Schlesien...*“²³⁹. Bohužel však nebylo v rámci rozsahu a zaměření této práce možné dohledat přesné informace o jeho narození, rodičích ani mládí. Víme však, že vystudoval práva, protože je v potvrzovací listině císaře Matyáše titulován jako „*obojích práv doktor*“²⁴⁰, což bylo jistě předpokladem pro jeho pozdější povolání kancléře a rady apelačního soudu „*Melchior Gniesen von Robach, welcher durch 37. Jahr Kaysers Appellation-Rath zu Prag gewesen und zu reich durch das Königreich Böhmen des heiligen Ritter-Ordens von Jerusalem Canzler.*“²⁴¹. To potvrzuje zmínka o jméně Gniesen von Kobach v diplomové práci ze Stuttgartské univerzity o slezských studentech v evropských univerzitách, která by nasvědčovala tomu, že byl dokonce šlechtickým studentem na Univerzitě ve Štýrském Hradci „*es fanden sich ... Studenten, die auch an der Grazer Hochschule studiert hatten. Auffallend war, daß bis auf zwei, ..., alle aus dem Adel eintstammten ... Gniesen von Kobach.*“²⁴² Jezuitské vazby Štýrské univerzity s tou pražskou by mohla také vysvětlit možné motivy ke Gniesenovu příchodu do Prahy. Pravděpodobně ho pojily určité vazby také k polskému městu Zaháň (německy Sagan), od středověku střediskem augustiniánského opatství, neboť v jeho závěti se píše o rentě 5 000 tolarů, kterou mu mělo

²³⁴ KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy.

²³⁵ NA, ŘM, Inv. č. 77.

²³⁶ KUKÁNOVÁ, Zlatuše. Ke struktuře světského kléru, s. 46-71.

²³⁷ Národní archiv Maltézští rytíři, [cit. 2017-5-13]

²³⁸ LUCAE, Friedrich. Schlesiens curiose Denckwürdigkeiten a nebo LICHTSTERN, Fridrich. Schlesische Fürsten-Krone nebo NASO, Ephraim Ignatius. Phoenix.

²³⁹ LUCAE, Friedrich. Schlesiens curiose Denckwürdigkeiten⁹ a nebo LICHTSTERN, Fridrich. Schlesische Fürsten-Krone.

²⁴⁰ Národní archiv Maltézští rytíři, [cit. 2017-5-13].

²⁴¹ NASO, Ephraim Ignatius. Phoenix.

²⁴² ZONTA, Claudia. Schlesier an italienischen Universitäten.

město vyplácet: „*Melchior Gniesen Satze ... die Schleißien bei der Stadt Sagan Liegende 5000 Thaler.*“²⁴³.

Proti jeho šlechtickému původu však hovoří analýza provenienčních přípisů samotného Melchiora Gniesena. Na jejím základě je také možné, že se zprvu mohlo jednat o pouhého měšťana, který pravděpodobně přišel do konventu řádu za výhodami tamního poddanského života (viz str. 29-30 této práce) a získal zde měšťanství na Novém městě pražském. Aby však v konventu mohl mít významnější postavení, musel by být urozeného původu²⁴⁴, což jeho rané přípisky nepotvrzují. Podepisoval se totiž pouze Melchior Gniesen. Teprve od roku 1595²⁴⁵, což je rovněž rok, ve kterém byl zvolen kancléřem maltézského řádu („*Anno 1595. Durch des ritterlich Ordens Canzlern, als den edlen und hoch gelehrten Herren Melchioren Gniesen*“²⁴⁶), se začal podepisovat Melchior Gniesen von Kobach. Bohužel se však informace o jeho narození, rodičích ani případnou nobilitační listinu či alespoň vysvětlení jeho šlechtického přízviska nepodařilo vypátrat.

O jeho rodinných poměrech víme pouze to, že na základě informací uvedených v listinách zabývajících se jeho pozůstalostí, ve které jsou jmenováni jeho dědicové, měl bratra, manželku, snachu, synovce a jednu dceru: „...*der usus fructus Sothanen Hauß forderit obgedachter Seiner tochter ... in abgang dieser Seinen Bruder Martin Gniesen ... in abgang dieser Seiner Frauen Schwester Sohn* ...“²⁴⁷. Jméno jeho manželky nalezneme na rodinném náhrobku, který se nachází v Chrámu Panny Marie pod řetězem v Praze před kaplí blahoslaveného Davida Gonsona, v dlažbě uprostřed severní lodi na sliveneckém náhrobním kameni s latinským nápisem²⁴⁸ – „*SEPULTURA NOBILIS VIRI D[OMI]NI. MELCHIORIS GNIESEN DE KOBACH SAC. CAES. MAIESTATIS CONSILIARII EIUSQUE UXORIS IOHANNAE DE HOIERSTOCK ILLORUMQUE LEGITIME SUCCEDENTIUM ANNO MDCXVII = Hrob urozeného muže, pana Melchiora Gniesena z Kobachu, rady svatého císařského majestátu, a jeho manželky Johany z Hoierstocku*²⁴⁹ a jeho právoplatných potomků, léta 1617“²⁵⁰. Ovšem rok je na náhrobku chybně vytesán, Melchior Gniesen de

²⁴³ NA, ŘM, Inv.č. 1267.

²⁴⁴ BUBEN, Milan. Encyklopedie řádů.

²⁴⁵ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce.

²⁴⁶ NA, ŘM, Inv. č. 77.

²⁴⁷ NA, ŘM, Inv.č. 1267

²⁴⁸ VLČEK, Pavel a kol. Umělecké památky.

²⁴⁹ Rovněž jméno jeho ženy se vyskytuje v pramenné literatuře pod několika variantami – Johanna de Hoierstock nebo také de Hallerstock, či česky Anička nebo Anežka Gnieserová – Hallerstocková.

²⁵⁰ KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy.

Kobach totiž jako „*ollim cancellarius Ord[finis]. S[ancti]. Joh[annis]. Hier[osolimitani].*“ zemřel 5. října 1627²⁵¹.

Svůj dům si Melchior Gniesen vystavěl v jižní části farní zahrady maltéžského konventu na Malé Straně²⁵². Zároveň mu byl postoupen školní dům náležící ke „*klášteru Matky Boží Konec Mostu*“ 19. ledna 1602 na žádost Matouše Děpolta z Lobkovic a z potvrzení římského císaře a českého krále Matyáše²⁵³. Ve stejnojmenné listině je uvedeno, že se nacházel „*naproti domu našemu Převorskému, mezi domem pana Kryštofa Metycha z Čěčova a bratrův jeho sjedné, a domem pana Melichara Gniesera z Kobachu strany druhé ležící...nedávného času od Pana Bernhardta Plsniče z Plzni koupený*“, takže to byla nemovitost sousedící s jeho domem a byl „*hrubě zpustlý a otrhaný jest, takže ktero v něm bezpečně bydleti žádný nemůže*“. Jako nájemník se sám Kobach zasloužil o opravení této školy, protože dále je psáno, že náklady na výstavbu by přesáhly tisíc tolarů, což si Klášter, vyčerpaný boji s Turky, nemůže dovolit, a to způsobem „*kterýchžto dvacetipěti kop míšeňských nyní častý nájemník téhož domu platiti povinnen jest, tak abychom my nato ten vnovic začatý tejný důl a polámaných starých schodů vopraviti a jiné potřeby v tom domku dělati dáti mohli*“.

Působení Melchiora Gniesena v apelačním soudu

Apelační soud založil v zemích Českého království král Ferdinand I. v polovině 16. století po měšťanském povstání v roce 1547 jako nástroj politické převahy královské moci nad vzrůstajícím vlivem měst a stavů. Z institucionárního hlediska se jednalo o výrazné změny v historii českého soudnictví. Veškeré civilní i trestní apelace (odvolání, právní soustava opravného řízení²⁵⁴ – apelační soud tedy plnil funkci instance druhého i prvního stupně) z městských soudů se nyní měly obracet místo do zahraničních vyšších instancí, přímo na Pražský hrad, kde sídlil apelační soud²⁵⁵. V trestním právu se působnost vztahovala i na obyčejný lid, který se běžně do té doby nemohl k apelaci odvolávat²⁵⁶. Na základě Obnoveného zřízení zemského pro Čechy a Moravu se změnila působnost stavovských a zemských soudů a apelační soud se stal nejvýznamnější soudní instancí v českých zemích²⁵⁷, podával naučení, řešil odvolání a vedl soudní řízení u soudů nižší instance a spolupracoval

²⁵¹ Matrika fary Panny Marie pod řetězem, s. 650.

²⁵² VILÍMKOVÁ, Milada. Urbanistický vývoj, s. 79.

²⁵³ Národní archiv Maltéžští rytíři [cit. 2017-5-13].

²⁵⁴ Ottův Slovník Naučný. 2. díl.

²⁵⁵ ZDENĚK, Václav. Příspěvek k dějinám, s. 11.

²⁵⁶ ADAMOVÁ, Karolína. Apelační soud v Českém království, s. 102–103.

²⁵⁷ KALOUSEK, Josef. České státní právo, s. 119.

s Českou dvorskou kanceláří ve Vídni²⁵⁸. Melchior Gniesen byl do apelačního soudu jmenován Radou apelačního soudu na lavici doktorskou 11. ledna 1600 a poté byl znovu jmenován 11. dubna 1622, kdy zároveň vykonal přísahu²⁵⁹.

Působení Melchiora Gniesena jako kancléře maltézkého řádu

První zmínku o Melchioru Gniesenovi jako kancléři řádu nalezneme z roku 1595²⁶⁰, ve kterém byl pravděpodobně přijat také do řádu a jmenován. Kancléř spravoval spolu s písařem především hospodářské záležitosti komendy. Každý rok byly z velkopřevorství zasílány peníze do řádového centra na Rhodos, Maltu a do Říma. Základní a pravidelnou část tvořily tzv. *responsiones*, které činily třetinu ročních příjmů z řádových statků²⁶¹. Ze 16. století pochází účetní kniha, kterou pravděpodobně založil sám kancléř Melchior Gniesen, jež obsahuje odvod responsí z jednotlivých řádových domů českého velkopřevorství z let 1596-1604. Překvapivě zde však chybí odvod z komendy Panny Marie pod řetězem Konec Mosta na Malé Straně. Celkem se na Maltu odvádělo za české velkopřevorství 665 zlatých²⁶².

Kancléř byl také pověřen výběrem poplatků. Objížděl jednotlivé komendy, peníze shromažďoval a pak je předával generálnímu převorovi²⁶³. Za převora Matouše Děpolta z Lobkovic byl touto službou pověřen právě Melchior Gniesen z Kobachu, který sestavil zprávu o dlužích jednotlivých řádových domů v roce 1596 a tu pak představil provinciální kapitule²⁶⁴.

Knihovna Melchiora Gniesena

Svou knihovnu, která pro něho pravděpodobně představovala praktickou příručku denního užití, chtěl podle své závěti²⁶⁵ odkázat svým synům, pokud by nějaké měl, ale pravděpodobně se tak nestalo a knihovna přešla, podle další varianty, na školní nadaci „*Drittens hat gedachter Testator alle Seinen bücher oft erwahnter Melchior Gniesen von Kobach legirt solche zu seinen Lebzeiten zu gebrauchen, auffn Todsfall aber auff seine Eheliche Söhn zu vererenden und da Er deren nicht hatte zu Berürter Seiner Schulschiftung Ewig darinnen zu verbleibenverschaffensbete.*“ Odtud se dále postupem času nejspíše

²⁵⁸ KAPRAS, Jan. Přehled právních dějin, s. 174.

²⁵⁹ WOITSCHOVÁ, Klára. Personální obsazení, s. 57.

²⁶⁰ NA, ŘM, Inv. č. 77.

²⁶¹ WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. Rechtsgeschichte, s. 168.

²⁶² NA, ŘM, inv. č. 539.

²⁶³ NA, ŘM, inv. č. 1206.

²⁶⁴ NA, ŘM, inv. č. 539.

²⁶⁵ NA, ŘM, Inv.č. 1267.

připojila ke knihovně maltézského řádu a sdílela s ní stejný osud, ale přesné informace bohužel nemáme.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Obsahová analýza knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Rozsah knihovny Melchiora Gniesena

Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach obsahuje 184 svazků s 210 různými tituly (díly a části stejného díla jsou pro tuto práci považovány za jeden titul). Jedná se o nově objevenou knihovnu. K její identifikaci nesloužil žádný soupis ani existující katalog, ale shodné provenienční zápisy, kterých si při pečlivém zkoumání povšiml správce Maltéžské knihovny PhDr. Pavel Trnka. Knihovna byla kdysi samostatná, ale postupem času byla do Maltéžské knihovny vřazena a začleněna do původního systému signatur. Je možné, že mimo dochované knihy obsahovala knihovna původně více knih, ale pro účely této práce je dochovaná knihovna považována za kompletní.

Gniesenova knihovna patřila ve své době k neobvykle velkým knihovnám. Ani mezi měšťany nebyl běžný počet knih v knihovně větší než 100, výjimku tvořila pouze skupina tzv. intelektuálních elit, kam patřili vzdělaní měšťané používající často svou knihovnu k profesním účelům. Pokud bychom Gniesena do této skupiny také zařadili, jednalo by se pak o naopak poměrně běžnou knihovnu v jeho společenském postavení²⁶⁶. Na základě jeho závěti je zřejmé, že byl majetný a pořízení takové knihovny pro něho nepředstavovalo žádné velké omezení své životní úrovně. Nejvíce jeho knih bylo vydáno v letech 1581-1590, tedy z doby, kdy sám Gniesen působil jako apelační rada, před svým zvolením kancléřem maltéžského řádu.

V knihovně Melchiora Gniesena převažují jednosvazková díla. Mezi 210 tituly je pouze 73 vícesvazkových děl. Podobnou bilanci vykazuje také poměr přívazků. Ze 184 svazků se jich v knihovně nachází pouze 27. Knihy jsou vázány převážně v pevné vazbě (158 svazků), v měkké pergamenové je vázáno 27 svazků. Knihovna obsahuje zejména knihy foliového formátu, dále osmerkového a nakonec kvartového, více informací poskytne formální analýza v praktické části této práce. Z hlediska číslování je 114 svazků paginováno, 78 foliováno a 6 je tištěno formou číslovaných sloupců. V knihách též nacházíme čtenářská znaménka z pokoveného papíru, podtrhávání, různé vpisky, výpočty a malůvky.

²⁶⁶ FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity, s. 169.

Pro knihovnu Melchiora Gniesena je typická přítomnost specifického poznámkového štítku z malého proužku pergamenu, připevněného obvykle na předním přideščí (dalším umístěním může být výjimečně ještě zadní přideščí), který obsahuje obvykle autora a název díla. Ze 184 svazků dochovaný poznámkový štítek obsahuje však pouze přesná polovina, 92 exemplářů, ale na mnohých ze zbývajících je patrné, že byl z knihy utržen a původně ho taktéž obsahovala. Je pravděpodobné, že tyto štítky do knih vkládal sám Melchior Gniesen. Vytvořil tak velmi zajímavý systém, který zcela jistě sloužil k rychlé orientaci mezi tituly v knihovně. Štítky se nejspíše používaly tak, že byly z knihy vytaženy, aby přečnívaly knižní ořízku a každý si je mohl snadno přečíst, aniž by musel knihu vyndat z police. Také díky tomu zřejmě knihovna sloužila Gniesenovi jako praktická příručka, kterou často používal.

Knihovna obsahuje jeden duplikát, jedná se o signatury Malt 996 a Malt 1222, v obou případech je hlavním dílem titul *Practicarum observationum, tam ad processum iudicarium, praesertim imperialis camerae, quam causarum Decisiones pertinentium...* od autora Andrease Gaila, ve čtvrtém vydání „*editio quarta*“, s naprosto identicky vytištěnými impresorskými údaji – „*Coloniae Agrippinae, apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote. Anno M. D. LXXXVI. Cum Privilegio. Caes[arei]. Maiest[ati]. nouo ac speciali ad decennium.*“. Titulní listy nesou drobné odlišnosti ve formulacích (např. v Malt 996 je díl knihy označen jako „*Libri II.*“ a v Malt 1222 jako „*Liber Secundus*“) a signet tiskaře mořského koníka s ptákem držícího hada a nápisem „*Ciam Moniti. Discite Iusti.*“ je v prvním případě zdoben rolverkovým rámem a v druhém případě nikoliv. Svazky se však liší zejména svými přívazky. U signatury Malt 996 je jako přívazek titul *De pace publica et eius violatoribus, atque proscipitis sive bannitis imperii...*, ale u signatury Malt 1222 je přívazek *Tractatus de manum iniectioibus impedimentis, sive arrestis imperii...* V Malt 996 se ale nachází formulace, která pojednává o připojeném traktátu *De Manuum iniectioibus*, který se ale nachází v Malt 1222. Je možné, že knihvazač udělal chybu a Melchior Gniesen si chtěl pořídit tento traktát do své knihovny.

Jedním z cílů této práce je podrobit knihovnu Melchiora Gniesena obsahové, formální a provenienční analýze. Tyto analýzy, odhalující číselné statistické údaje, by však samy o sobě neměly velkou vypovídající hodnotu. Z tohoto důvodu je Gniesenova knihovna v této části práce komparovaná se dvěma dalšími knihovnami, které byly vybrány z hlediska podobnosti teritoriální, sociální a úrovně vzdělání svého majitele. Jedná se o komparační analýzu tematickou, jazykovou, formální, částečně také o chronologickou a provenienční. Pro analýzu místa vydání knih bohužel nemáme dostatek informací ze strany komparovaných

knihoven. První je knihovna Vilema Raimunda de Bois (činný 1631), rovněž apelačního rady, a druhá je knihovna Michala Adama Francka z Franckensteinu (1675-1728), měšťana Starého Města pražského, syna advokáta a člena jezuitského řádu²⁶⁷.

Vilem de Bois vlastnil ve své knihovně 493 knih. Jeho knihovna patřila mezi 14 největších knižních sbírek v 17. století na Novém městě pražském, avšak zaznamenat se podařilo pouze 166 z nich. Soustředil se v ní převážně na právníckou literaturu, ale zajímal se také o historii a politiku a jeho knihovna byla stejně jako Gniesenova téměř výhradně zahraniční²⁶⁸.

Michal Adam Franck patřil mezi vlivné a bohaté měšťany, udržoval kontakty s pražskou šlechtou. Sám se rád věnoval historickým studiím, zaměřeným na heraldiku, genealogii a také psal poezii. Ačkoliv bychom jej časově zařadili až do období po životě Melchiora Gniesena, svou úrovní vzdělání, silným zájmem o morálku a politiku a členstvím v řádu se mu přibližuje. Zároveň se jeho knihovnu podařilo zachovat v jediném knižním fondu v Roudnické lobkowiczské knihovně, podobně jako tu Gniesenovu v Maltézske knihovně. Jeho knihovna obsahovala přibližně 500 titulů, byla tedy opět co do počtu titulů vysoce nadstandardní²⁶⁹.

²⁶⁷ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 68-651.

²⁶⁸ FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 323-337.

²⁶⁹ RICHTEROVÁ, Alena. Pozůstalost Michaela Adama Francka, s. 139-152.

3.1.1 Tematická analýza knihovny

Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach

Analýza zastoupení různých témat, nebo také literárních žánrů, nabízí kvantitativní zhodnocení knihovny Melchiora Gniesena, které ji pomůže po následné komparaci s dvěma vybranými a výše uvedenými knihovnami zařadit do celkového kontextu měšťanských knihoven raného novověku. Tematické spektrum bylo vybráno podle předpokládaného obsahu jednotlivých titulů, některé tituly byly dobře zařaditelné, u jiných bylo jejich určení složitější. Z tohoto důvodu se jejich soubor nakonec vydělil do podrobnějšího, aby se předešlo možnému vzájemnému prolínání.

Nejvíce žánrových překryvů bylo mezi tématy právo, politika a historie. Některé tituly ve fondu pojednávaly o konkrétním státu nebo městu v návaznosti na jejich státní či městské právo anebo o úřední či vojenské moci v současnosti, ale i historii, jako například tituly *Della repubblica et magistrati di Venetia...*²⁷⁰ nebo *Orationi militari, ..., da tutti gli storici Greci, e Latini, Antichi e Moderni*²⁷¹. Dalšími příklady by mohla být státoprávní díla *Andreae Tiraquelli, Regii in curia Parisiensi senatoris...*²⁷² nebo *Aller des heiligen Römischen Reichs gehaltener Reichsstäge Ordnungen...*²⁷³. Všechna čtyři díla byla nakonec zařazena do tématu politika. Podobné potíže byly také u překryvu geografických a filozofických děl, např. u díla *L'universale fabrica del mondo...*²⁷⁴.

Nelze však opomenout ani díla natolik komplexní, že bylo objektivně velmi těžké je díky jejich interdisciplinaritě začlenit do jednoho tématu – takovýmto zástupcem je bohatě ilustrovaná a různými diagramy, tabulkami a rozkládacími přílohami doplněná *Cosmographia in quatuor libros distributa*²⁷⁵, která obsahuje témata jako geometrii, astronomii, geografii, astrologii a alchymii. Nakonec bylo toto dílo začleněno souhrnně do tématu geografie, neboť v knize převažovala část geografická v návaznosti na planetární geometrii a astrologii.

Tematické rozvrstvení celku je velmi skokové. Více než tři čtvrtiny fondu (z 210 titulů) zaujímá hlavní téma knihovny, zbývající část je rozdělena velmi pestře do 10 dalších témat, avšak s velmi nízkým zastoupením (druhý nejvyšší počet zastoupení je 19 titulů). Můžeme jen odhadovat, zda tato témata nějak souvisela s Gniesenovými osobními

²⁷⁰ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 869.

²⁷¹ Tamtéž, Malt 1730.

²⁷² Tamtéž, Malt 2369.

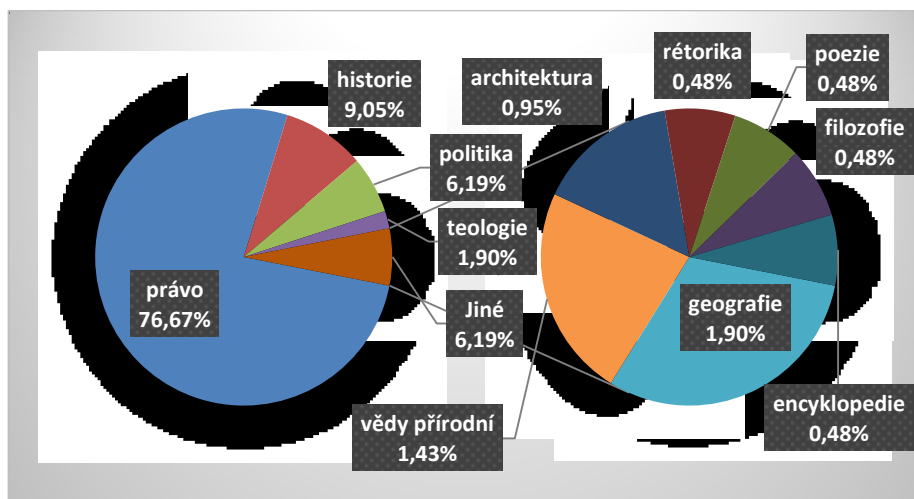
²⁷³ Tamtéž, Malt 2410.

²⁷⁴ Tamtéž, Malt 1841.

²⁷⁵ Tamtéž, Malt 692.

akademickými, pracovními či soukromými zájmy, či je měl v knihovně jen jako základní oborové doplnění, anebo je od někoho dostal darem. Kompletní tematické spektrum rozdělené do procentuálního zastoupení ukazuje následující graf:

Graf 1: Tematické procentuální rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

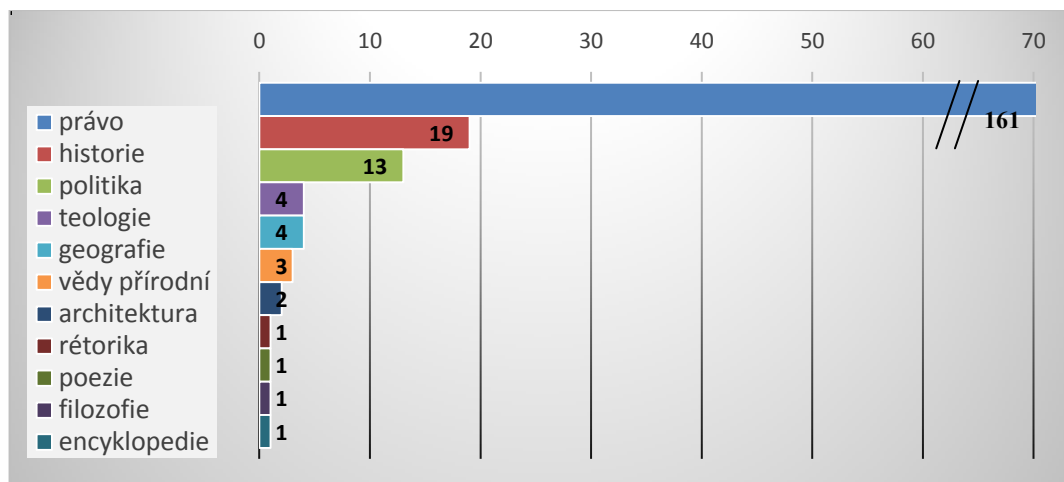
V Gniesenově knihovně, jak již bylo naznačeno, dominuje literatura právního obsahu, ze všech 210 titulů jich je právně zaměřených 161 (tedy 77%). Tento vysoký počet právnické literatury zcela jistě vychází z jeho povolání apelačního rady. Knihovnu pravděpodobně využíval při své profesi či při předcházejících studiích. Ve zbývajících 23% je nejhojněji zastoupeno téma historie a hned za ním následuje také politika. Je zřejmé, že obě témata s právem úzce souvisejí a mohla tvořit jak Gniesenův osobní zájem, tak opět pomůcku k výkonu jeho profese. V knihovně se nachází 19 titulů s historickým obsahem (tedy 9%), s politickým zaměřením je zde 13 titulů (6,2%).

Následující skupina čtyř témat je z větší části znázorněna kvůli příliš hustému zobrazení na zvětšeném pravém koláči grafu. Patří sem témata jako teologie, geografie, přírodní vědy a architektura, z nichž nejvíce převažuje teologie spolu s geografii se 4 tituly, vědy přírodní jsou zastoupeny 3 tituly a architektura pouze dvěma. Ačkoliv byl Melchior Gniesen členem maltéžského řádu, v jeho knihovně nenajdeme žádná melitensia. Teologická díla jsou jezuitského, kalvínského a jen okrajově katolického zaměření. Z přírodních věd je zastoupen konkrétně obor chemie, lékárnictví a lékařství.

Poslední čtyři témata jsou zastoupena jedinými exempláři. Jedná se o témata rétoriky, poezie, filozofie a encyklopedie (po 0,5%). Jejich vliv je jak pro tuto studii, tak pro samotnou Gniesenovu knihovnu zanedbatelný, ačkoliv například encyklopedie mohla představovat velmi častou příručku a zdroj ověřování informací podobně, jakou představuje pro nás i dnes.

Pro přesnější představu následující graf ukazuje rovněž početní zastoupení jednotlivých témat:

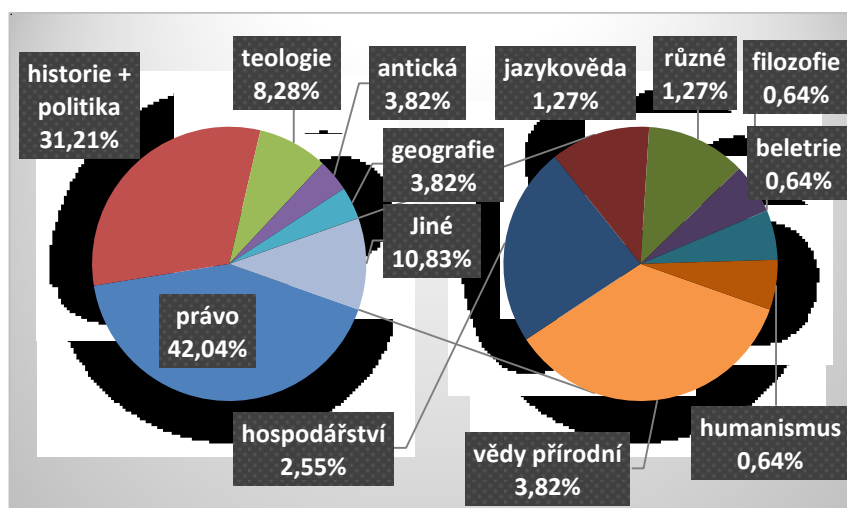
Graf 2: Tématické početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Knihovna Vilema de Bois

Původní soupis fondu knihovny Vilema de Bois byl vytvořen v roce 1664, bohužel však není kompletní, přesněji řečeno je pouze třetinový. Ze zaznamenaných 166 knih se jich podařilo tematicky zařadit 157 (zbylých 9 knih bylo popsáno nedostatečně), přičemž 2 tituly z nich jsou označeny jako „různí autoři“²⁷⁶. Kompletní tematické spektrum knihovny de Bois ukazuje procentuálně následující graf:

Graf 3: Tématické procentuální rozdělení Knihovny Vilema de Bois

²⁷⁶ FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 326.

Stejně jako v Gniesenově knihovně, i v knihovně de Bois se nejčastěji vyskytuje literatura právního obsahu, již však ne tak výrazně – ze 157 titulů je právně zaměřených 66 (tedy 42%). Knihovna de Bois tedy není tak jednoznačně profilovaná, jako ta Gniesenova. I přesto se rovněž zde ukazuje, že jeho knihovna „byla vytvořena a nepochybně i používána jako knihovna profesní“²⁷⁷.

Hned druhou podobně velkou skupinou v knihovně je téma historicko-politické, což jsou dvě témata, která se rovněž vyskytují v Gniesenově knihovně. Zatímco u de Bois se jedná o 49 titulů (tedy 31,2%), u Gniesena při sečtení obou témat dostaneme hodnotu 32 titulů (tedy 15,3% z 210 děl). V obou knihovnách se shodně jedná o hned druhé nejvíce zastoupené téma, ovšem poměrně vysoký počet u de Bois (vlastně třetina) napovídá, že o toto téma jevil pravděpodobně vysoký zájem. U Gniesena se nejspíše jednalo pouze o tématické doplnění profesní knihovny, jak již bylo uvedeno.

Další skupinou témat se středním zastoupením titulů je u de Bois teologie, geografie, přírodní vědy a nově, u Gniesena vůbec nezastoupená, antická literatura. Teologie u de Bois obsahuje 13 titulů (8,3%), u Gniesena má 4 tituly (tedy 1,9%). Jejich porovnání z náboženského hlediska, ale také hodnoty samy o sobě, jen potvrzuje pravidlo – čím rozsáhlejší knihovna, tím méně náboženské literatury. Vzhledem k malému poměru zaznamenaných titulů z fondu de Bois je Gniesenova knihovna větší a má rovněž menší podíl náboženské literatury (knihovna je větší o 34%). Na rozdíl od Gniesena se však jednalo o ryze katolickou produkci²⁷⁸.

Zbylá tři témata se v knihovně de Bois vyskytují po 6 svazcích (shodně 3,8%, antická literatura, geografie a přírodní vědy). S knihovnou Gniesena se tematicky shodují v geografii (4 tituly, 1,9%) a přírodních vědách (3 tituly, 1,4%), ale jejich zastoupení je celkově nižší. Vzhledem k výraznému zastoupení právnícké literatury je pochopitelné, že na další témata zbývá přirozeně méně prostoru, než je tomu u de Bois.

Z antické literatury jsou u de Bois zastoupeni autoři Cicero a Xenophon, u Gniesena nenachází srovnání. V geografii byla zahrnuta též v té době velice populární Münsterova *Kosmografie* a nebo Mercatorův *Atlas minor*, které ale obě Gniesen ve své sbírce postrádal (jeho geografická díla pojednávala především o Itálii). Z přírodních věd bylo oborové zastoupení srovnatelné, převažovalo lékařství a bylo zde i dílo z farmakologie a chemie.

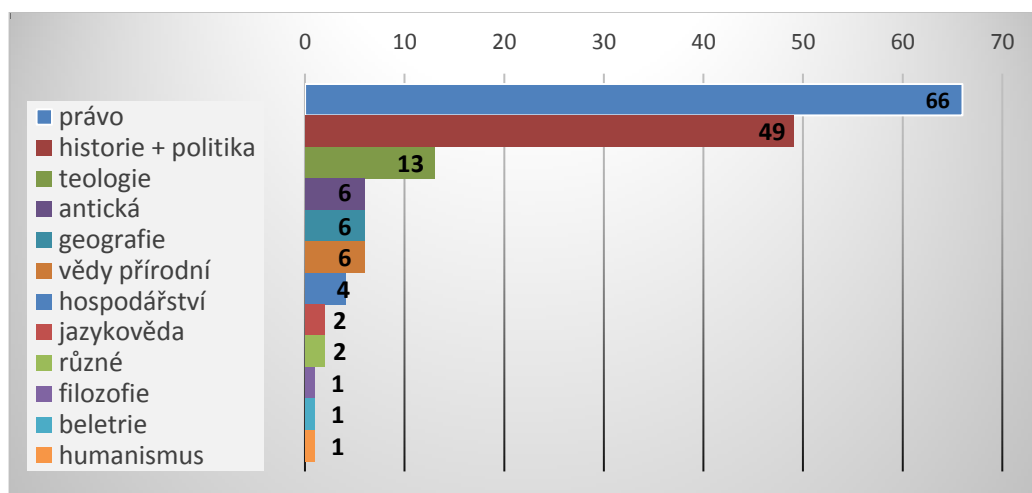
²⁷⁷ FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 326.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 331.

Skupina s velmi nízkým výskytem u de Bois zahrnuje hospodářské příručky, jazykovědu a již zmíněné „různé autory“. Hospodářská literatura zahrnovala Colerovo *Oeconomia rustica* a hospodářské kalendáře. Není jisté, jak s těmito znalostmi de Bois naložil, neboť vlastnil pouze jeden dům²⁷⁹. V knihovně de Bois je zastoupena 4 tituly (2,6%) a u Gniesena se nevyskytuje. Stejně tak dva tituly „různých autorů“ *Liber Scriptus variorum auctorum* a *Illustrate examen Authoris illustris* (1,3%), neboť je nemůžeme blíže určit. Pouze jazykovědu je možné srovnat s rétorikou v Gniesenově knihovně, u obou je zastoupení minimální – u de Bois 2 tituly (1,3%) a u Gniesena 1 titul.

Poslední skupina témat obsahuje pouze jednotlivé exempláře. Patří sem oblasti filozofie, beletrie a humanismus (shodně 0,6%). Humanistické dílo představoval Petrarcův *Trostspiegel im Glück* a nemá u Gniesena srovnání. Zbylá dvě témata ale jsou s Gniesenem srovnatelná. Jediné filozofické dílo u de Bois představuje Bodinovu *De republica*. Toto dílo rovněž obsahuje knihovna Melchiora Gniesena, ovšem v této práci byla zařazena do tématu politika²⁸⁰. Beletrie je u de Bois představena Boccacciiovým Dekameronem, na poli krásné literatury bychom jej mohli u Gniesena srovnat s jeho poezií. V tomto jsou tedy obě knihovny velice podobné. Pro lepší představu následující graf souhrnně ukazuje také početní zastoupení:

Graf 4: Tématické početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois

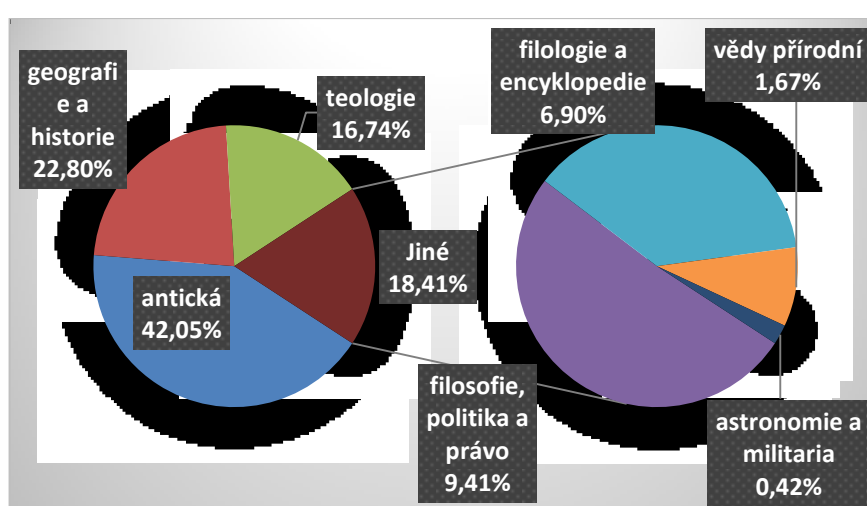
²⁷⁹ FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 331.

²⁸⁰ Při bližším prozkoumání titulu ve světovém katalogu worldcat.org mu bylo přiřazeno předmětové heslo „political science“, tedy politická věda, z tohoto důvodu původní umístění do tématu politiky nebude změněno.

Knihovna Michala Francka z Franckensteinu

Díky výzkumům Dr. Laury de Barbieri, která spravovala sbírku v Roudnické lobkowiczské knihovně, je možné analýze podrobit všech 478 titulů²⁸¹. V tomto případě bude komparace probíhat s o poznání větší knihovnou (přesněji 2,3 krát větší). Bohužel však nejsou k dispozici tak přesné informace jako u předchozí knihovny, jejich porovnání tak bude muset probíhat po souhrnných tematických skupinách dle oddělení roudnické knihovny, obsahujících u Gniesena několik samostatných témat. Procentuální tematické spektrum ukazuje následující graf:

Graf 5: Tematické procentuální rozdělení Knihovny Michala Francka z Franckensteinu

Jelikož byl Michal Adam Franck z Franckensteinu český historik, genealog a sběratel historických materiálů, odpovídá tomu i jeho knihovna. Největší zastoupení u něho má téma antické literatury. Toto široké téma zahrnuje oblasti řeckých a římských klasiků jak v dramatu, tak i poezii – příklady mohou být Herodianus, Tacitus a Livius. Mezi klasiky se řadí také významní filosofové a politici antické doby. V knihovně je tento žánr zastoupen 201 tituly (42%). Pokud bychom výsledný poměr vztáhli na hlavní profesní zaměření Gniesena, tedy na jeho zastoupení právnické literatury, dopadne při porovnání podobně, jako knihovna de Bois, která měla své hlavní zaměření zastoupené v 42%, tedy naprosto shodný počet²⁸². Gniesenova knihovna je i v tomto případě mnohem silněji vyprofilovaná.

Tato skutečnost je ale nejspíš způsobena tím, že do hlavní oblasti Franckova profesního zájmu patří stejnou měrou ještě jedna oblast, která je v knihovně rovněž velmi silně zastoupena. S Vilemem de Bois jej totiž spojovala záliba v historických studiích. Další

²⁸¹ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 650.

²⁸² Tamtéž.

skupinu tedy tvoří spojení geografie – historie. V jejím rámci knihovna obsahuje díla nejen českých historiků, jako Bohuslav Balbín, Jan Beckovský, Jiří Crugerus nebo Jan Kořínek, ale také těch evropských – například Stridbeckovo *Tabulae historico genealogicae* a nebo Hübnerovo *Kurtze Fragen aus der politischen Historia*. Skupina obsahuje 109 titulů (23%)²⁸³. Pokud bychom se podívali na druhé nejčetněji zastoupené téma u Gniesena, jednalo by se o historii s pouhými 19 tituly (tedy 9%), u de Bois by se jednalo o spojení historie a politiky se 49 tituly (tedy 32%). Při sečtení odpovídajících hodnot shodných témat, tedy geografie a historie u Gniesena, vychází hodnota 23 titulů (tedy 11%) a u de Bois 55 titulů (tedy 35%). Svými hodnotami stojí pro tuto oblast knihovna Francka přesně mezi oběma zbývajících knihovnami.

Co do náboženské literatury Franckova knihovna obsahuje 80 titulů (tedy 16,7%). V porovnání s knihovnou Gniesena, ve které má teologie zastoupení 4 titulů (1,9%), a de Bois, ve které má zastoupení 13 titulů (8,2%), má u Francka náboženská literatura jednoznačně nejsilnější zastoupení. Toto zjištění hovoří proti dříve uvedenému pravidlu o četnosti náboženské literatury vzhledem k velikosti knihovny, ale pro Michala Francka byla zřejmě náboženská a moralistní literatura velmi důležitá. Logickým vysvětlením by mohl být jeho řeholní život v jezuitském řádu v letech 1690-1704²⁸⁴.

Následující dvě tématické skupiny mají vzhledem k velikosti knihovny středně velký počet zastoupení. První skupinou je filosofie – politika – právo. Franck vlastnil z této oblasti 45 děl (9,4%)²⁸⁵. Při sečtení hodnot pro tato témata v Gniesenově knihovně vychází počet 175 titulů (83,3%), nicméně tato hodnota je nevypovídající, neboť u Gniesena se u jednoho z témat jedná o hlavní zaměření jeho knihovny. Pokud bychom porovnali alespoň kombinaci filosofie a politika, získáme hodnotu 20 titulů (tedy 9,6%) a to je již Franckově knihovně blíže, neboť u něho politické téma není tak silně zastoupené. U de Boisovy knihovny ani s přihlédnutím k rozvrstvení není možné získat vypovídající hodnotu, neboť bohužel není znám přesný počet politických děl.

Druhou skupinu představují filologie – encyklopedie. Ve Franckově knihovně je toto téma zastoupeno 33 tituly (6,9%). Do této skupiny patří převážně díla Erasma Rotterdamského. Pro porovnání s knihovnou Gniesena nelze najít adekvátní komparaci, neboť

²⁸³ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 651.

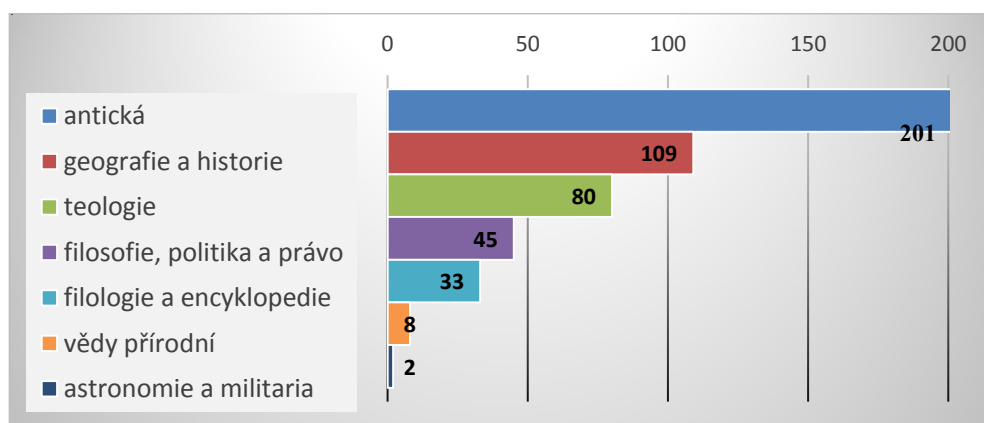
²⁸⁴ Tamtéž, s. 648.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 651.

jeho knihovna filologické dílo neobsahuje (maximálně by bylo možné jej nahradit dílem rétorickým v zastoupení 1 titulem) a encyklopedie je zastoupena v počtu pouze 1 exempláře.

Poslední dvě témata mají nízké zastoupení. První z nich jsou přírodní vědy, které jsou zastoupeny pouze 8 tituly (1,7%). Gniesenova knihovna má rovněž samostatné téma přírodních věd, jejich zastoupení je v počtu 3 titulů (tedy 1,4%), a poměrově si tedy odpovídají. Knihovna de Bois má přírodní vědy v hodnotě 6 titulů (tedy 3,8%). Úplně poslední téma je nazváno astronomie – militaria, ale obsahuje pouze dva tituly z oblasti aritmetiky a geometrie (0,5%)²⁸⁶ a je svým poměrem srovnatelná s početně nejméně zastoupenými tématy jak u Gniesena, tak u de Bois. Početní zastoupení jednotlivých témat ukazuje následující graf:

Graf 6: Tématické početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois

Popis fondu Gniesenovy knihovny z tematického hlediska však nemůže být kompletní bez syntézy zjištěných informací se samotnou osobností Melchiora Gniesena skrze podrobnější rozbory jednotlivých titulů, nesoucích charakteristické znaky porovnatelné s jeho životem. Ve výrazně převažující právnické literatuře²⁸⁷, která koresponduje také s jeho studií a následným povoláním apelačního rady, můžeme odlišit jednotlivé typy *juris utriusque* [= obojího práva].

Co do římského práva tvoří většinu jednotlivé součásti Justiniánova zákoníku, neboli Corpus iuris civilis, který byl základní právní normou, na níž spočívalo veškeré římské právo, a proto alespoň jeho část nechyběla v žádné právnické knihovně. Základní součástí, kterou nalezneme také v Gniesenově knihovně v zastoupení dvou dílů (knihy 7 a 12; kniha 12 má

²⁸⁶ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 651.

²⁸⁷ Z důvodu rozsáhlosti právnické literatury jsou pro účely této práce vyzdvihnuty pouze některé tituly.

dvě vydání, z roku 1569 a 1580), je několikasvazkový *Codex Iustinianus*²⁸⁸. Z dalších částí nacházíme jeden díl *Institutiones* (libri IV.²⁸⁹), užívaných jako učebnice římského práva při studiu na univerzitách a téměř kompletní *Digestorum seu pandectarum*²⁹⁰ (chybí první část s knihami 1 – 5 a čtvrtá s knihami 20 – 28 ze sedmi částí se 45 knihami). Gniesen také vlastnil sepsané komentáře k Digestům od Balda de Ubaldis²⁹¹, ke Kodexu 3 díly *Syntagma Communium Opinionum*²⁹² a k obojímu od Matthaese Wesenbecia²⁹³. K Justiniánovu zákoníku se váže také slovník *Summa Azonis locuples iuris civilis thesaurus* od Portia Aza²⁹⁴.

Římskému právu se dále věnuje 22 titulů *Consiliorum sive Responsorum*²⁹⁵ různých autorů, které pojednávají o souborech soudních rozhodnutí bez vysvětlujících výroků právníků (těm se věnují dva díly titulu *Responsorum* od Tiberia Deciana²⁹⁶), které byly využívány jako soubory soudních precedentů. Různé *Commentarii* k obecnému právu²⁹⁷ představovaly odlišné výklady jednotlivých případů. Mezi četněji zastoupené autory římských právnických titulů v Gniesenově knihovně patří Ulrich Zasius²⁹⁸ a Bartolus de Saxoferrato²⁹⁹, každý se sedmi právními pojednáními. Hartman Pistorius napsal pětisvazkové dílo o právnických otázkách *Quaestionum juris*³⁰⁰. Čtyřsvazkové dílo Ayma Cravettiho *Genoliae familiae, iurisconsulti praestantissimi Consiliorum, sive Responsorum*³⁰¹ pojednává o genealogickém právu. Umění notářů popisuje dílo Rolandina Rudolfini de Passageriis *Summa Totius Artis notariae*³⁰². Guillaume Durand je autorem třisvazkového díla *Speculum iuris*³⁰³, které se zabývá různými sociálními, ekonomickými a právními záležitostmi občanů vyšších tříd antického Říma.

Co do kanonického práva nacházíme v Gniesenově knihovně méně knih, ale rovněž zde jsou zastoupeny důležité spisy. Mezi hlavními a základními součástmi *Corpus iuris canonici*, můžeme jmenovat Gratianovo *Decretum Gratiani Emendatum et notationibus*

²⁸⁸ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 952/1-2, 2544.

²⁸⁹ Tamtéž, Malt 953 a přívazek 2 téhož díla.

²⁹⁰ Tamtéž, Malt 954, Malt 975 a přívazek téhož díla, Malt 1182/1-3, Malt 2533, Malt 2541.

²⁹¹ Tamtéž, Malt 2641/1-2, Malt 2642/1-2.

²⁹² Tamtéž, Malt 2650/1-3.

²⁹³ Tamtéž, Malt 2659.

²⁹⁴ Tamtéž, Malt 2378.

²⁹⁵ Tamtéž, Malt 2593/1-3, Malt 2594/1-2, Malt 2595/1-2, Malt 2590/1-5, Malt 2591/1-4, Malt 2596, Malt 2638/1-3, Malt 2639.

²⁹⁶ Tamtéž, Malt 2644/1-2.

²⁹⁷ Tamtéž, Malt 868, Malt 1752.

²⁹⁸ Tamtéž, Malt 2712/1 a přívazek též knihy, Malt 2712/2, Malt 2712/3 a přívazek též knihy, Malt 2712/3-5.

²⁹⁹ Tamtéž, Malt 2646, Malt 2647, Malt 2648 a přívazek též knihy, Malt 2649, Malt 2721 a přívazek též knihy.

³⁰⁰ Tamtéž, Malt 1407, Malt 1415, Malt 1441, Malt 1790, Malt 1842.

³⁰¹ Tamtéž, Malt 2618/1 a přívazek též knihy, Malt 2618/2-3, Malt 2462.

³⁰² Tamtéž, Malt 2701.

³⁰³ Tamtéž, Malt 2643/1-3.

*illustratum una cum glossis*³⁰⁴, *Liber sextus decretalium*³⁰⁵ papeže Klementa V., *Decretales D. Gregorii Papae IX. Suae Integritati*³⁰⁶ od papeže Řehoře IX. a *Extravagantes tum viginti*³⁰⁷ papeže Jana XXII. Gniesen vlastnil také komentáře k dekretům od Nicolase Tedeschise v jeho čtyřsvazkovém díle *Abbatis Panormitani Commentaria*³⁰⁸ a od Felina Sandea v dvousvazkovém díle *Commentarium Felini Sandei Ferrariensis in Decretalium*³⁰⁹. Kanonickému právu z hlediska dějin se věnuje dílo Antonia Contiho *Chronici canones*³¹⁰ a z hlediska dědičnosti privilegií dílo Andrea Tiraqueliho *Regii in curia Parisiensi senatoris*³¹¹.

Oba právnické směry v sobě spojují díla *Lexicon Iuris Civilis et canonici*³¹² od Pardouxe Duprata, který měl funkci právnické encyklopedie, a trilogie Josepha Mascarda *Conclusiones probationum omnium*³¹³, jež v sobě zahrnuje civilní, trestní i kanonické právo. Mimo ty obsahuje také sbírku 29 *Tractatus* (většina se nazývá *Tractatus Illustrium in utraque tum pontificii*)³¹⁴, které se zabývají právem obecným, univerzálním, státním, městským, církevním či cenzurou a privilegií, většinou jsou bez udání autora (každý titul zahrnuje několik autorů).

Také historická díla můžeme rozdělit do dílčích celků, jako jsou historie Itálie, Belgie a Rakouska, válečné dějiny či historie světa. Velkou část zaujímá světová historie, které dominuje třísvazové dílo *Delle istorie del mondo*³¹⁵ od Giovanniho Tarcagnoty, dále *Chronica D. Iohannis Naucleri Praepositi Tubingensis, Succinctim comprahendentia res memorabiles seculorum omnium ac gentium ab initio Mundi*³¹⁶ nebo *Universae historiae sui temporis libri triginta*³¹⁷ od Natalese Comita. Světové historii zaměřené na turecké impérium se věnuje také dílo *Historia universale dell'origine, et imperio de Turchi*³¹⁸ Francesca Sansovina.

³⁰⁴ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2708.

³⁰⁵ Tamtéž, Malt 2710.

³⁰⁶ Tamtéž, Malt 2709.

³⁰⁷ Tamtéž, Malt 2710 přívazek.

³⁰⁸ Tamtéž, Malt 2610/1-2, Malt 2611 a přívazek též knihy.

³⁰⁹ Tamtéž, Malt 2615/1-2.

³¹⁰ Tamtéž, Malt 955.

³¹¹ Tamtéž, Malt 2369, Malt 2556.

³¹² Tamtéž, Malt 2616.

³¹³ Tamtéž, Malt 2609/1-3.

³¹⁴ Tamtéž, Malt 2619, Malt 2620/1-2, Malt 2621, Malt 2623, Malt 2624, Malt 2625/1-2, Malt 2626/1-2, Malt 2627/1-2, Malt 2629/1-2, Malt 2630/1-2, Malt 2631 – Malt 2637; k nim můžeme přidat také traktáty s uvedenými autory Malt 1161 a oba přívazky též knihy, Malt 1222 přívazek, Malt 1706, Malt 2382.

³¹⁵ Tamtéž, Malt 1653/1-2.

³¹⁶ Tamtéž, Malt 2389.

³¹⁷ Tamtéž, Malt 2442.

³¹⁸ Tamtéž, Malt 1877.

Rakouská historie je zároveň spojena s rodem Habsburků v díle *Commentariorum in Genealogiam Austriacam*³¹⁹, které pojednává o rakouské genealogii. Rovněž historická díla pojednávající o Belgii jsou spojena s tímto rodem v díle *Rerum Belgicarum libri quindecim*³²⁰ od Heutera Pontia, o samotné Belgii pojednává dílo od stejného autora *Veteris ac noui Belgii, historia*³²¹. Z válečných dějin se zde nachází díla *Annales rerum belli domique ab Austriacis Habsburgicae gentis principibus*³²², jež představuje kroniku válek rodu Habsburků od Rudolfa I. po Karla V. od autora Gerarda de Roo nebo dva díly *[S]electissimarum Orationum et Consultationum de bello Turcico variorum et diversorum auctorum*³²³ o válce s Turky.

O historii Itálie pojednávají čtyři díla, z nich významnější je *La Historia d'Italia*³²⁴ od Francesca Guicciardiniho, neboť se k němu pojí také další dílo Gniesenovy knihovny - *Considerationi civili sopra l'Historie di M. Francesco Guicciardini*³²⁵ od Remigia Nanni, které obsahuje úvahy nad Guicciardiniovou Historií. Z právnické historie nalezneme v Gniesenově knihovně pouze jedno dílo o historických pohledech na právnické postupy *I. Bodini Advocati Methodus, ad facilem historiarum cognitionem*³²⁶. Další díla o dějinách Itálie napsal Carlo Sigonio³²⁷. Poslední historické dílo pojednává o životě Apollona z Tyanu od Flavia Philostrata³²⁸.

Politická díla se zabývají zejména státními zřízeními, úřady, římskými králi a říší, a mají rovněž základní charakter. Z nejdůležitějšího díla o politické filozofii z šestnáctého století *De Republica*³²⁹ od Jeana Bodina vlastní Gniesen pouze šestou knihu. Mezi další státoprávní díla patří *Dello stato delle republiche*³³⁰ od Niccola Vita de Gozzi, *De autonomia*³³¹ Francisca Burckharda nebo *Della region di stato*³³² Giovanni Botera Benese. Gniesenův zájem o Itálii také dokládá dílo o státním zřízení v Benátkách Caspara Contarina *Della republica et magistrati di Venetia*³³³. Co se týče právního uspořádání římské říše a králů lze jmenovat

³¹⁹ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2374.

³²⁰ Tamtéž, Malt 1754.

³²¹ Tamtéž, Malt 1754 přívazek.

³²² Tamtéž, Malt 2347.

³²³ Tamtéž, Malt 1686.

³²⁴ Tamtéž, Malt 1476.

³²⁵ Tamtéž, Malt 1504.

³²⁶ Tamtéž, Malt 1838.

³²⁷ Tamtéž, Malt 2400 a přívazek též knihy.

³²⁸ Tamtéž, Malt 726.

³²⁹ Tamtéž, Malt 2700.

³³⁰ Tamtéž, Malt 1727.

³³¹ Tamtéž, Malt 1851.

³³² Tamtéž, Malt 1727 přívazek.

³³³ Tamtéž, Malt 869.

několik německých děl *Der Römischen Keyser- und Königlichen Maiestete*³³⁴ od Friedricha Hortledera.

Co se týče původu geografických děl v Gniesenově knihovně jsou všechna čtyři tištěná v Benátkách. Dvě cestopisná díla v jednom svazku³³⁵ pojednávají o Itálii³³⁶ – *Descrittione di tutta Italia* od Leandra Alberta a *Isole appartenenti alle Italia* od téhož autora. Zbylá dvě díla se zabývají obecnou kosmografií. První dílo *L'Universale fabbrica del Mondo, ovvero Cosmografia*³³⁷ od Giovanni Lorenza de d'Anania, je dílo obsahující veškeré geografické znalosti o světě z 16. století, dále je také doplněno informacemi o historii, antropologii a náboženství. Druhým dílem je *Cosmographia in quatuor libros distributa*³³⁸ od krétského rodáka a humanisty Francesca Barozzia, ve kterém se věnuje popisům map skrze ptolemaiovské matematické a astrologické systémy. Kosmografická díla opět můžeme zařadit do oblasti obecného rozhledu.

Z oblasti teologie vlastnil Gniesen pouze čtyři tituly. První významné dílo *Historia de vitis pontificum romanorum*³³⁹ sepsal Bartolomeo Platina jako nástroj své pomsty papeži Pavlu II. za rozpuštění kolegia navrhovatelů papežských bul a římské akademie a neprávem jej zde popsal jako nepřítele umění a vědy. Po celá staletí toto dílo ovlivňovalo historická stanoviska, dokud kritický výzkum neprokázal něco jiného. Další dílo Johanna Lorina *Societatis Jesu Commentarii in Ecclesiasten*³⁴⁰ předkládá jezuitské komentáře ke knize Kazatel. V náboženském pamfletu *Calvino-Turcismus*³⁴¹ William Rainolds napadá kalvinismus vyjádřením podobností s islámem. Posledním titulem je italsky psaný soubor modliteb Francesca Sansovina v díle *Delle orationi volgarmente scritte da molti huomini illustri de tempi nostri*³⁴². Ačkoliv Gniesen postrádal jakékoliv vydání Bible, nepodařilo se mu nijak prokázat výraznou odlišnost jeho postoje k náboženství od většiny vzdělanců 16. století.

Z hlediska přírodních věd Gniesen do své knihovny zařadil významná díla z oblasti medicíny, farmakologie a chemie, které pravděpodobně rovněž využíval jako prameny

³³⁴ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2456, Malt 2457; podobné dílo bez udání autora též Malt 2410 přívazek.

³³⁵ Tamtéž, Malt 1764.

³³⁶ Souvislost s Itálií můžeme u Gniesena vysvětlit jak jeho profesní orientaci zejména na římské právo, členstvím v řádu maltéžských rytířů, tak prostým zájmem.

³³⁷ Tamtéž, Malt 1841.

³³⁸ Tamtéž, Malt 692.

³³⁹ Tamtéž, Malt 2506.

³⁴⁰ Tamtéž, Malt 1839.

³⁴¹ Tamtéž, Malt 1556.

³⁴² Tamtéž, Malt 1858.

základních znalostí o těchto oborech. Jedná se o tituly *Ars medica*³⁴³ Godefrida Steghia, *Newe aussgerüste deütsche Apotek*³⁴⁴ Walthera Hermanna Ryffa a bohatě ilustrované *Basilica Chymica*³⁴⁵ Osvalda Crolla. Obor architektura je zastoupen v Gniesenově knihovně dvěma překlady latinských děl, nacházejícími se v jednom svazku³⁴⁶. Pochází z basilejské dílny Henricpetriho od autora Marca Vitruvia Pollia a jsou považovaná za základ architektonické vědy pro celý středověk, často se tedy rovněž vyskytovaly v knihovnách vzdělanců jako zdroj základních znalostí. Encyklopedické dílo *Catalogus gloriae mundi*³⁴⁷ od francouzského právníka Barthelema de Chasseneuz je jedním z autorových pozdních děl a představuje panorama jeho znalostí. Význam encyklopedie není třeba zdůrazňovat, jedná se o dodnes významnou příručku a zdroj ověřování informací.

Jediné filosofické dílo Nicolase Biesia *De republica* (lib. IV³⁴⁸) pojednává o ústavě a politice státu, odkazuje na stejnojmenné Platónovo vrcholné dílo ve formě dialogu, které je jedním z nejdůležitějších a nejslavnějších textů západní filosofie vůbec. Rétorické Ciceronovo dílo *Rhetoricum ad C. Herennium*³⁴⁹ (libri IV³⁵⁰) je významným dílem pro zdokonalení řečnických dovedností. Dramatickou veršovanou antologií her Terentia³⁵¹ můžeme vzdáleně považovat za jediného představitele klasické literatury v Gniesenově knihovně.

³⁴³ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2684.

³⁴⁴ Tamtéž, Malt 2660.

³⁴⁵ Tamtéž, Malt 1805.

³⁴⁶ Tamtéž, Malt 2681.

³⁴⁷ Tamtéž, Malt 2409.

³⁴⁸ Tamtéž, Malt 650.

³⁴⁹ Tamtéž, Malt 1237.

³⁵⁰ Tamtéž, Malt 650.

³⁵¹ Tamtéž, Malt 1855.

Zhodnocení tematické studie

Na základě výše uvedených informací je zřejmé, že Gniesenova knihovna není z tematicého hlediska úplně typickým představitelem rozsáhlé měšťanské knihovny v raném novověku, neboť je výrazně silně profilovaná. U jiných podobných knihoven nemá hlavní tematické zaměření takové zastoupení, ale jejich fond je více rozvrstvený do poměrově bližších kategorií, jsou tedy více univerzální. Gniesenova knihovna je neobvykle silně zaměřená pouze na jeho právníckou profesi a obsahuje velmi málo jiných témat, ale svým obsahovým složením je to knihovna velmi odborná a intelektuální.

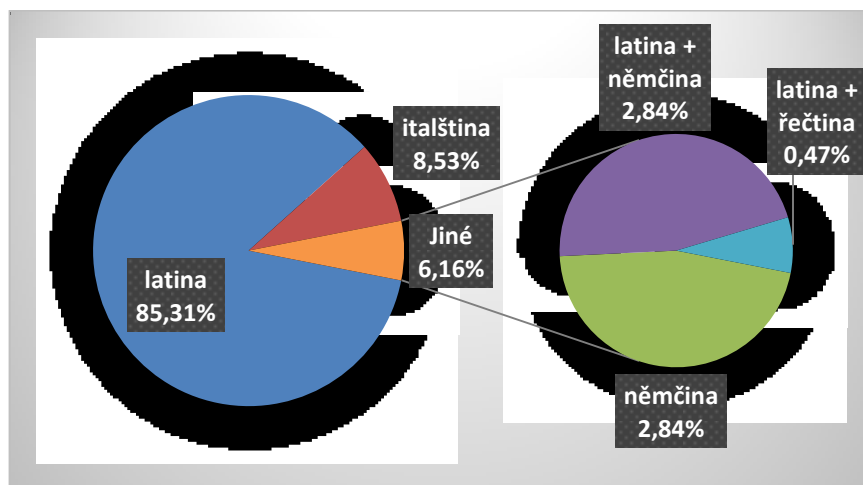
Z hlediska hned druhých nejčetnějších témat, historie a politiky (součet 32, tedy 15,2%) může odpovídat ostatním dvěma knihovnám pouze z poloviny v porovnání s jejich druhým nejčetnějším tématem. U de Bois se jedná o téma shodné, historie a politika (počet 49, tedy 31,2%) a u Francka se jedná o téma historie a geografie (počet 109, tedy 22,8%). Obecně knihovna Melchiora Gniesena obsahuje velmi málo náboženské literatury a klasickou antickou literaturu neobsahuje vůbec (pokud pomineme jeden básnický spis Terentia). Z hlediska exaktních věd (přírodní vědy, architektura) a filosofie je rovněž velmi slabě zastoupená. K pozitivnímu zjištění však lze přičíst, že obsahuje vzhledem k tak slabému zastoupení ostatních témat, alespoň jednu encyklopedii.

3.1.2 Jazyková analýza knihovny

Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach

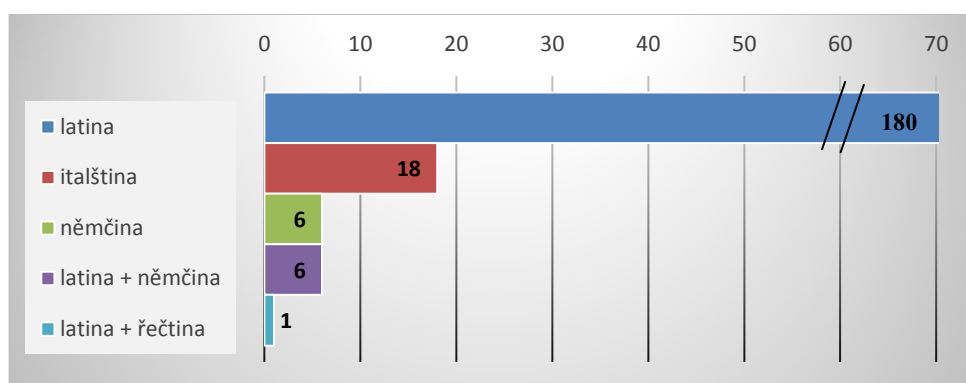
Z hlediska jazykové struktury Gniesenovy knihovny, shodně s trendem podobně zaměřených raně novověkých intelektuálních měšťanských knihoven, převažuje dle očekávání latinský jazyk. I v tomto případě bylo zvoleno podrobné dělení, které vyděluje zvláště vícejazyčná díla (v tomto případě díla, ve kterých se i ve velmi malém zastoupení objevuje jiný jazyk), což sice může lehce zkreslovat celková zastoupení jazyků, ale bez toho by tato skutečnost zcela zanikla. V těchto případech byl tento jev o to více nápadný, neboť se jedná o jazyky, u kterých se změnou jazyka přichází také změna písma – řečtina byla tištěna řeckým písmem a němčina švabachem. Jazykové spektrum rozdělené do procentuálního zastoupení ukazuje následující graf:

Graf 7: Jazykové procentuální rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

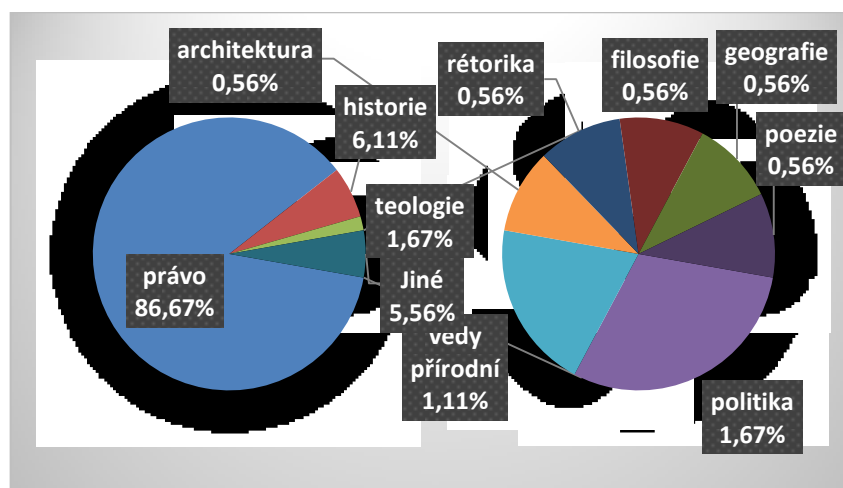
Gniesenova knihovna obsahuje celkem 180 **pouze** latinsky psaných děl (85,3%). Další jazyky mají ve struktuře fondu velmi nízké zastoupení. Druhým samostatným jazykem je italština zastoupená 18 tituly (8,5%) a posledním jazykem je němčina v 6 dílech (2,8%). Zbývající dvě skupiny tvoří vícejazyčná díla. V knihovně je 6 děl psaných latinsky a německy zároveň (2,8%). Latinsky a řecky bylo psáno jediné dílo (0,47%). Pokud bychom chtěli určit zastoupení všech děl obsahujících daný jazyk, jejich hodnoty snadno odvodíme. Latina je tedy celkově v Gniesenově knihovně obsažena ve 187 titulech (89,1%, nepatrné zvýšení) a němčina ve 12 dílech (5,7%, počet děl se zdvojnásobil). Počet italských ani řeckých děl se nemění, neboť v prvním případě se italština vyskytuje pouze v jednojazyčných dílech a v druhém případě se vyskytuje pouze v jednom díle. Graf na následující straně souhrnně ukazuje také početní zastoupení:

Graf 8: Jazykové početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Jazykovou strukturu knihovny Melchiora Gniesena je možné vyvodit z velké části z vysokého zastoupení právnické literatury, která na přelomu 16. a 17. století vycházela téměř výhradně v latinském jazyce. V této době však v latině vycházela i další, zejména odborná, literatura, jak dokazuje vyšší poměr latinsky psaných děl (85,3%) v Gniesenově knihovně oproti poměru děl právnických (76,7%). Následující graf mapuje zastoupení ryze latinských děl z hlediska tématického:

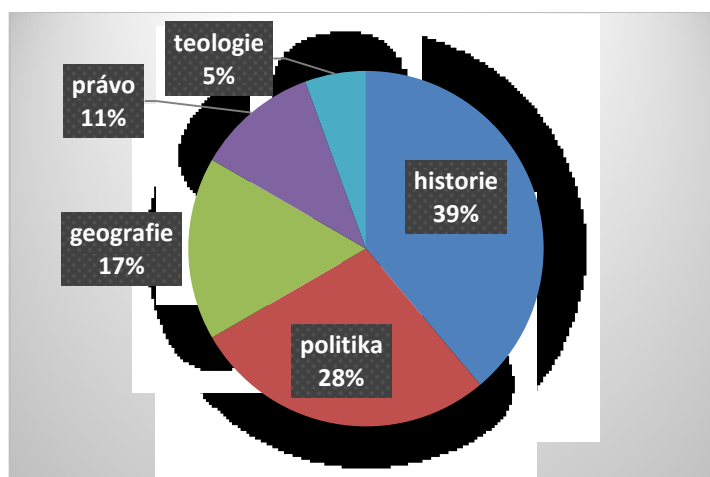
Graf 9: Jazykově-tématické procentuální rozdělení Gniesenovy knihovny (latina)

Ze 180 latinských děl jich dle předpokladů celých 156 představuje právnická literatura (86,7%). Mezi četněji zastoupená témata dále patří 11 titulů historických (6,1%), 3 teologické (1,7%) a 3 politické (opět 1,7%).

Na druhém místě co do počtu zastoupení se překvapivě nachází italština, dvojnásobně totiž převyšuje pro naše oblasti mnohem typičtější němčinu. Analýza témat psaných italsky snad pomůže vysvětlit, proč tomu tak je a graf na následující straně tuto problematiku přehledně zobrazí:

Graf 10: Jazykově-tématické procentuální rozdělení Gniesenovy knihovny (italština)

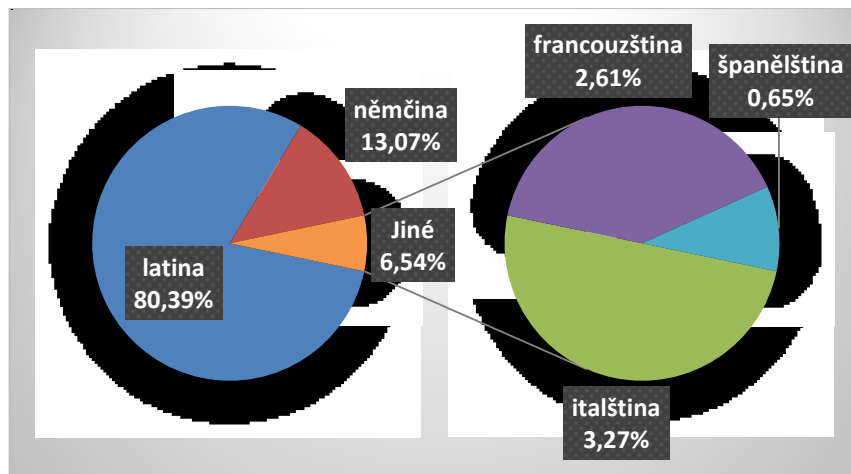
Z 18 italsky psaných děl dominuje 7 titulů z oblasti historie (39%, převážně se jedná o historii Itálie a světa), následováno 5 tituly z oblasti politiky (28%) 3 tituly z geografie (17%), pouze 2 tituly z oblasti práva (11%) a nakonec jeden titul teologický (5%). Italština je tedy velmi pestře a rozmanitě tematicky zastoupena a právnická literatura zde nemá velký vliv. Vliv na toto rozvrstvení by možná mohlo mít Gniesenovo členství v maltézkém řádu a jeho zájem o Itálii.

Vztah jazykového a tématického hlediska posoudím ještě u děl psaných německy a italsky, což v sobě spojí předchozí jazyky a tuto část studie ukončí. Šest německy psaných titulů je převážně politické povahy (4 tituly – 67%), zbývající jednotliviny jsou z přírodních věd a architektury. Stejný počet latinsky a německy psaných titulů je nepatrně více rozvrstven. Tři tituly jsou právnické (50%) a poté opět jednotliviny rozděleny do politiky, historie a encyklopedií.

Knihovna Vilema de Bois

Stejně tak v knihovně Vilema de Bois převažuje latinský jazyk a to téměř stejnou měrou jako v té Gniesenově, jak je patrné na následujícím grafu:

Graf 11: Jazykové procentuální rozdělení Knihovny Vilema de Bois

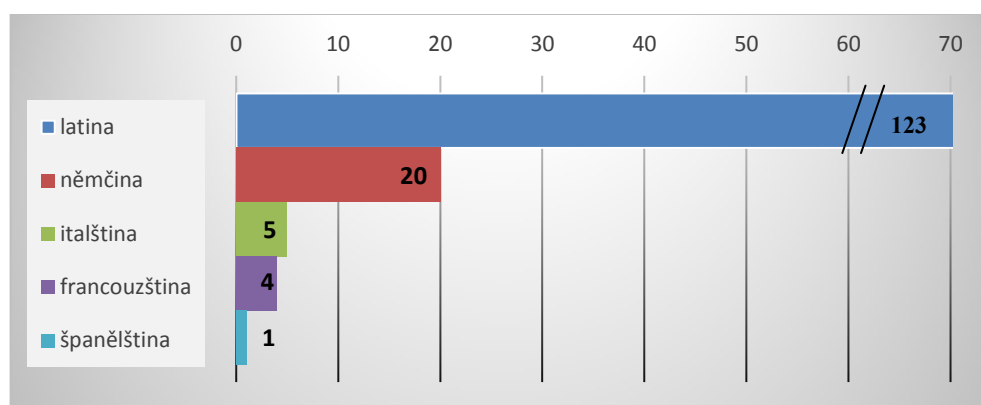

Latina se u de Bois vyskytuje ve 123 dílech (80,4%), což je srovnatelné s hodnotami v Gniesenově knihovně (zde se hodnoty pohybují mezi 85,3% a 88,6% podle toho, zda se do hodnot zahrnují pouze mono či také polylingvní díla). Na druhé pozici se nachází pro české země zcela typický německý jazyk s 20 tituly (13%) a zbývající jazyky u de Bois tvoří zcela pochopitelné románské jazyky – 5 titulů italsky (3,3%), 4 tituly francouzsky (2,6%) a jeden španělsky (0,6%)³⁵². S Gniesenem se tedy shodují pouze v převaze latinské literatury a v tom, že ani jeden nevlastní očekávatelné množství titulů ve svém rodném jazyce či jazyce vzdělání (Gniesen v němčině a de Bois ve francouzštině). Ovšem, stejně jako v té Gniesenově, v knihovně chybí česká místní produkce, obsahuje ale několik bohemikálních tisků v němčině. Tím se obě knihovny silně vydělují ze čtenářského prostředí v pražských městech, neboť zde byl dodržován trilingvní charakter prostředí (latina, němčina a čeština)³⁵³. Pro přesnější a přehlednější představu graf na následující straně souhrnně ukazuje početní zastoupení jednotlivých jazyků:

³⁵² FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 332.

³⁵³ Tamtéž.

Graf 12: Jazykové početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois

Knihovna Michala Francka z Franckensteinu

O jazykovém zastoupení knihovny Michala Francka z Franckensteinu existují jen souhrnné informace, není možné do této práce bohužel zohlednit konkrétní čísla a poměry a musí se též obejít bez grafických znázornění. I přesto ale lze se zjištěnými informacemi provést alespoň základní komparaci.

Stejně jako v obou předchozích knihovnách silně dominuje latina a hned na druhém místě se, shodně s případem de Bois a v českých zemích pochopitelně, objevuje němčina. Naopak v protikladu k oběma předchozím fondům Franckova knihovna zahrnuje také český jazyk – objevuje se zejména v české historiografii, praktických jazykových příručkách a mezi náboženskou literaturou několika českých postil. Nejmenší podíl má francouzština³⁵⁴.

I v tomto případě se, pokud to tak lze říci, objevuje zajímavá skutečnost, že se v knihovně vyskytují tituly v rodném jazyce (v tomto případě českém), ale ne v tak vysokém počtu, v jakém bychom očekávali vzhledem k přirozenému vztahu k mateřštině. Bohužel však přesný počet není znám a také je nutné zohlednit fakt, že český knihtisk nedosahoval mezinárodní úrovně a nebylo v ní vydáváno tolik odborných titulů, takže pokud nemá majitel francouzské nebo německé národnosti ve své knihovně příliš mnoho knih v národním jazyce, má to zcela jinou vypovídací hodnotu, než u českého majitele.

³⁵⁴ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 651.

Zhodnocení jazykové studie

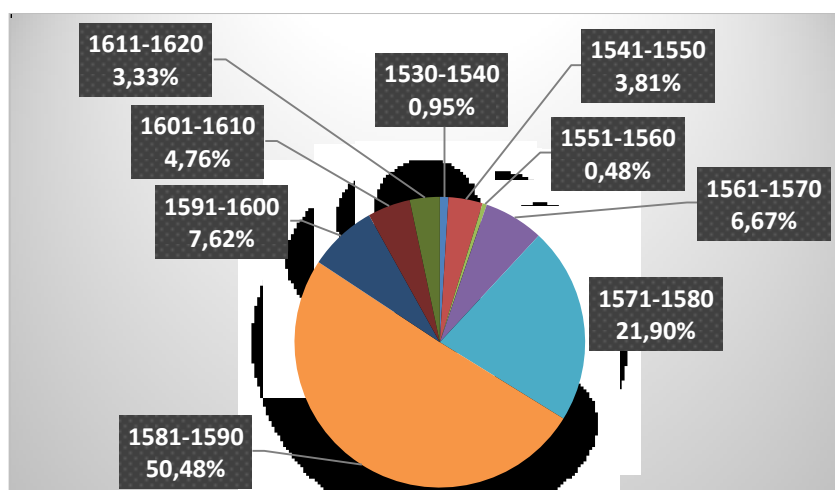
Knihovna Melchiora Gniesena se z hlediska jazykového shoduje s oběma komparovanými knihovnami jako představiteli podobného typu knihoven ve výrazně převažujícím latinském jazyce. Ve všech případech vybraných knihoven latina převažovala poměrem také hlavní téma knihovny. Avšak narozdíl od zbývajících dvou knihoven má knihovna na druhém místě italštinu, tím se odlišuje i od běžného měšťanského standardu v této době, neboť tím je v našich oblastech typické silné zastoupení němčiny.

V Gniesenově knihovně stejně jako v knihovně de Bois zcela chybí česká místní produkce, čímž se obě knihovny silně vydělují ze čtenářského prostředí v pražských městech. Nízký počet knih psaných německým jazykem je u Gniesena překvapující, neboť v části o jeho životopise popisují, že pochází ze Slezska a vysokou školu vystudoval v Rakousku, proto se mohlo jednat o jazyk jemu velmi blízký, ne-li přímo mateřský. Ve všech třech knihovnách se vyskytují tituly v národním jazyce (v tomto případě německém), ale v poměrně malém počtu. Tato skutečnost však nebyla u knihoven vzdělanců nijak výjimečná.

3.1.3 Chronologická analýza knihovny

V knihovně Melchiora Gniesena se nachází tisky v rozmezí let 1532 – 1618, přičemž nejvíce jich pochází z období 1571 – 1590. Jelikož nelze dohledat informace o datu akvizice jednotlivých titulů, chronologickou analýzou knihovny je pro tuto práci myšlena analýza roků vydání knih obsažených v jejím fondu. Celou chronologii edic Gniesenovy knihovny rozdělenou do procentuálního zastoupení ukazuje následující graf (v tomto grafu není zohledněn jeden nedatovaný tisk):

Graf 13: Chronologické procentuální rozdělení Knihovny M. Gniesena von Kobach

První tři desetiletí jsou charakteristické nízkým počtem titulů (pouze 11). Hned první dekáda let 1530 – 1540 má zastoupení pouze 2 titulů (1%). Lze předpokládat, že se jedná o historické jednotliviny, které mohl Gniesen používat během svých studijních let na vysoké škole, neboť bylo běžné používat starší učebnice kvůli unifikaci učebního materiálu. Tematicky tomu tituly odpovídají, neboť se jedná o historii a právo. Podobně je možné soudit i o následujícím období 1541 – 1550 se 7 latinskými právníckými spisy Ulricha Zasie a jedním. Marcantonia Bianchiho, *Tractatus De Indiciis Homicidii Ex Proposito commissi*³⁵⁵ (3,8%). Poté dochází k propadu, neboť z následujícího desetiletí ve fondu knihovny nacházíme pouze jediný titul, a to Terentiovu sbírku³⁵⁶.

V dalších deseti letech je situace příznivější. Z let 1561 – 1570 se v knihovně nachází 14 titulů (6,7%), které jsou z tematického hlediska poměrně pestré. Převažuje opět 8 latinských právníckých titulů, ale objevují se zde krom 2 děl historických také 2 tituly

³⁵⁵ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2712/1-5 s přívazky a přívazek Malt 1161.

³⁵⁶ Tamtéž, Malt 1855.

geografické, filozofický spis Nicola Besia a Ciceronova *Rétorika*³⁵⁷. Po roce 1571 přichází zlom, který odstartoval dvacetiletí s největším počtem knih. Do decennia 1571 – 1580 náleží z Gniesenovy knihovny již 46 titulů (21,9%). V takovém počtu je již patrná majitelova snaha o rozšiřování knihovny a z následující tematické skladby je možné odhadovat, zda byl Gniesen v té době na vysoké škole nebo začínal svou praxi. Drtivou většinu z nich (39 děl) tvoří opět právnické tituly, mezi zbylými se vyskytují po dvou exemplářích také historická, teologická a politická díla, jedno architektonické dílo, *Vitruuius : des aller namhafftigisten unnd hocherfarnesten römischen Architecti unnd kunstreichen Werck oder Bawmeysters...*³⁵⁸ od klasického autora tohoto žánru Marca Vitruvia Pollia, a nakonec jediné encyklopedické dílo z Gniesenovy knihovny, které se nazývá *Catalogus Gloriarum Mundi* a jeho autorem je Barthelemy de Chassenaux³⁵⁹.

Ještě více knih pochází z období 1581 – 1590 a představuje jednoznačný vrchol jak celého spektra, tak zřejmě i Gniesenova profesního života (těsně před jeho vstupem do maltézskeho řádu jako kancléře). Ze 106 titulů (50,5%) již tradičně opět převažuje právnická literatura (90 titulů), dále se zde nachází 8 historických děl, 5 politických, 2 geografická a ještě jedno dílo architektonické - *Baukunst Oder Architectur aller fürnemsten Notwendigisten, angehürigen Mathematischen und Mechnischen Künsten ...*, taktéž od Marca Vitruvia Pollia³⁶⁰. Z jazykového hlediska je toto období významné největším zastoupením italského jazyka (13 italských děl ku 92 latinským a 1 německému).

V posledním třicetiletí knihovna zaznamenává opět snižující se tendenci počtu knih, dohromady je zastoupeno pouze 33 tituly. V období, kdy začal Gniesen působit jako kancléř maltézskeho řádu (1591 – 1600) se jeho knihovna rozrostla o 16 titulů (7,6%). Zde se střídaly tituly právnické (8) s historickými (5) a politickými (3). Jedná se o jediné období, kde právnická literatura nepřevažovala tak drtivě. Je zde také nejvíce latinsko-německých děl. Období do roku 1610 obsahuje 10 knih (4,8%). I zde právo převažuje svými 4 tituly, ale poprvé se ve skladbě knihovny objevují díla přírodovědecká (2 tituly) – lékařské dílo *Ars medica Godefridi Steeghii*³⁶¹ a chemické dílo *Basilica Chymica* od Osvalda Crolla³⁶². Z dalších je zastoupena teologie (2), historie (1) a politika (1).

³⁵⁷ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 650 a Malt 1237.

³⁵⁸ Tamtéž, Malt 2681.

³⁵⁹ Tamtéž, Malt 2409.

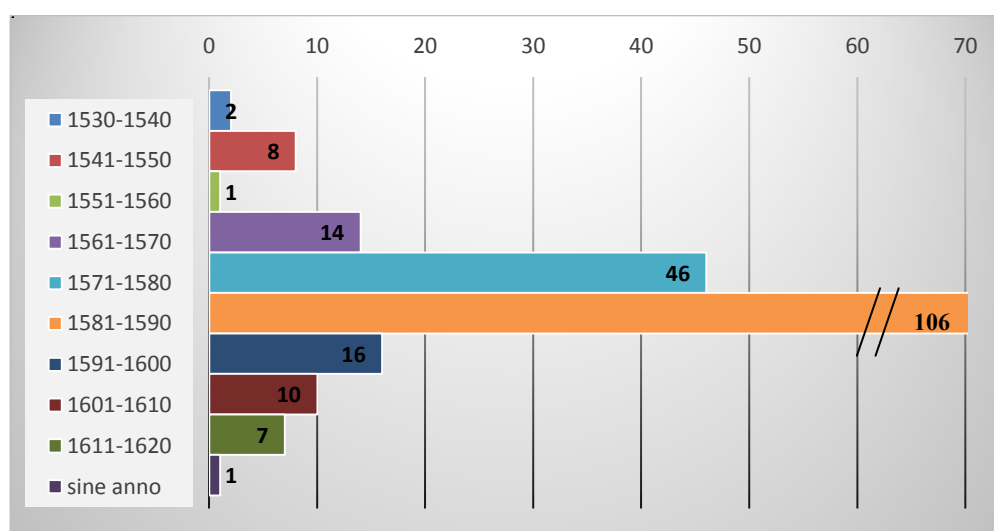
³⁶⁰ Tamtéž, Malt 2681 přívazek.

³⁶¹ Tamtéž, Malt 2684.

³⁶² Tamtéž, Malt 1805.

Jak jsem již výše uvedla, poslední kniha z Gniesenovy knihovny je datovaná do roku 1618. Gniesen tedy pravděpodobně skončil s doplňováním fondu 9 let před svou smrtí, z neznámého důvodu (snad z důvodu nemoci, která jej v této činnosti limitovala nebo z důvodu finančních, ačkoliv to se zdá být vzhledem k jeho závěti nepravděpodobné). Do posledního období 1611 – 1618 patří 7 titulů (3,3%, tmavě zelený úsek), z toho 4 právnické, 2 politické a 1 přírodovědné. Knihovna obsahuje ještě jeden nedatovaný tisk a to právnický spis Antonia Contiho *Chronici canones...*³⁶³. Pro lepší představu je totéž zobrazeno početně na následujícím grafu v jednotlivých desetiletích:

Graf 14: Chronologické početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Zhodnocení chronologické studie

Křivka chronologie edic knihovny Melchiora Gniesena má tvar paraboly. V počátečních (1530 – 1570) a konečných obdobích (1591 – 1620) se nachází ne příliš významná množství knih (rozmezí 2 – 16 knih v každém jednotlivém období). Nejvíce knih ve fondu knihovny spadá do dvacetiletí 1571 až 1590, tj. 152 titulů, převážně právnických (129 děl, tedy 85%). Nejistila jsem žádné období, ve kterém by převažoval jiný typ literatury. Ani po vstupu Gniesena do maltéžského řádu právnická literatura poměrově neustoupila. Z ostatních témat, která jsou v jeho knihovně zastoupena nejčastěji napříč časovým spektrem, jsou to: politika a historie, dále teologie a geografie. Díla architektonická a jedna encyklopedie patří do období s největším množstvím knih. Naopak díla přírodovědná se v knihovně objevují až po tomto období.

³⁶³ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 955.

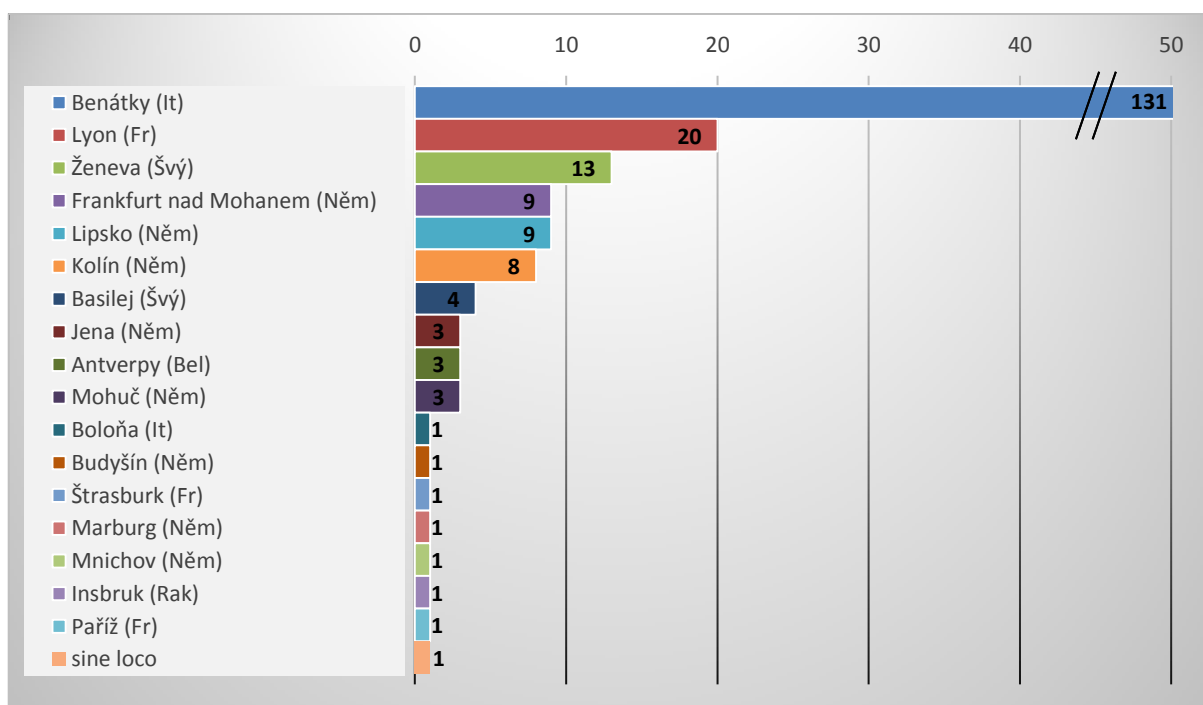
Pro celkové zhodnocení však zůstává otázkou, jakým způsobem byly tyto knihy pořízeny. Gniesen zemřel v roce 1627, a ačkoliv rok jeho narození není znám, soudě podle chronologické struktury vydání knih, nakupoval Gniesen aktuální literaturu. Tento předpoklad koresponduje rovněž s dobou aktivní služby Melchiora Gniesena ve funkci apelačního rady, do níž spadá rokem vydání drtivá většina knih jeho knihovny.

3.1.4 Analýza místa vydání knih

Místa vydání, nebo častěji místa tisku, bohužel lze podrobně a spolehlivě zjistit pouze u knihovny samotného Gniesena přímo z impresorských údajů jeho knih. U ostatních knihoven je nutné vycházet ze sekundárních pramenů, které tyto informace buď neobsahují, nebo jen velmi málo, a proto, jak již bylo řečeno výše, není možné tuto analýzu plně komparovat (nabídnou pouze krátké shrnutí měst u knihovny de Bois). Zaměříme se proto na analýzu měst a zemí vydání titulů z Gniesenovy knihovny s připojeným výčtem tiskařů v nich působících.

Knihy z knihovny Melchiora Gniesena pochází celkem z 15 měst, 1 titul je neznámého původu. Všechna města byla i přes své historické názvy snadno identifikovatelná. Pomocí analýzy tiskařů v další části této analýzy se nám podařilo určit také většinu děl bez udání místa tisku Gniesenovy knihovny, neboť byla vytištěna v jedné dílně (Ženeva). Následující graf ukazuje početní zastoupení jednotlivých měst, ze kterých tituly pochází:

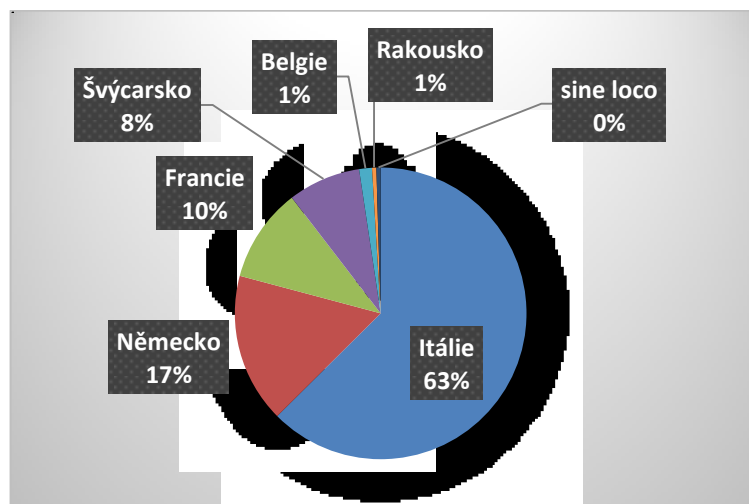
Graf 15: Početní rozdělení měst vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

V Gniesenově knihovně zcela jednoznačně převažují italské Benátky se 131 tituly (62% produkce). Mimo dominující město je místopisná skladba poměrně zajímavě rozvrstvena. Druhé nejčetnější město představuje Lyon s 20 tituly (9,5% produkce) následované 13 tituly (6,2% produkce) ze švýcarské Ženevy. Další tři německá centra soudobého knihtisku Frankfurt nad Mohanem, Lipsko a Kolín mají zastoupení po 9 a 8

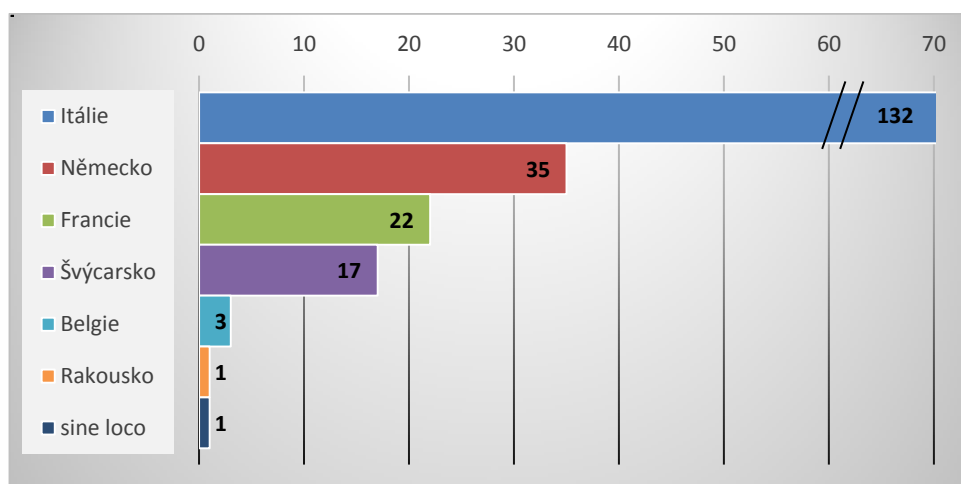
titulech (celkem 12,3% produkce). Objevuje se také švýcarská Basilej se 4 tituly a následují města po 3 titulech – Jena, Antverpy a Mohuč. Zbylá města mají zastoupení pouze v jednotlivinách, kam patří Boloňa, Budyšín, Štrasburk, Marburg, Mnichov, Insbruk a Paříž. Celé spektrum měst rozdělené podle procentuálního zastoupení zemí vydání ukazuje následující graf:

Graf 16: Procentuální rozdělení zemí vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Z hlediska zemí přirozeně dominuje Itálie se svými 132 tituly (63%). Druhou nejvýznamnější zemí je Německo, kolébka knihtisku, s 35 tituly (17%). Na dalším místě je Francie s 20 tituly (10%) těsně následovaná Švýcarskem se 17 tituly (8%). Zbývající země jsou zastoupeny jen minimálně. Patří sem Belgie a Rakousko (po 1%). Kategorie *sine loco* zahrnuje 1 titul a nemá vypovídací hodnotu. Následující graf ještě souhrnně ukazuje také početní zastoupení:

Graf 17: Početní rozdělení zemí vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Z Benátek, které zaujímají v této analýze první místo, pochází všechny italské tisky z Gniesenovy knihovny. Z hlediska tematického se jedná převážně o historii, geografii a politiku. Mezi tiskaře většiny těchto titulů patří dílna Bernarda Giuntiho, bratra zakladatele rodinného podniku (*apresso i Giunti*), jenž stvořil dílo *Delle istorie del mondo*³⁶⁴, světově proslulá dílna Alda Manuzia (*presso Aldo*), ve které bylo vytištěno Gozziho dílo *Dello stato delle repubbliche* a Contariniho *Della repubblica et magistratidi Venetia*³⁶⁵ a dílna Ludovica degli Avanza, činného v letech 1556 – 1576, který vytiskl Leandrovo dílo *Descrittione di tutta Italia*³⁶⁶. Zbylé tisky byly tištěny v latinském jazyce, nejčastěji v dílnách Francesca Zilletiho (14 titulů), Bernarda Giunty (10 titulů), Damiana Zeneria (7 titulů) a Caspara Bindoniho (5 titulů).

V Lyonu vytiskla dílna bratrů Sennetoniů 7 právnických děl Ulricha Zasia³⁶⁷, tři svazky díla *Syntagmatis Communium Opinionum*³⁶⁸ byly vytištěny v dílně Giovanniho Jacopa Giunty, 6 tisků také bylo bez označení tiskaře, většinou se jednalo o Justiniánův zákoník. Ženevská produkce je dílem jediného tiskaře, Eustatha Vignona, který vydával ryze právní spisy. Mezi knihami v Gniesenově knihovně, pocházejících od tohoto tiskaře, je možné opět vidět další díly Justiniánova zákoníku³⁶⁹. Mezi autory patří císař Justinián I., císař Fridrich II. nebo například Denis Godefroy s jeho *De racione ordinis a iuriconsulto in Pandectis*³⁷⁰.

Ve Frankfurtu nad Mohanem bylo vytištěno 9 děl a každé pochází z jiné dílny, rovněž zastoupení témat je různorodé (právo, politika a přírodní vědy). Dalším německým městem se shodným zastoupením je Lipsko, ve kterém dominuje dílna Henninga Grosia s 4 tituly a dílna Gotharda Vegelise se 3 tituly. Převážná většina produkce je tvorbou Harmanna Pistoria, z jeho díla *Quaestionum juris* vlastní Gniesenova knihovna knihu druhou (obě části), třetí a čtvrtou³⁷¹. Třetici německých měst doplňuje Kolín s 8 tituly. Zde dominuje dílna Johana Gymnica (5 titulů), z těch významnějších je to dílna dědiců Johana Quentela, která z Gniesenovy knihovny vytiskla *Chronica D. Johannis Naucleri...*³⁷² a dílna Antonia Hierata, jež vyprodukovala Rainnoldsův *Calvino-Turcismus*³⁷³.

³⁶⁴ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 1653/1-2, Malt 1775.

³⁶⁵ Tamtéž, Malt 1727 a Malt 869.

³⁶⁶ Tamtéž, Malt 1764.

³⁶⁷ Tamtéž, Malt 2712/1 a přívazek též knihy, Malt 2712/2, Malt 2712/3 a přívazek též knihy, Malt 2712/4-5.

³⁶⁸ Tamtéž, Malt 2650/1-3.

³⁶⁹ Tamtéž, Malt 952/1-2, Malt 953, Malt 954, Malt 975.

³⁷⁰ Tamtéž, Malt 955 přívazek.

³⁷¹ Tamtéž, Malt 1842, Malt 1441, Malt 1407 a Malt 1790.

³⁷² Tamtéž, Malt 2389.

³⁷³ Tamtéž, Malt 1556.

Následující švýcarská Basilej má už jen polovinu zastoupení oproti Kolínu se čtyřmi tisky. Polovina tisků vznikla v dílně Sebastiana Henricpetriho, který vytiskl obě architektonická díla z knihovny Gniesena od Marca Vitruvia Pollia, a druhá polovina pochází od Johanna Eusebia a jeho dědiců. Z následujících měst pochází tisky vždy po třech. Prvním z nich je Jena, ve které dvě díla pochází z dílny Heninga Grosia a jedno od Tobiase Steinmanna. V Antverpách byly vytištěny dvě knihy v dílně Martina Nutia, například filozofické dílo Nicoly Besia *De republica*³⁷⁴, a jedno z dílny Johana Keerbergia. Třetím městem je Mohuč, ve kterém dvě politická německá díla pocházejí z dílny Kašpara Behema a jedno z dílny Baltazara Lippia.

Ve zbývajících městech bylo pro Gniesenovu knihovnu vytištěno po jednom titulu. V italské Boloni bylo ve Společenství boloňských typografů vytištěno historické dílo Carla Sigonia. Z německého Budyšina pochází dílo Henninga Goedena *Consilia celeberrimi, ac ingenio eruditione et usu Excellentissimi utriusque Iuris Doctoris...*³⁷⁵, po vyhledání v sekundárních zdrojích byl jako tiskař zjištěn Michael Wolrab. Ve francouzském Štrasburku bylo vytištěno dílo Walthera Hermanna Ryffa v dílně tiskaře Lazara Zetznera. Dílo Carola Tapia *Commentarius in rubricam et legem finalem*³⁷⁶ bylo vytištěno v marburské dílně Paula Egenolfa. V Mnichově bylo vytištěno latinsko-německé dílo Francisca Burkharda o autonomii v dílně Adama Berga. Také latinsko-německé dílo Gerarda de Roo pochází z německé dílny Johanna Agricoly v Insbruku. Posledním městem je Paříž, ve které bylo vytištěno v dílně Martina Junea dílo Jeana Bodina *Advocati Methodus*³⁷⁷, avšak v latině.

Alespoň základní srovnání nabízí, i když pouze částečně, knihovna de Bois, která byla taktéž téměř výlučně zahraničního původu. Nejčastějšími místy tisku byl Frankfurt nad Mohanem, Basilej a Antverpy, dále Štrasburk, Benátky, Paříž a v případě katolické produkce také Ingolstadt³⁷⁸. Tuzemskou výjimku tvoří pět bohemikálních titulů, ze kterých se čtyři týkaly práva. U knihovny Francka existuje pouze zmínka o jeho významných dílech (historiografie a díla Erasma Rotterdamského), které pocházely z Berlína, Augspurku, Frankfurtu nad Mohanem, Lipska, Basileje a Štrasburku³⁷⁹, ale bohužel není známé jejich poměrové zastoupení.

³⁷⁴ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 650.

³⁷⁵ Tamtéž, Malt 2405.

³⁷⁶ Tamtéž, Malt 868.

³⁷⁷ Tamtéž, Malt 1838.

³⁷⁸ FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura, s. 332.

³⁷⁹ RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven, s. 651.

Zhodnocení studie míst vydání

Místopisná studie ukázala, že více než polovina knihovního fondu Melchiora Gniesena pochází z Benátek. Druhým nejpočetnějším městem je Lyon a švýcarská Ženeva. Po 9 titulech mají německá tiskařská centra Frankfurt nad Mohanem a Lipsko, a po 8 titulech si stojí Kolín. V menším zastoupení nalezneme Basilej, Jenu, Antverpy a Mohuč. Ze zbývajících měst pochází tituly po jednotlivinách – z Boloně, Budyšina, Štrasburku, Marburku, Mnichova, Innsbrucku a Paříže. Z hlediska zemí přirozeně dominuje Itálie, poté Německo, Francie a Švýcarsko. Ostatní země jsou zastoupeny jen málo, Belgie a Rakousko. Jedno dílo je bez udání místa. Tiskařsky nejzajímavějším městem je Frankfurt nad Mohanem, ze kterého pochází 9 titulů a každý byl vytištěný u jiného tiskaře. Nejproduktivnější tiskař z hlediska Gniesenovy knihovny je Eustath Vignon, který vytiskl všechny zbývajících tisky bez udání místa, ale na základě dodatečné analýzy tiskaře se nám místo podařilo určit jako Ženeva.

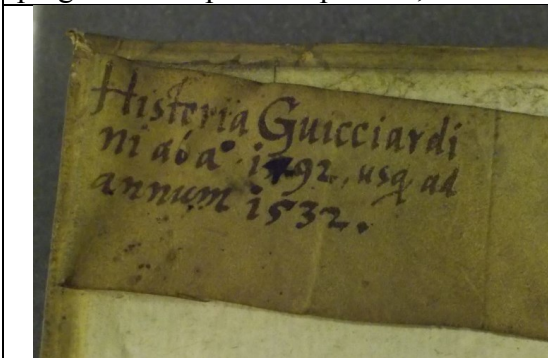
Z hlediska porovnání s dalšími knihovnami lze říci, že i když se počtem zastoupení jednotlivých měst knihovny vzájemně liší, skladba tiskařských center, ve kterých byly vytištěny knihy do knihoven de Bois i Francka, jsou obdobné (shodná města jsou Frankfurt nad Mohanem, Antverpy, Štrasburk, Benátky, Paříž, Lipsko a Basilej; u de Bois byl dominantní Frankfurt nad Mohanem, Basilej a Antverpy). Z hlediska knihovny de Bois je také s Gniesenem shodný téměř výlučný zahraniční charakter fondu knih. Tedy je možné říci, že se knihovna Melchiora Gniesena z hlediska analýzy místa vydání knih zřejmě nevymyká oproti standardu složení tiskařských center ostatních předbělohorských měšťanských pražských knihoven.

3.2 Formální analýza knihovny

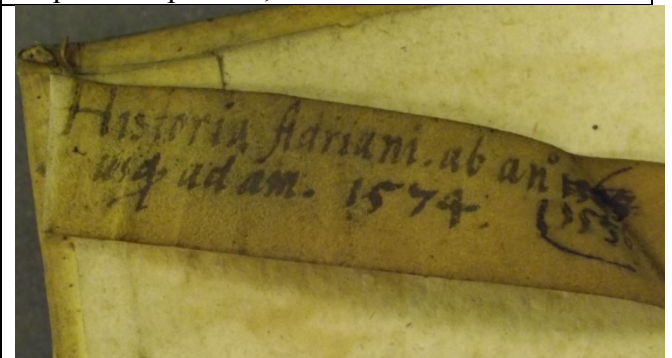
Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach obsahuje 184 svazků, z nichž převážná většina je vázána v pevné vazbě (158 svazků), v měkké pergamenové vazbě je oproti tomu vázáno pouze 27 svazků. Mezi svazky s pevnou vazbou je většina exemplářů vázána ve světlé usni, pravděpodobně v bílé vepřovici (113 svazků), zbytek je vázán v pergamenu (43 svazků) a 1 v tmavé usni³⁸⁰. Některé knihy vázané v pevné vazbě jsou zdobeny slepotiskem (celkem 114 svazků), 43 svazků má hladkou vazbu.

Většina knih je převázána koženými pásky (plně zachovalý počet jsou čtyři, kdy se svazek dal převázat nahoře a dole u přední ořízky, často jsou ale utrženy a dochovaly se v lichých počtech či vůbec) nebo zelenými látkovými tkanicemi (nejčastěji u pevných pergamenových vazeb). Ořízka je často barvena, do zelené, červené, modré nebo stříkané červeno-zelené barvy. Jak již bylo uvedeno, pro knihovnu Melchiora Gniesena je typická přítomnost specifického poznámkového štítku z malého proužku pergamenu, připevněného na předním či zadním přideští, se jménem autora a názvem díla. Z 92 knih, které poznámkový štítek obsahují, je 74 svazků potažených světlou usní a 18 pergamenem.

Obrázek 2: Ukázka poznámkového pergamenu na předním přideští, Malt 1476

Obrázek 3: Ukázka poznámkového pergamenu na předním přideští, Malt 1482

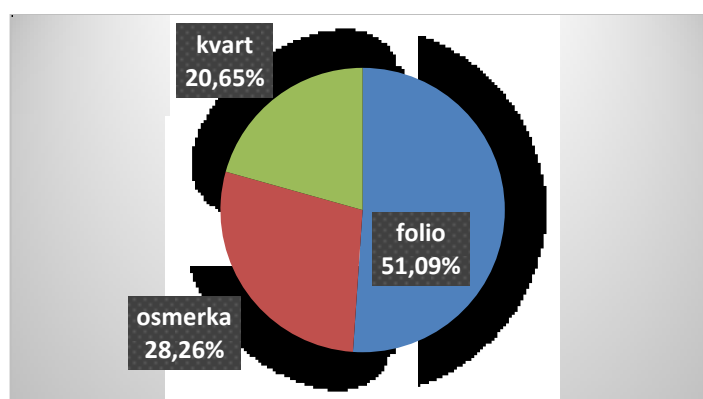

Formáty knih

Knihovna se skládá ze tří různých formátů. Jejich procentuální skladbu ukazuje graf na následující straně:

³⁸⁰ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 726.

Graf 18: Formáty knih použité ve fondu knihovny Melchiora Gniesena von Kobach

Fond obsahuje převážně knihy velkého foliového formátu (94 svazků, tedy 51%). Hned za nimi v počtu četnosti následuje naopak nejmenší formát knihovny, osmerka (52 svazků, tedy 28,3%), a zbytek představuje střední kvartový formát (38 svazků, tedy 20,7%). Dle signatur je pořadí odlišné, a to v pořadí podle vzrůstajících čísel signatur: osmerka, kvart a folio. Nejmenší dva svazky osmerkového formátu měří 12 centimetrů, největší osmerky představují svazky o 24 centimetrech. Kvartový formát začíná již na 21 centimetrech a končí až na 39 centimetrech. Nakonec největší folio se pohybuje v rozmezí 33 – 48 centimetrů.

Měkké pergamenové vazby v knihovně Melchiora Gniesena

Více než polovina z 27 měkkých pergamenových vazeb v Gniesenově knihovně je převážána 4 dochovanými koženými pásky (16 svazků), u zbytku jich je několik stržených a u 7 se nevyskytovaly nejspíše ani v minulosti. Na 5 vazbách se vyskytuje na hřbetu knihy napsaný název díla či jméno autora. Jeden svazek má vazbu ve velmi špatném stavu a pokryv je kompletně oddělen od bloku knihy³⁸¹. Dva svazky obsahují ve středu kulatá razítka, přičemž u druhého jsou odlišná na přední a zadní desce³⁸². První razítko se vyskytuje na přední desce německého lékařského tisku z ženevské dílny Lazara Zetznera a nad ním stojí ručně psaný nápis: „*Apotecen büch von Kräütter...Arzneÿen*“. Razítko s motivem erbu tvoří alegorická kresba se zvířecími motivy a maskarony uvnitř vytlačeného oválného rostlinného rámu. Na přední desce latinského právníckého díla z lipské dílny Henninga Grosia se nachází vyobrazení Krista Pantokratora s částečně čitelným nápisem „*EGO SVM [..?] DOMINVS*“, na zadní desce se bohužel nepodařilo s jistotou určit vyobrazenou postavu (mohlo by se jednat o svatého Jana Křtitele či Krista s křížem) ani text.

³⁸¹ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 1764.

³⁸² Tamtéž, Malt 2660 a Malt 1706.

Obrázek 4: Vyobrazení předního razítka na měkké vazbě Malt 2660	Obrázek 5: Vyobrazení předního razítka na měkké vazbě Malt 1706	Obrázek 6: Vyobrazení zadního razítka na měkké vazbě Malt 1706
		

U 10 exemplářů³⁸³ s měkkou pergamenovou vazbou se vyskytuje shodný tlačný vzor. V horní části přední desky se nachází vytlačené černé iniciálové supralibros „M. G. S.“ (M[elchior]. G[niesen]. [Striegauensis/Silesius].), ve spodní části rok „1581“ s ornamentem listu vytlačeným mezi čísly 15 a 81. Uprostřed desky je vytlačena alegorická figura Spravedlnosti s mečem, váhami a nápisem „SVVM CVIQ[VE] TRIBVO“. Kolem vzoru je čtyřnásobná rámová kompozice s florálními ornamenty v každém rohu. Zadní deska je zdobena obdobně, na místě Spravedlnosti se však nachází figura Lukrecie, která drží v obou rukách k svému srdci obrácenou dýku. Na hřbetu má vazba vytlačené 3 květiny nad sebou s pěti okvětními lístky. Knihy mají červeně stříkanou ořízku, 4 kožené pásky a na dvou z nich je na přední vazbě napsáno „Liber Digestorum Justiniani Edicta“³⁸⁴. Všechna díla pochází z ženevské dílny Eustatha Vignona.

Obrázek 7: Vyobrazení Spravedlnosti na přední desce měkké vazby Malt 955	Obrázek 8: Vyobrazení na zadní desce měkké vazby Malt 767
	

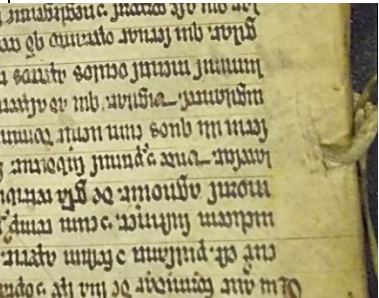
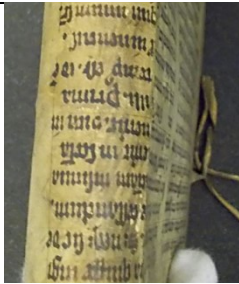
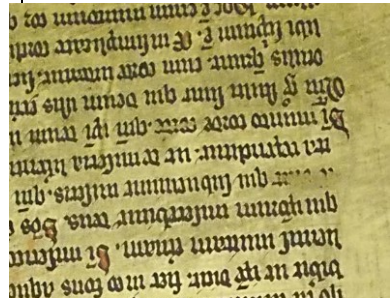
³⁸³ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce Malt 767, Malt 952/1-2, Malt 953-955, Malt 975, Malt 1182/1-3.

³⁸⁴ Jedná se o signatury Malt 953 a Malt 954.

Pevné pergamenové vazby knihovny Melchiora Gniesena

Pevné pergamenové vazby, kterých je v Gniesenově knihovně 43, se vyznačují hladkým potahem. U 18 z nich jsou dochované všechny 4 vázací kožené pásky, 5 svazků je má všechny stržené a u 3 svazků se nachází místo kožených pásek zelené bavlněné tkanice. Čtrnáct knih nemělo původně pásky ani tkanice vůbec. Barvené ořízky má 11 svazků, nejvíce se vyskytuje červená a modrá barva, nechybí ani dvoubarevné kombinace, z nichž nejpozoruhodnější je modro-červená kombinace stříkaná do tvaru šipek³⁸⁵. Svazek označený dalším z iniciálových supralibros má na své přední desce vytačené „M G V K“ (M[elchior] G[niesen] V[on] K[obach]) a rok „1611“³⁸⁶.

Mezi hladkými vazbami se vyjímá exemplář vázaný do pergamenu pocházejícího z blíže neurčeného rukopisu³⁸⁷ (ručně psaný text je ke knize vevázán vzhůru nohama). Text ve dvou sloupcích na přední desce titulu je částí díla *XL Homiliarum in evangelia* římského papeže svatého Řehoře I. Velkého. Jedná se o část *Homilia XIII.: Habita ad populum in basilica beati Felicis confessoris, in die natalis ejus*³⁸⁸. Na zadní desce lze s jistotou identifikovat pouze středový sloupec, který představuje část díla *Opera Omnia: Patrologiae Latinae Elenchus* sepsaného biskupem z Hippa svatým Augustinem Aureliem. Konkrétní část se nazývá *De sermone domini in Monte, Liber primus*³⁸⁹. Tato tehdy běžná praxe recyklace pergamenů byla ve své době způsobem šetření materiálu.

Obrázek 9: Rukopisná pergamenová vazba, přední deska, Malt 1841, detail	Obrázek 10: Rukopisná pergamenová vazba, hřbet, Malt 1841, detail	Obrázek 11: Rukopisná pergamenová vazba, zadní deska, Malt 1841, detail
		

³⁸⁵ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2421.

³⁸⁶ Tamtéž, Malt 2684.

³⁸⁷ Tamtéž, Malt 1841.

³⁸⁸ Kompletní znění je dostupné na: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0590-0604_SS_Gregorius_I_Magnus_XL_Homiliarum_in_Evangelia_Liber_Primus_LT.pdf.html [citováno 22.7.2017] Text na vazbě začíná slovy „*Qui autem de sua spe operatione securus est...*“, uprostřed 3. odstavce homiliáře, a končí v polovině 5. odstavce „*...iustitiam in iudicio exiget, quanto longiorem patientiam ante...*“.

³⁸⁹ Kompletní znění je dostupné na: <http://www.augustinus.it/latino/montagna/index2.htm> [citováno 19.7.2017] Text na vazbě začíná „*[Beati mites, quoniam ipsi] haereditate possidebunt terram...*“, v počátku odstavce 2.4, a končí „*[...Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur...]*“ na počátku odstavce 2.9.

Slepotisky na pevných usňových vazbách knih z knihovny Melchiora Gniesena

Slepotiskem je zdobeno celkem 114 svazků Gniesenovy knihovny vázaných, krom jedné, do světlé usně (pravděpodobně bílé vepřovice) na pevném podkladu, z nichž všechny, kromě jedenadvaceti svazků, byly vytištěny v benátských dílnách a jsou zejména právníckého obsahu. Čtyřiatřicet těchto děl má ořízku nastříkanou na modro, 18 na zeleno-červeno a 15 na červeno. Zbylé ořízky nejsou barevné kromě jedné zelené.

Slepotisková výzdoba má v drtivé většině jednotný ráz. Vzorem, který se v několika málo obměnách opakuje za sebou v nekonečném pásu na všech slepotiscích, jsou florální motivy s portréty vojenských hlav s přilbami v oválech uspořádané do rámové kompozice o různém počtu rámu, ve středu s otiskem zpravidla dvou širokých válečků vedle sebe.

U drtivé většiny vazeb doplňují florální motivy také motivy další. V případě 58 svazků se jedná o opakující se motiv nesourodé skupiny 4 ženských figurálních motivů s nápisy „*Venus*“, *Ivdi[th]*, *Prvde[ntia]* a *Lvcre[tia]*“ (římská bohyně krásy a lásky Venuše, biblická postava Judita z Knihy Judit Starého zákona, Prudentia jako alegorická postava moudrosti a opatrnosti a římská šlechtična Lukrecia, jež si probodla srdce dýkou), které jsou taktéž začleněné do rámové kompozice (dle velikosti knihy, obvykle v druhém až třetím rámu od středu kompozice).

Obrázek 14: Motiv „Venus”, Malt 2590/2	Obrázek 15: Motiv „Ivdi[th]”, Malt 2590/2	Obrázek 16: Motiv „Prvde[ntia]”, Malt 2593/1	Obrázek 17: Motiv „Lvcre[tia]”, Malt 2590/2
			

V počtu 43 svazků, včetně tří exemplářů tištěných mimo Benátky (v Lyonu, Frankfurtu nad Mohanem a v Basileji), se jedná o podobné, rovněž opakující se motivy 3 novozákonních obrazů „*Ecce Virg[o]*”, *Hic est fi[lius meus]* a *Mors ero*“ (o Zvěstování Panně Marii ve znění „*Ecce Virgo concipiet et pariet filium...*“ [= Hle, panna počne a porodí syna], o Vstoupení ducha svatého do Krista v celém znění „*Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite*“ [=To je můj milovaný Syn, v něm se mi zalíbilo, toho poslouchejte] a o Vzkříšení Krista „*O mors! Ero mors tua!*“ [= Ó smrti! Budu tvou smrtí!]).

Obrázek 18: Motiv „ <i>Ecce Virg[o]</i> “, Malt 2610/1	Obrázek 19: Motiv „ <i>Hic est fi[lius meus]</i> ”, Malt 2610/2	Obrázek 20: Motiv „ <i>Mors ero</i> “, Malt 2610/1
		

Pouze 12 vazeb je zdobených slepotiskem z čistě florální rámové kompozice, z toho 7 jich je identických, každá je však vytištěna v jiné dílně. Jeden svazek má střed vyplněn plotnou s florálními a ornamentálními prvky s oválným rámečkem uprostřed, zdobeným rolverkovými rozvilinami³⁹⁰.

Obrázek 21: Středová florální plotna, Malt 1556

V některých vazbách se objevuje též motiv kosočtverce – zatímco u jednoho tvoří středovou plotnu³⁹¹, u jiných vyplňuje okrajový³⁹² či první vnitřní³⁹³ rám vazby.

Obrázek 22: Motiv středového kosočtverce, Malt 1839

Obrázek 23: Motiv kosočtverce v rámu, Malt 1738, Malt 2406

³⁹⁰ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 1556.

³⁹¹ Tamtéž, Malt 1839.

³⁹² Tamtéž, Malt 1738 a Malt 2406.

³⁹³ Tamtéž, Malt 1385.

Čtyři vazby³⁹⁴ odlišují motivy 4 ženských alegorických figurálních motivů s nápisy „*Spes, Fides, Ivstici[a] a Caritas*“ (zosobnění Naděje, Víry, Spravedlnosti a Lásky).

Obrázek 24: Motiv „Spes”, Malt 1394	Obrázek 25: Motiv “Fides”, Malt 1394	Obrázek 26: Motiv “Ivstici[a]”, Malt 1394	Obrázek 27: Motiv “Caritas”, Malt 1394
			

Do jedné z těchto čtyř vazeb je vázán exemplář *Monarchae praeclarissima Comme[n]taria* od Iasona del Maine, který je jedinečný pro Gniesenovu knihovnu ojedinělými středovými otisky ploten³⁹⁵. Plotna na přední desce znázorňuje čtyři výjevy Starého zákona (psáno zleva doprava, shora dolů): Adam a Eva u stromu poznání, Zmrtvýchvstání Krista, Vítězství Smrti a Ukřižování Krista. Na zadní desce se nachází dva obrazy. Na horním se nachází Zvěstování Panně Marii a na spodním Narození Krista. Zbylé tři svazky představují tři díla jednoho titulu *Syntagma Communium Opinionum* a byly vytištěny v lyonské dílně Giovanniho Jacopa Giunty. Čtvrté dílo bylo vytištěno rovněž v Lyonu, ale v dílně Vincenta. Motivy se od sebe liší například stranovou orientací postav nebo florální rozvilinou nad postavou či přítomností putta.

³⁹⁴ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2650/1-3, Malt 1394.

³⁹⁵ Tamtéž, Malt 1394.

Obrázek 28: Středověké alegorické výjevy, přední deska, Malt 1394

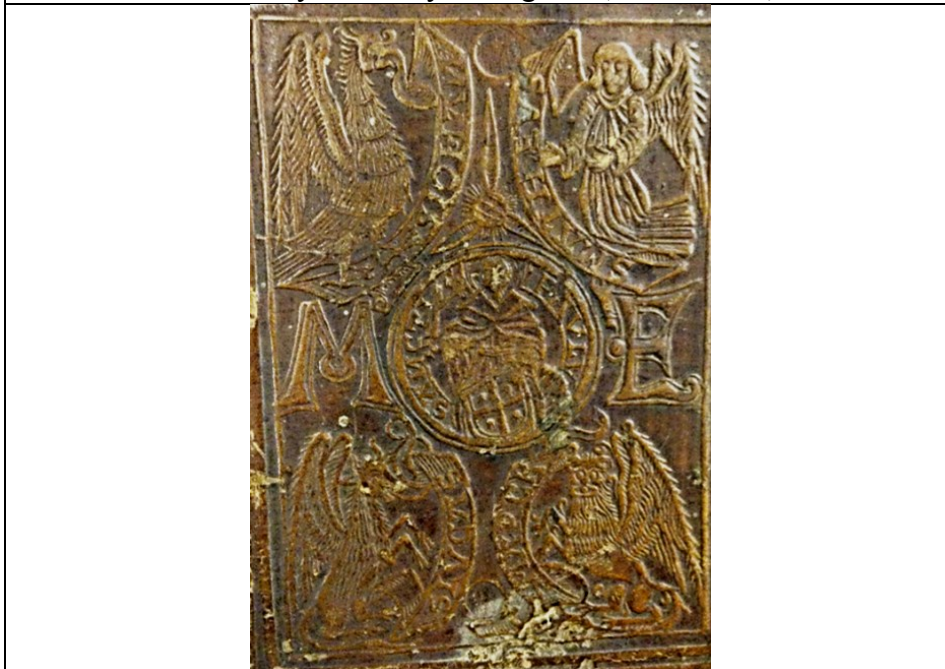
Obrázek 29: Středověké alegorické výjevy, zadní deska, Malt 1394

Jediný svazek vázaný do tmavé usně³⁹⁶ je zdoben specifickým slepotiskem. Plotna na obou deskách knihy zobrazuje symboly čtyř evangelistů a monogram „M. E.“ kolem středového emblému. Jedná se o čtyři okřídlené bytosti s nápisy na nápisových páskách, vlevo nahoře se nachází orel s nápisem „S. IOHAN“, který je symbolem Jana pro vzletně psaný úvod do svého evangelia, napravo od něho se nachází anděl s nápisem „S. MATHEVS“, který znázorňuje Matouše, jenž začínal své evangelium lidským rodokmenem Ježíše, vlevo dole se nachází okřídlený býk s nápisem „S. LVCAS“, symbol Lukáše, neboť hovoří o obětech, a nakonec je zde vyobrazen okřídlený lev jako symbol Marka kvůli jeho zmínce o hlasu na poušti, který zněl jako lev, s nápisem „S. MARCE“. Kniha má dvě stržené kožené přezky a k nim dva kovové úchyty. Na přední ořízce je černým inkoustem napsáno „*philostrati*“.

³⁹⁶ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 726.

Obrázek 30: Středový motiv čtyř evangelistů, tmavá useň, Malt 726

I v tomto případě je možné alespoň základní porovnání s další knihovnou, ovšem tentokrát ze strany Franckensteinova fondu. Jeho knihy jsou nejčastěji potaženy buď popsaným pergamenem, nebo hladkou přírodní usní. Z jeho jednotných vazeb lze usuzovat, že využíval služeb jednoho knihvazače³⁹⁷. Vazby Francka a Gniesena prokazují shodné tendence, ale z výše uvedeného se zdá, že Franck nejspíše o trochu méně investoval, co se knihovny týká nebo mohl celkově disponovat nižší finanční úrovní, neboť čistý nový pergamen a slepotiskové vazby byly na pořízení dražší, než hladké a recyklované. Na hřbetě jeho knih jsou černým inkoustem zkráceně uvedeny tituly, což je přirovnatelné ke Gniesenovým pergamenovým štítkům na předních přideštích jeho knih. Některé Gniesenovy knihy obsahovaly zkrácený popisek na hřbetu taktéž, ale bylo jich velmi málo.

Další výzdoba knih

Kromě barevné ořízky, slepotisku nebo kožených pásků jsou knihy vybaveny ještě dalšími prvky. Tři svazky jsou místo kožených pásků spojeny kovovými sponami a jeden koženými sponami s kovovými háčky, bohužel jsou kompletně dochované pouze na jednom z těchto čtyř svazků³⁹⁸. Větší množství knih má na ořízce viditelná čtenářská znaménka z pokoveného papíru mezi jednotlivými díly nebo částmi titulů ve svazku.

³⁹⁷ RICHTEROVÁ, Alena. Pozůstalost Michaela Adama Francka, s. 142.

³⁹⁸ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 1839, Malt 1873, kožené Malt 1394 a kompletní u Malt 2681.

Porovnání kolků v databázi Einbanddatenbank (EBDB)³⁹⁹

Slepotiskové kolky, válečky a plotny uložené v databázi EBDB mohou pomoci při určení místa knihvazačské dílny, ze které pochází vazby svazků v Gniesenově knihovně. Během výzkumu bylo možné zjistit jen málo shodných slepotiskových motivů. Zbytek se bohužel nepodařilo buď nalézt v databázi, nebo správně identifikovat motiv.

Nejčastější motiv, florální rámy s portréty rytířských hlav v oválu, lze ztotožnit s několika variantami, stejně tak jako se objevuje několik různých motivů na všech knihách: EBDB r004435, EBDB r003238, EBDB r003737. První motiv pochází z knihvazačské dílny v německém Erfurtu, druhý z mnichovské a třetí z oblasti Badenska-Württemberska.

U častého motivu 4 ženských figurálních motivů s nápisy „*Venus, Ivd[th], Prvde[ntia] a Lvcre[tia]*“ se mi podařilo nalézt identický záznam v databázi pod číslem EBDB r002982. Motivy pochází z dílny mnichovského knihvazače Melchiora Kocha a jsou datovány do let 1565 – 1571. Jsou tedy odhadem starší, než tisky, které jsou v nich vázány (ty jsou z let přibližně 1573 – 1606).

Dalším a neméně častým motivem jsou 3 obrazy „*Ecce Virg[o], Hic est fi[lius meus] a Mors ero*“, kterým odpovídá v databázi znázornění slepotisku pod číslem EBDB r002356. Tyto motivy pochází z drážďanské dílny knihvazače Balthazara Metzgera a jsou datovány přibližně do let 1540 – 1579. I zde platí, že jsou starší, než knihy v nich vázané (cca 1575 – 1586).

Poslední nalezený motiv je otisk plotny ze zadní desky vazby ze světlé usně právníckého díla *Domini Iaso*⁴⁰⁰ pod číslem EBDB r002356. Bohužel však databáze nenabízí žádné bližší údaje vyjma přepisu nápisových pásek. Horní výjev Zvěstování Panně Marii obsahuje „*ECCE ANCILLA DOMINI FIAT MIHI SEC*“ a na spodním Narození Krista je text „*PVER NATVS EST NOBIS ET FILIVS DATVS E*“. Souhrnně lze říci, že všechny identifikované slepotiskové motivy pochází z Německa a že jsou starší, než knihy v nich vázané.

³⁹⁹ Jedná se o volně dostupnou digitální databázi naskenovaných obkresů slepotiskových motivů 15. a 16. století z projektu státní knihovny v Berlíně, dostupné z <http://www.hist-einband.de/> [cit. 2017-7-1].

⁴⁰⁰ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 1394.

Zhodnocení formální studie

Z formálního hlediska se knihovna Melchiora Gniesena liší třemi použitými formáty (osmerka, kvart a folio). Celý fond se pohybuje ve velikosti knih od 12 (osmerka) do 48 (folio) centimetrů. Nejednotný je i způsob vazeb – objevují se měkké i pevné pergamenové vazby, pevné vazby ze světlé vepřové usně a jedna z tmavé usně, některé jsou zdobené slepotiskem, jiné jsou hladké. Nejčastějšími slepotisky jsou florální motivy a 4 ženské figurální motivy s nápisy „*Venus, Ividi[th], Prvde[ntia] a Lvcre[tia]*“ či 3 obrazy „*Ecce Virg[o], Hic est fi[lius meus] a Mors ero*“ v rámové kompozici a ve středu s otiskem širších válečků. Někdy se liší slepotisk na přední a zadní desce, ojediněle se také vyskytuje supralibros. Ořízka je často barvena (zelená, červená a modrá). Nejvýraznějším svazkem je bezpochyby kniha vázaná v popsaném pergamenu, který pochází z původního rukopisu. Polovina svazků obsahuje specifický poznámkový štítek z pergamenu připevněný na předním či zadním příděstí se jménem autora a názvem díla.

Více než polovinu fondu knihovny je však možné popsat jednotně, jedná se o knihy s vyššími signaturními čísly. Ty jsou nejen stejně velké (velký foliový formát) a byly vytištěny většinou v Benátkách, ale také mají shodnou vazbu, světlou useň zdobenou slepotiskem a převázanou koženými pásky. Vzhledem k této skutečnosti lze soudit, že tyto knihy nechal jednotně svázat sám Gniesen. Ovšem různost zejména florálních a figurálních motivů naznačuje, že se jednalo o více knihvazačských dílen.

3.3 Provenienční analýza knihovny Melchiora Gniesena

Popis vlastnické provenience v knihách má významnou hodnotu z hlediska dějiny knižní kultury i konkrétních sbírek. Dějiny knihy jsou přímo závislé na znalosti obsahu různých knižních sbírek. Tedy toho, zda je jejich majitelé skutečně četli a proč a jak jejich čtenářské zvyklosti odpovídaly jejich sociálnímu určení, profesi nebo zájmům. Historický výzkum má v této oblasti přímý význam také pro současnou čtenářskou mentalitu. Díky němu můžeme více poznávat jak sama sebe, tak také lidské myšlení obecně a uvědomit si svou kulturní identitu.

Určování provenience knih není vždy úplně snadnou záležitostí, knihy často měnily své místo pobytu, vlastníka či čtenáře a mohly být zasaženy nějakou nepříznivou událostí (přírodní katastrofy, války, dělení, krádež, cenzura). Zároveň po sobě majitelé často nenechali vůbec žádnou zmínku a nelze jim s jistotou konkrétní knihu přivlastnit nebo ji naopak zanechali, ale není známá jejich identita. Někteří bibliofilové či bohatí majitelé používali knihy pouze k sebezprezentaci nebo sběratelství a je možné, že je nikdy nečetli, jak mohly dokládat například nerozřezané listy. Tento proces se snaží usnadnit elektronická katalogizace knihovních fondů formou sdílení databází umožňující efektivní vyhledávání údajů, jako nabízí například projekt Knihovny Národního muzea Provenio⁴⁰¹.

Knihy o svých majitelích mohou prozradit mnohé – jeho urozenost, profesi, zájmy, finanční situaci a sociální určení (například podle volby honosnosti vazeb), náboženskou příslušnost podle jazyka nebo místa, kde si nechávali dílo vytisknout, či vztah s určitým prostředím. Jejich analýzou je možné získat komplexní obraz o knihovních celcích, jejich významu a pohybu v čase i prostoru. Rovněž mohou prozradit něco o majitelově osobnosti; zda si majitelé v knize podtrhávali, malovali či nikoliv, jak s knihou zacházeli, zda doplňovali a opravovali sami chybějící nebo chybné části knih či zanechávali listy knihy pomačkané, špinavé nebo dokonce vyřezávali listy apod. Pokud byly knihy oblíbeny u svého čtenáře, často obsahovaly vložené předměty jako záložky, sušené květiny nebo stuhy.

Mezi provenienční zmínky lze zařadit různé poznámky, přípisky, supralibros na vazbě, vlepané nebo ražené exlibris, původní signatury, podpisy, podtrhávání, vázání tisků do konvolutů nebo různé informace naležitelné v sekundárních zdrojích (nejčastěji pozůstalostní inventáře, nabídkové katalogy, závěti atd.) o dané knize či celé sbírce (cena, záznamy o dědictví, daru, účet za vazbu či stěhování).

⁴⁰¹ Projekt na vytvoření platné metodiky zpracování knižních proveniencí, dostupné z: www.provenio.net.

Supralibros na knihách Melchiora Gniesena

Celkem se na knihách Gniesenovy knihovny objevuje 14 případů supralibros rozdělených do 5 typů, první typ se vyskytuje v 10 případech, zbylé čtyři na jednotlivých exemplářích. Pouze dva typy supralibros neobsahují dataci, ostatní mají jako svou součást připojený rok, zpravidla o něco vyšší, než je rok vytištění díla v dané vazbě.

Všech 10 svých tisků z ženevské dílny Eustatha Vignona⁴⁰² z roku 1580 si nechal Melchior Gniesen označit vytlačenými černými iniciálami „*M. G. S.*“ (M[elchior]. G[niesen]. S[triegauensis]/S[ilesius].) v horní části přední desky, a ve spodní části rokem „*1581*“ s ornamentem listu vytlačeným mezi jednotlivými literami písmen a čísly 15 a 81.

Na svou slepotiskovou vazbu teologického díla Bartolomea Platiny z kolínské dílny si nechal vytlačit iniciály „*M G D*“⁴⁰³ (M[elchior] G[niesen] D[octor]), které jsou částečně začerněné.

V případě německého architektonického díla došlo k následné opravě původního supralibros „*G. V. S. 158[...]*“, které bylo, pravděpodobně dodatečně, přepsáno černým inkoustem na „*M G V K*“⁴⁰⁴ (M[elchior] G[niesen] V[on] K[obach]).

Dílo z oblasti přírodních věd z roku 1606 tištěné ve Frankfurtu nad Mohanem na přední desce nese vytlačené iniciály „*M G V K*“⁴⁰⁵ (M[elchior] G[niesen] V[on] K[obach]) a rok „*1611*“.

Poslední typ supralibros představuje přímo podpis Melchiora Gniesena, který se nachází na spodní levé části přední desky pevné pergamenové vazby právního díla z roku 1595⁴⁰⁶ ve znění „*Mel. Gniesen Kobach m. p.*“ [Melchior Gniesen Kobach manu propria] a tento svazek zároveň nese dataci, od níž se Gniesen začal podepisovat s predikátem „*Kobach*“, ve stejném roce se zároveň stal kancléřem maltézskeho řádu.

Všechna supralibros byla původně vytlačena literami antikvy. V případě 10 stejných supralibros prvního typu se jednalo zpočátku o litery uspořádané do sazby razítka, vzhledem k pravidelným rozstupům jak mezi literami písmen, tak i číslic a symboly listu, ale u signatur Malt 955 a 1182/1 se nejedná o rovnou linii a mírně kolísá. U druhého typu vzhledem

⁴⁰² Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 767, Malt 952/1-2, Malt 953, Malt 954, Malt 955, Malt 975, Malt 1182/1-3.

⁴⁰³ Tamtéž, Malt 2506.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Malt 2681.

⁴⁰⁵ Tamtéž, Malt 2684.

⁴⁰⁶ Tamtéž, Malt 2382.

k dodatečnému vybarvení nelze posoudit přesný písmový řez. U třetího typu došlo k opravě původního supralibros, pravděpodobně ručně černým inkoustem. Posoudit lze opět až iniciály čtvrtého typu supralibros, ve kterém písmový řez antikvy působí moderněji, je tenčí, litery jsou v jedné linii, pouze číslice mírně kolísají.

Nyní se pokusím zjistit, z jakého důvodu si Gniesen označil právě tyto konkrétní svazky. Z tematického hlediska se jedná o tituly z velké většiny právnické (11 titulů). Deset ženevských tisků Eustatha Vignona vytištěných v roce 1580 nechal Gniesen v roce 1581 označit shodnými supralibros prvního typu. Jedná se o díla více autorů, která však tvoří základ zákoníku Corpus Iuris Civilis. Shodným supralibros si tedy Gniesen označil část důležitých a základních titulů pro svou profesi. Mezi tato díla patří dva tituly *Codicis domini Iustiniani*⁴⁰⁷, pět dílů *Digestorum seu pandectarum*⁴⁰⁸, dílo *Authenticarum seu novellarum constitutiones Dn. Iustiniani* od Julia Pacia de Beriga⁴⁰⁹, *Chronici canones* od Antonia Contiho⁴¹⁰ a nakonec dílo *Iustiniani imperatoris edicta*⁴¹¹. Zbývající právnické dílo představuje *Tractatus de processibus executivis in causis civilibus* od Matthiase Colera, které k Justinianovu zákoníku již nelze přiřadit, kniha je označena posledním typem supralibros, přímým Gniesenovým podpisem na způsob jeho exlibris, a nejedná se tedy o typické supralibros.

Poslední tři tituly jsou každé jiného a zároveň minimálně zastoupeného tematického zaměření, bohužel se nepodařilo určit, co jej vedlo k věnování pozornosti právě těmto dílům. Prvním z nich je teologické dílo *Historia de vitis pontificum romanorum* od Bartolomea Platina⁴¹², u kterého chybí označení roku pořízení supralibros (vytištěno v roce 1579). Tento titul popisuje základní dějiny římských papežů. Další titul patří do oblasti přírodních věd, jedná se o základní lékařské dílo Godefrida Steeghia *Ars medica*, jež na sobě nese vyražený rok 1611 (vytištěno bylo v roce 1606). Jiný titul rokem 1611 v Gniesenově knihovně označený není. Poslední titul je architektonického zaměření od Marca Vitruvia Polia, jehož díla představují základní literaturu pro celou středověkou architekturu. Součástí supralibros je označení roku, ale je bohužel čitelné jen z části – jedná se o osmdesátá léta 16. století (vytištěno v roce 1575). Je zajímavé, že jak architektonická, tak i přírodovědecká díla Gniesen

⁴⁰⁷ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 952/1 a 2.

⁴⁰⁸ Tamtéž, Malt 1182/1-3, Malt 954, Malt 975.

⁴⁰⁹ Tamtéž, Malt 767.

⁴¹⁰ Tamtéž, Malt 955, pozn. u tohoto díla neznáme rok ani místo vydání, ovšem nese shodné supralibros, proto je řazen do této skupiny a za rok vydání je považován 1580.

⁴¹¹ Tamtéž, Malt 953.

⁴¹² Tamtéž, Malt 2506.

vlastní po více titulech (architektonické 2, přírodovědecké 3), ale supralibros nechal označit jen po jednom kusu.

Exlibris v knihách Melchiora Gniesena

Ručně psaná exlibris v podobě různých variant jména Melchiora Gniesena obsahují všechny jeho svazky kromě dvou, které v obou případech představují první díl stejného titulu se shodnou signaturou před lomením, jehož druhý díl už Gniesenovu exlibris nese⁴¹³. Také jeho exlibris je možné rozdělit do několika variant neboli typů. První typ se objevuje téměř ve všech svazcích, zbylé typy jsou ojedinělého výskytu a všechny se nachází ve výrazné většině na titulním listu. Všechna exlibris jsou psána v latinském jazyce.

Prvním typem exlibris obsahujícím jeho jméno je znění: „Mel[chior] Gniesen m[anu]. p[ropria].“ [= Melchior Gniesen vlastní rukou]. Nachází se u 166 svazků a ve všech případech je napsaný na titulním listě. Jedná se o knihy vytištěné v letech 1532 až 1618, tedy z celé chronologie edic jeho knihovny. Jeden svazek obsahuje na titulním listu Gniesenův podpis dokonce dvakrát⁴¹⁴.

Druhým typem je znění: „Mel[chior] Gniesen Kobach m[anu]. p[ropria].“ [= Melchior Gniesen Kobach vlastní rukou] v počtu 9 svazků⁴¹⁵, z toho jsou všechny až na jeden případ napsané na titulním listu. Jedná se o knihy vytištěné po roce 1595 (právě kniha z tohoto roku obsahuje jmenná exlibris dvě, to s predikátem Kobach se nachází na přední desce jako supralibros (ale je zařazena i sem), bez predikátu je umístěno tradičně na titulním listu⁴¹⁶).

Třetím typem je jmenné exlibris ve znění: „Mel[chior] Gniesen Kobach m[anu]. p[ropria]. possessor lib[ri].“ [= Melchior Gniesen vlastní rukou, majitel knihy] u 5 svazků se stejnou signaturou před lomením⁴¹⁷. Opět jsou všechny napsány na titulním listě, tentokrát však svazky tvoří díly jednoho právníckého titulu Ulricha Zasia, vytištěné v roce 1548 v lyonské dílně bratrů Sennetoniů.

⁴¹³ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2610/1 a Malt 2626/1.

⁴¹⁴ Tamtéž, Malt 2456.

⁴¹⁵ Tamtéž, Malt 1407, Malt 1790, Malt 1795, Malt 1839, Malt 1842, Malt 1873, Malt 2660, Malt 2382, Malt 2684.

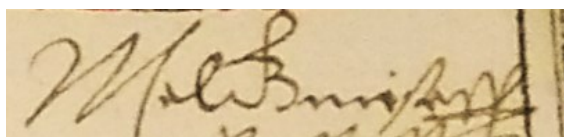
⁴¹⁶ Tamtéž, Malt 2382.

⁴¹⁷ Tamtéž, Malt 2712/1-5.

Posledním typem jmenného exlibris je znění: „Mel[chior] Gniesen von Kobach m[anu]. p[ropria].“ [= Melchior Gniesen z Kobachu vlastní rukou], který nesou 3 svazky ⁴¹⁸, zapsané na titulním listě. Jedná se o knihy vytištěné pouze v letech 1597 a 1598.

Z paleografického hlediska lze potvrdit, že všechny podpisy psal stejný člověk, protože nesou společné vlastnosti a specifické rysy (jako je například ozdobně psaný tah patřící k písmenu „G“ v části „Gniesen“). Tyto rysy se v průběhu Gniesenova života měnily, na základě tohoto zjištění jsem chronologii edic jeho knihovny (1532 – 1618) rozdělila do tří období. V prvním třicetiletí 1532 – 1560 má jeho podpis spíše užší a úhledné první „M“ a pečlivě vykreslené zvýrazněné „m. p.“ v závěru. Písmena jsou v podpisu velmi dobře rozlišitelná.

Obrázek 31: Gniesenovo vlastnické exlibris první triáda, Malt 2712/2

Během druhého třicetiletí, do roku 1590, je v jeho podpisu počáteční „M“ protaženo do šířky. V některých knihách není neobvyklé, že pouhé toto počáteční písmeno zabíralo i třetinu až polovinu šířky celé stránky. Rovněž závěrečné „m. p.“ bylo čím dál tím více zvýrazňováno závěrečnými tahy.

Obrázek 32: Gniesenovo vlastnické exlibris druhá triáda, Malt 2590/2

V poslední triádě je prvotní „M“ poměrně úzké a ustupuje do pozadí, zatímco závěrečné „m. p.“ je psáno s rozmachem a výrazně co do šířky i do výšky. Obě „M“ se zdají být psána stejným způsobem a závěrečné „m. p.“ je jasnou dominantou podpisu.

⁴¹⁸ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 868, Malt 1415, Malt 1441.

Obrázek 33: Gniesenovo vlastnické exlibris třetí triáda, Malt 2456

V knihách Melchiora Gniesena se však vyskytují i další ručně psaná exlibris. Ve dvou svazcích⁴¹⁹ je na předním přidešti citát psaný humanistickým písmem ve znění: „*Magnum iter ascendo, sed dat mihi gloria uires.*“ [= Velkou cestou stoupám, ale sláva mi síly dává.]. Tři právnické knihy z roku 1584 jsou na titulním listu označeny s největší pravděpodobností pořizovací cenou knihy „*β44*“⁴²⁰ (44 kop grošů). Cena se vyskytuje také na dalším titulním listě⁴²¹ ve formě „*56ge*“ (56 grošů). Možnou dedikaci obsahuje pouze jeden svazek⁴²², který na svém titulním listě nese ručně psaný nápis humanistickým písmem stejného stylu „*In amoris et memoriae testimonium dono dedit... G. m[anu]. p[ropria].*“ [= Na důkaz lásky a památky darem věnoval... G. vlastní rukou] a zároveň se jedná o svazek, který na své vazbě má pro Gniesenův fond atypická kulatá razítka (viz formální analýza výše).

Vlastnictví Gniesenových knih dalšími majiteli potvrzuje přítomnost následujících exlibris. Jedná se o ručně vepsané a následně začerněné jméno *Johannis Cezasinj* na titulním listu u jednoho svazku⁴²³, nebo o přípisek „*Sum ...(vyškrábáno) Casparus Neander*“ na předním přidešti jiného svazku⁴²⁴. Ručně psaný provenienční přípisek na předním přidešti⁴²⁵ „*Ad Conventum B. V. M. sub Catena pertinens*“ představuje vlastnické označení konventu kostela Panny Marie pod řetězem a rovněž ručně vepsaná poznámka na titulním listu⁴²⁶ „*Collegij Societatis Jesu Com[m]otouij Catalogo inscriptus 1614*“ poukazuje na vlastnictví chomutovskou jezuitskou kolejí.

Právnický titul na svém předním přidešti⁴²⁷ obsahuje pamětní zápis (slib Bohu a Panně Marii) Belgičana Petra Brouwera z roku 1650, studenta práv pražské univerzity: „*Votum Petri Brouweri Tungri[nensis]: politani cum anno a partu virginis supra millesimum*

⁴¹⁹ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 952/1 a Malt 975.

⁴²⁰ Tamtéž, Malt 2708 – 2710.

⁴²¹ Tamtéž, Malt 1839.

⁴²² Tamtéž, Malt 1706.

⁴²³ Tamtéž, Malt 1237.

⁴²⁴ Tamtéž, Malt 1394.

⁴²⁵ Tamtéž, Malt 2506.

⁴²⁶ Tamtéž, Malt 1839.

⁴²⁷ Tamtéž, Malt 2367.

sexcentesimo quinquagesimo Pragae iuris tyrocinia poneret Ad deum deiparamq[ue] virginem.“ Následují tři elegická disticha obsahující modlitbu k Bohu a Panně Marii za úspěšná studia.

Mezi exlibris vlastníků následujících patří papírový štítek s nápisem „*Národopisná Výstava Československá, V Praze 1895. Z. P. C8/1081.*“ na předním přidešti u svazku s právnickým dílem Guilielma Duranda⁴²⁸ a kulaté razítko „*Národní Muzeum v Praze*“ na versu titulního listu u 4 svazků⁴²⁹, ze kterých 3 patří do Corpus Iuris Civilis a poslední představuje teologické dílo Bartolomea Platina.

Vlastní přípisky Melchiora Gniesena do knih

Většina knih Gniesenovy knihovny nese jeho vlastní přípisky a označení, což je jistou známkou jejich používání. Nejčastěji se jedná o podtrhávání v textu⁴³⁰ spojené s různými marginálními poznámkami⁴³¹, které označují zajímavé nebo důležité pasáže a jeho myšlenky k nim. V knihách můžeme najít také vložené papírové záložky s ručně psanými poznámkami, jako například papírek s textem: „*quia quod non est prorogari non potest, et sicut delegatus iurisdictionem sup[er] ordinarium n[on] habet [ita?] neq[ue] subdelegatus sup[er] istum. Chil[ianus] Konigs. de delegato.*“⁴³² nebo s číslem⁴³³. Mimo to si Gniesen také na přední přidešti některých knih napsal jejich obsah⁴³⁴.

Často se také na volných místech, nejvíce na přideštích či na samotných pergamenových deskách knih⁴³⁵, objevují různé výpočty nebo texty dělené do odstavců⁴³⁶. Jsou také knihy, které jsou popsané poznámkami⁴³⁷ velmi hustě, jako například lékařská kniha, která má popsána obě přidešti, volné strany a dokonce plochy mezi textem různými recepty⁴³⁸. Na obou přideštích jiné knihy⁴³⁹ můžeme nalézt ručně psaný text: „*O deus, o hominum diuumq[ue] aeterna potestas || post miserum funus, fac super astra ferar*“. Jedná se o latinské elegické distichon, hexametr s pentametrem. První verš tvoří hexametr, který je parafrází na 18. verš z 10. knihy Vergiliovy Aeneidy: „*O pater, o hominum rerumque aeterna*

⁴²⁸ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2643/3.

⁴²⁹ Tamtéž, Malt 2506, Malt 2533, Malt 2541, Malt 2544.

⁴³⁰ Tamtéž, např. Malt 1182/1, Malt 1754, Malt 1838.

⁴³¹ Tamtéž, Malt 2389.

⁴³² Tamtéž, Malt 868, „de delegato“ je pravděpodobný název kapitoly blíže neurčeného díla.

⁴³³ Tamtéž, Malt 2648, záložka se nachází na straně 94 a nese ručně psané číslo „157“.

⁴³⁴ Tamtéž, Malt 1237 a Malt 2712/5.

⁴³⁵ Tamtéž, Malt 1752 nebo Malt 2712/2.

⁴³⁶ Tamtéž, Malt 2712/1.

⁴³⁷ Tamtéž, Malt 2684.

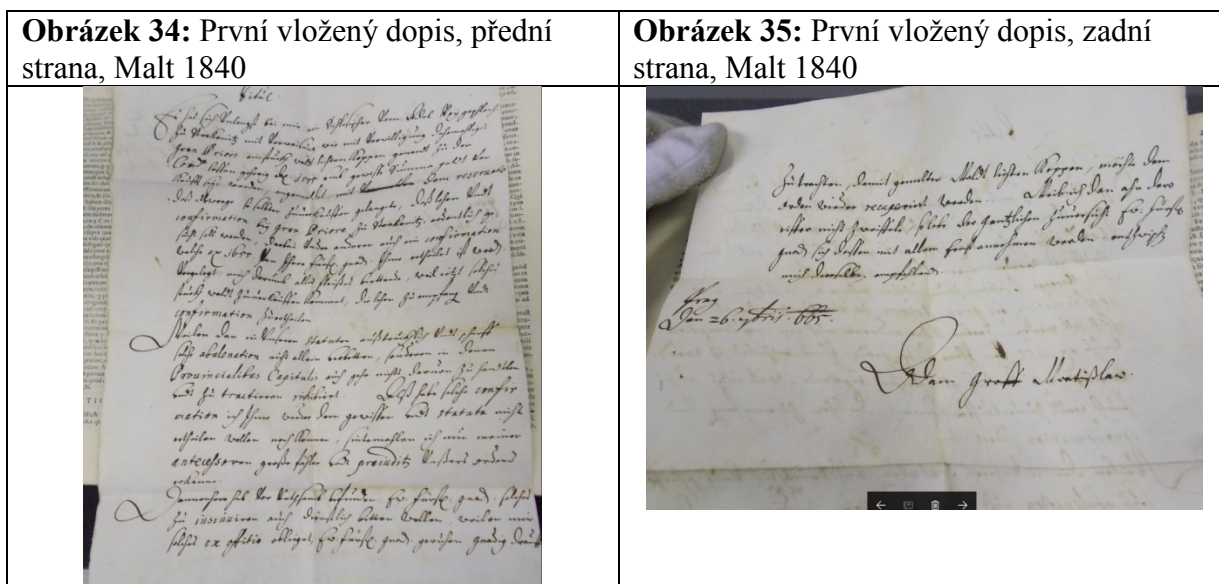
⁴³⁸ Tamtéž, Malt 2659.

⁴³⁹ Tamtéž, Malt 2367.

potestas“. Druhá část, pentametr, je vyjádřením nejspíše Ovidiových Proměn, verše 875 až 876 z 15. knihy: „*Parte tamen meliore mei super alta perennis || astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum*“.

Melchior Gniesen se kromě komentářových přípisů projevoval rovněž výtvarně, jak dokládá několik marginálních kreseb uvnitř jeho knih, ale také na samotných pergamenových vazbách⁴⁴⁰ (nákres květiny podobné tulipánu na zadní předsádce historické knihy⁴⁴¹ nebo malý erb⁴⁴²). Obě přídeští jednoho dílu Justinianova kodexu⁴⁴³ zdobí též *probatio calami* a na jeho titulním listě přechází až v pokus o manuproiovou vinětu.

Skutečnost, že Gniesen své knihy opravdu používal, by mohly potvrdit například také rohy stránek obarvených od inkoustu⁴⁴⁴ nebo opálených od plamene⁴⁴⁵ (pokud se tak však nestalo při požáru). Z provenienčního hlediska jsou také významné dva ručně psané osobní dopisy vložené do knihy *Alexandrini Ivreconsvlti In supremo Italicarum rerum* od Julia Clara do listu 221⁴⁴⁶. Jsou psány v německém jazyce a pojednávají o řádových věcech (dle výrazu, „*Gran Priore zü Strakonitz*“). Oba pochází se stejného roku 1655, ani jeden tedy nemohl být adresován Gniesenovi. Dopisy jsou zajímavým zdrojem dalších možných informací, z povahy této práce však nejsou předmětem jejího zájmu.

⁴⁴⁰ Viz Katalog knihovny Melchiora Gniesena této práce, Malt 2712/3.

⁴⁴¹ Tamtéž, Malt 2389.

⁴⁴² Tamtéž, Malt 2544.

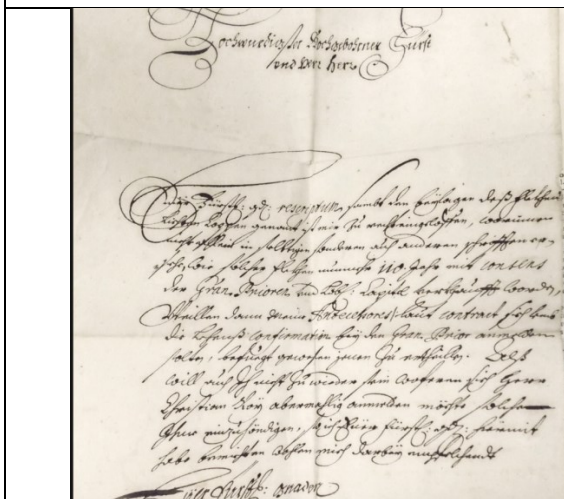
⁴⁴³ Tamtéž, Malt 1686.

⁴⁴⁴ Tamtéž, Malt 1365.

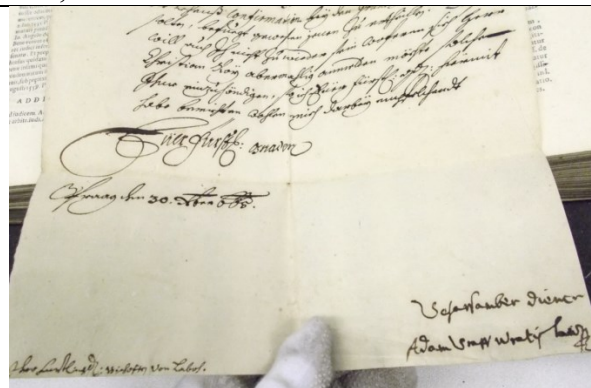
⁴⁴⁵ Tamtéž, Malt 2722.

⁴⁴⁶ Tamtéž, Malt 1840.

Obrázek 36: Druhý vložený dopis, horní část, Malt 1840

Obrázek 37: Druhý vložený dopis, spodní část, Malt 1840

Porovnání s dalšími knihovnami

Pro porovnání jsou dostupné informace pouze k Franckově knihovně. Všechny svazky jsou, podobně jako u Gniesena, na předním přidešti či na titulním listě opatřeny vpiskem napsaným jeho vlastní rukou ve znění: „*ex libris Michaelis Adami Franck de Franckenstein*“⁴⁴⁷. Často bývá doplněno také údajem o roku získání a cenou, tyto údaje Gniesenovy knihy pozbývají (roky, ve kterých Gniesen své knihy s jistotou vlastnil, se u jeho knih objevují pouze jako součást málo četných supralibros a pořizovací cenu obsahují pouze čtyři svazky).

Do knih bývá ještě vepsáno Franckensteinovo osobní heslo „*Mundus est fallax*“ [= Svět je klam], které je často také doplněno vlastnoručně psanými komentáři, obsahujícími povětšinou osobní nahořklé úvahy nad nespravedlností a zklamáními z tohoto světa.

Zhodnocení provenienční studie

V knihovně Melchiora Gniesena se nachází 14 supralibros, rozdělených do 5 typů. Nejčastějším typem (10 titulů) byla forma iniciál „*M. G. S.*“ a rok „*1581*“. K vyražení supralibros byly použity litery antikvy, které byly přibližně z poloviny uspořádané do sazby a z části byly tištěny jako jednotlivé litery, kvůli nerovnoměrným rozestupům mezi sebou. Gniesen si jimi označil základní a významné knihy k vybraným oborům (zejména právo), avšak výskyt pouze 14 supralibros má v jeho knihovně zanedbatelný význam. Pro označení svých knih spíše využíval vlastnoručně psaná *exlibris*. Všechna jsou psaná v latinském jazyce, z velké většiny na titulním listě obsahující formu jeho jména „*Mel[chior] Gniesen m[anu]. p[ropria]*“. Některá *exlibris* jsou také formou citátu. V knihách se též objevuje jedna

⁴⁴⁷ RICHTEROVÁ, Alena. Pozůstalost Michaela Adama Francka, s. 142.

dedikace. Z dalších vlastníků můžeme jmenovat Johana Cezasina, konvent kostela Panny Marie pod řetězem, Továřstvo Ježíšovo, Národopisnou výstavu Československou a Národní Muzeum v Praze.

Většina knih nese Gniesenovy přípisky a označení, což svědčí o jejich silném využívání. Knihy jsou podtrhávány, obsahují marginální poznámky, popsané záložky, kresby, výpočty, obsahy, různé doprovodné texty, sepsané recepty a hesla. Mezi provenienčně významné předměty nalezené v jeho knihách patří dva osobní rukopisné dopisy pojednávající o řádových věcech.

Při porovnání s Franckensteinovou knihovnou existují shodné body ve vlastnoručních přípiskách a jejich výskytu na titulním listě nebo na předním přideščí. Bohužel Gniesenovy knihy neobsahují informace o jejich pořizovací ceně a roku, jako Franckova knihovna. Rovněž Gniesen nepoužíval žádné stálé heslo, objevuje se pouze deviza ve formě latinského hexametru („*Magnum iter ascendo, sed dat mihi gloria uires.*“), která se objevuje pouze ve dvou exemplářích.

4. ZÁVĚR

Nově objevená knihovna Melchiora Gniesena von Kobach byla nejprve zasazena do teoretického kontextu měšťanských knihoven raného novověku a jejího vztahu k maltézskému řádu. Práce skrze popis dostupné literatury čtenáře v jednotlivých kapitolách podrobněji seznámila se základními informacemi o formování a podobě měšťanských knihoven v raném novověku, o dějinách maltézského řádu a o dějinách řádové knihovny. Osobnost Melchiora Gniesena byla přiblížena v jeho životopise, který i přesto, že je bohužel příliš stručný, ukazuje životní cestu měšťana původem ze Slezska, který se přes studia v Rakousku usadil v pražském konventu maltézského řádu. Stejná situace nedostatku informací se bohužel projevila také při popisu dějin a osudů knihovny Melchiora Gniesena, u které je vlastně známá pouze situace současná.

Knihovna Melchiora Gniesena von Kobach mohla být díky svému pečlivému uložení v depozitáři Národního archivu České republiky v rámci Maltézské knihovny prozkoumána *de visu*. Několik obsahových a formálních analýz ukázalo, že knihovna Melchiora Gniesena je typickým představitelem profesní měšťanské knihovny raného novověku.

Z tématického hlediska knihovna odpovídá běžným standardům, má pouze výrazně vysoké zastoupení svého hlavního profesního tématu, a to právnické literatury z celých 76,7%. Oproti jiným porovnávaným profesním knihovnám (knihovna Viléma de Bois a Michaela Francka z Franckensteinu), které jsou méně profilované, je knihovna méně univerzální. Dalšími nejčastějšími tématy jeho knihovny je historie a politika. Knihovna překvapivě obsahuje velmi málo náboženské a filosofické literatury. Klasickou antickou ani bohemikální literaturu neobsahuje vůbec.

Z hlediska syntézy obsahové složky fondu s Gniesenovým životem jsou nejvýznamnější díla právnická. Převážná většina knih spadala pod nejvýznamnější právnickou kodifikaci Corpus iuris civilis, poté obsahovala také téměř kompletní Corpus iuris canonici a několik děl obecně právních. Historickým dílům dominuje světová historie a historie Itálie, vyskytuje se také válečná historie spojená s boji s Turky a dějiny Habsburků spojená s historií Belgie a Rakouska. Politická díla se zabývají zejména státními zřízeními, úřady, římskými králi a říší. Většina zbývajících děl v Gniesenově knihovně, která patří do málo zastoupených témat, má univerzální charakter. Tato díla můžeme považovat za základní pro daný obor a patřilo k dobovému úzu každého vzdělance tato díla vlastnit. Výjimku tvoří pouze teologická

díla, mezi kterými nenajdeme ani jedno vydání Bible, melitensia, ani další typická křesťanská díla.

Z jazykového hlediska se knihovna řadí mezi běžné měšťanské knihovny tohoto druhu pouze svou silnou převahou latinského jazyka. Oproti dvěma komparovaným knihovnám má jako druhý nejčetnější jazyk italštinu, ale v našich oblastech byla běžnější němčina. Gniesenova knihovna postrádá tituly v českém jazyce, stejně jako jedna z komparujících knihoven (u druhé se objevuje jako rodný jazyk), a tím se vyjímá ze čtenářského prostředí pražských měst.

Křivka chronologické struktury knihovny Melchiora Gniesena má tvar paraboly, tedy v počátečním a konečném období nacházíme 2-16 knih na každé desetiletí, mezi lety 1571 a 1590 počet knih kulminuje (152 z 211 titulů). V každém období převažuje právnícká literatura. Ačkoliv není znám způsob ani rok nabytí knih u Gniesena, lze předpokládat, že je k výkonu profese apelačního rady potřeboval a nakupoval průběžně.

Z hlediska místa tisku nadpoloviční většinou převažují Benátky, dále je výrazněji zastoupen francouzský Lyon a švýcarská Ženeva. Německá města se objevují až na dalších místech, což nebývá v našich zemích tak běžné. Pro všechny tři komparované knihovny je typický silně převažující až výlučný zahraniční charakter fondu. Gniesenova knihovna neobsahuje žádné dílo tištěné v Čechách ani na Moravě.

Formální analýza fondu knihovny potvrdila, že se jako celek jeví nejednotně, jak třemi použitými formáty knih, které vytvořily rozmezí velikosti knih od 12 do 48 centimetrů, tak rozdělením vazeb na usňové a pergamenové. V Gniesenově knihovně je 114 slepotiskových vazeb. Nejčastějšími motivy jsou florální vzory, 4 ženské figurální motivy s nápisy „*Venus, Ividi[th], Prvde[ntia] a Lvcre[tia]*“ a 3 obrazy „*Ecce Virg[o], Hic est fi[lius meus] a Mors ero*“. Ořízka bývá často zabarvena a převázána koženými pásky. Různost motivů naznačuje, že se jednalo o několik knihvazačských dílen. Na základě porovnání s databází Einbanddatenbank by se mohlo jednat o dílny z německého území.

Z provenienčního hlediska se v knihovně nachází 14 Gniesenových supralibros, rozdělených do 5 typů, ovšem mnohem větší význam mají ručně psaná exlibris vyskytující se ve všech svazcích, kromě dvou, na titulním listu nebo předním přideští. Nejčastější podobou je forma obsahující jeho jméno „*Mel[chior]. Gniesen m[anu]. p[ropria]*.“, ale používal také další tři typy. Celkový Gniesenův rukopis byl podroben také paleografické analýze. Z dalších vlastníků je možné jmenovat konvent kostela Panny Marie pod řetězem, Tovaryšstvo Ježíšovo

a Národní Muzeum v Praze. Většina Gniesenových knih nese vlastní přípisky a označení, což svědčí o jejich silném využívání.

Věřím, že se mi podařilo alespoň z části objasnit všechny oblasti knihovny Melchiora Gniesena definované pro tuto práci a zároveň otevřít další možný výzkum pro tuto nově objevenou knihovnu do budoucnosti například podrobnějším zkoumáním všech historických záznamů o Gniesenovi nebo ručně psaných dopisů nalezených v knihách. V příloze této práce se také nachází kompletní katalog dochovaných knih knihovny, který je nedílnou součástí všech praktických analýz této práce a snad poslouží i dalším badatelům nad její rámeček.

5. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

I. Seznam archivních pramenů

- Národní archiv, Maltézští rytíři – české velkopřevorství, Praha (NA, ŘM):
 - i. inv. č. 1206, č. kart. 446: Hlavní kniha peněžní – příjem-vydání.
 - ii. inv. č. 1251, č. kart. 477: Kniha zápisů soudních rozhodnutí pražské jurisdikce – Acta officii Juridis 1571-1638 a Liber Albus.
 - iii. inv. č. 539, kart. 281: Záležitosti finančního hospodaření řádu (seznam peněžních odvodů jednotlivých komend v Evropě Společnému pokladu – 1583, Vyúčtování respensí odevedených komendami velkopřevorství 1583-1610.
 - iv. inv. č. 77, č. kart. 41: Regesta listin, týkajících se řádu ve velkopřevorství česko-rakouském a polském. Sešitý rukopis 1067-1739.
 - v. inv.č. 1267, č. kart. 490: Podání na císaře ve věci pozůstalosti velkopřevora kancléře Melchiora Gniesena z Kobachu 1750.

II. Seznam úředních pramenů

- Index zemřelých farnosti Panny Marie pod řetězem. *Matrika*. Malá Strana (III).
- *Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1932.
- *Zprávy Státního úřadu statistického Republiky československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1927.

III. Seznam použité literatury

1. ADAMOVIČ, Karolína. Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: *Collectanea opus colorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab amicis Discipulis que Oblata*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 102 – 103.
2. BERÁNEK, Karel a UHLÍŘOVÁ, Věra. *Archiv českého velkopřevorství maltézského řádu. Díl I. Listiny 1128-188, svitek. I*. Praha: Inventář Státního ústředního archivu, 1966.
3. BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha: Panorama, 1990.
4. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. Praha: Libri, 2003.
5. BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době. In: *Opera historica I. Kultura každodenního života českých předbělohorských měst*. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, 1991, s. 43 – 73.
6. ČÁŇOVÁ, Eliška a SKÝBOVÁ, Anna. *Maltézští rytíři - české velkopřevorství (1085 - 1875) - spisy a knihy, (1067) 1395 – 1946*. Praha: Inventář Národního archivu České republiky, 1965.
7. ČERNÝ, Václav. Les manuscrits en langues néolatines de la Bibliotheque du Grand prieuré de l'ordre des Chevaliers de Malte a Prague. In: *Sborník Národního muzea – C VIII*, Praha: Národní muzeum v Praze, 1963, s. 109 – 169.
8. ČERNÝ, Václav. Rukopisy psané románskými jazyky v pražských knihovnách. *Studie o rukopisech*, Praha: Československá akademie věd, 1962, **1**, s. 65-108
9. FEJTOVÁ, Olga. Beitrag zur Problematik der bürglicher Buchkultur in Böhmen und Schlesien in der Zeit vor der Schlacht am Weissen Berg. *Listy filologické / Folia philologica*. Praha: Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu Akademie věd České republiky, 2003, **3/4**(126), s. 173 – 187.
10. FEJTOVÁ, Olga. Die bürgerliche Buchkultur in Nürnberg im 17. Jahrhundert. In: *Acta Comeniana 17: archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského*. =

Internationale Revue für Studien über J.A. Comenius und Ideengeschichte der Frühen Zeit. = *International Review of Comenius Studies and Early Modern Intellectual History*. Praha: Filosofía, 2003, s. 151 – 182.

11. FEJTOVÁ, Olga. Lounské měšťanské knihovny v době předbělohorské. In: *Sborník Státního okresního archivu v Lounech 4*. Louny: Okresní archiv v Lounech, 1991, s. 3 – 23.
12. FEJTOVÁ, Olga. Měšťanské elity na Novém Městě pražském v 17. století a knižní kultura. In: *Pražské měšťanské elity středověku a raného novověku - : jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 1. a 2. října v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2004, s. 159 – 174.
13. FEJTOVÁ, Olga. Reformierte Literatur in Prager bürgerlichen Privatbibliotheken im 17. Jahrhundert im Vergleich (Bullingers Einfluss im bürgerlichen Milieu). *Listy filologické / Folia philologica*. Praha: Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu Akademie věd České republiky, 2006, 1/2(129), s. 117 – 143.
14. FEJTOVÁ, Olga. Zahraniční literatura na Novém Městě Pražském v XVII. století. Knihovna rodiny de Bois. In: *Opera Romanica I. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2000, s. 323 – 339.
15. FEJTOVÁ, Olga a PEŠEK, Jiří. Gramatiky a slovníky v měšťanských knihovnách před Bílou Horou. In: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR 10/2 (1993)*. Praha: Národní knihovna ČR, 1994, s. 339 – 368.
16. HIRSCHING, Friedrich Karl Gottlieb. *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter. Dritter Bandes, Erste Abtheilung*. Erlangen: Palm, 1788.
17. HLAVÁČEK, Ivan. *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích: příspěvek ke kulturním dějinám českým*. Praha: Univerzita Karlova, 1966.
18. HLOCH, Jiří. Postranní právo Panny Marie pod řetězem – konec mosta (1547 – 1659). In: *Pražský sborník vlastivědný*. Praha: Pražská informační služba, 1962, s. 97 – 114.

19. HOLINKOVÁ, Jiřina. Měšťanská kultura v předbělhorské Olomouci. In: *Opera historica I. Kultura každodenního života českých předbělhorských měst*. České Budějovice: Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, 1991, s. 165 – 178.
20. HORÁK, František. Klášterní knihovny v českých zemích. In: *Knihovna 6*. Praha: SPN, 1966, s. 219 – 270.
21. HOSÁK, Ladislav. Bibliotéky ivančických měšťanů před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Musijní spolek, 1946, **1**(2/3), s. 144 – 145.
22. KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha: Bursík a Kohout, 1892.
23. KAMIŠ, Adolf. Knihovny lounských měšťanů v 16. a zač. 17. století. *Listy filologické = Folia Philologica*. Praha: Jednota českých filologů v Praze, 1962, **85**(2), s. 297 – 307.
24. KAPRAS, Jan. *Přehled právních dějin zemí české koruny. Díl první a druhý, Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848*. Praha: Kapras J., 1927.
25. KAŠPAR, Oldřich a PEŠEK, Jiří. Zprávy o Novém světě v knihovnách pražských měšťanů předbělhorského období. In: *Pražský sborník historický XXI*. Praha: Panorama, 1988, s. 5 – 15.
26. KNEIDL, Pravoslav. Přehled novověkých dějin českých a moravských knihoven do roku 1918. In: *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. Praha: Karolinum, 2002, s. 115 – 180.
27. KNEIDL, Pravoslav: *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Praha: Svoboda, 1989.
28. KOLOWRAT, Zdeněk. Náhrobky a epitafy v pražských kostelích. Chrám P. Marie pod řetězem v Praze III. *Časopis rodopisné společnosti československé v Praze*. Praha: Rodopisná společnost československá, 1932, **4**, s. 10 – 18.
29. KOSTKA, Jiří a HANESCH, Josef. *Státní hrad Orlík Nad Vltavou*. Praha: Sportovní a kulturní nakladatelství, 1957.
30. KOSTLÁN, Antonín, PETR Stanislav a TOŠNEROVÁ, Marie. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl 1, Rukopisné fondy zámeckých, hradních a*

- palácových knihoven*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1995. Studie o rukopisech. Monographia, 1.
31. KUKÁNKOVÁ, Zlatuše. Ke struktuře světského kléru v Čechách na počátku 17. století. In: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha: Státní ústřední archiv, 1993, s. 46 – 71.
 32. LIFKA, Bohumír a NECHVÁTAL, Bořivoj. *Radomyšl: Dějiny jihočeského městečka a jeho okolí*. Radomyšl: Obecní úřad, 1993.
 33. LIFKA, Bohumír. Die Bibliothek des Großpriorates von Böhmen. *Zeitschrift für Genealogie und Heraldik*. Vídeň: Heraldisch Genealogische Gesellschaft "Adler", 1983, **27**(13).
 34. LIFKA, Bohumír. Die Klosterbibliotheken in Böhmen. *Ein Jahrbuch für Bücherfreunde*. Hamburg: Gesellschaft für Bücherfreunde, 1936, **3**, s. 49 – 60.
 35. LIFKA, Bohumír. Pražské knihovny v tisíci letech. *Staletá Praha*. Praha: Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1966, **2**(1), s. 117 – 133.
 36. LIFKA, Bohumír. Pražský nacistický arcibiskup. *Svobodné noviny*. Praha: Orbis, 1945, **1** (15).
 37. LIFKA, Bohumír. *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*. Praha: Spolek sběratelů a přátel exlibris, 1980.
 38. LIFKA, Bohumír. *Johanitská Bohemica XVIII. století: studie k dějinám Řádu Maltézských rytířů v českém velkopřevorství*. Praha: Bohumír Lifka, 1935.
 39. LICHTSTERN, Fridrich. *Schlesische Fürsten-Krone oder eigentliche, wahrhaffte Beschreibung Ober- und Nieder-Schlesiens...* Frankfurt nad Mohanem: Knoch, 1685.
 40. LUCAE, Friedrich. *Schlesiens curiose Denckwürdigkeiten, oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien, welche in sieben Haupt-Theilen vorstellet alle Fürstenthümer und Herrschafften, mit ihren Ober-Regenten, Landes-Fürsten, Hofhaltungen*. Frankfurt nad Mohanem: Knoch, 1689.
 41. MAŠEK, Petr. K historickým knihovním fondům. In: *Navrácené poklady. Restitutio in integrum*. Katalog výstavy. Praha: Pragafilm, 1994, s. 157 – 163.

42. MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů v Praze [Bibliothek der Malteserritter in Prag]. In: *Handbuch der historischen Buchbestände in Europa. Band II. Tsechische Republik. Schlossbibliotheken unter der Verwaltung des Nationalsmuseums in Prag*. Hildesheim, Zürich, New York: Olms – Weidmann, 1997, s. 160 – 172.
43. MAŠEK, Petr. Knihovna Maltézských rytířů. *Čtenář*, Kladno: Středočeská vědecká knihovna v Kladně, 1994, **46**(4).
44. NASO, Ephraim Ignatius. *Phoenix redivivus ducatum suidnicen sis, et jauroviensis*. Vratislav: Baumannischen Erben Druckerei, 1667.
45. NEŠPOR, Václav. Knihy měšťanů olomouckých v 16. století. In: *Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci*. Olomouc: Vlastivědný ústav, 1965.
46. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Druhý díl, Alqueire – Ažušak*. Praha: J. Otto, 1889.
47. PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha: Volvox Globator, 2008.
48. PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576 – 1620. *Folia Historica Bohemica*. Praha: Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd, 1980, **2**, s. 247 – 282.
49. PEŠEK, Jiří. Pražské měšťské elity středověku a raného novověku: úvodní zamyšlení In: *Pražské měšťské elity středověku a raného novověku - : jejich proměny, zázemí a kulturní profil. Sborník příspěvků z 21. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 1. a 2. října v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2004, s. 7 – 22.
50. PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách: 1547-1620: (všední dny kulturního života)*. Praha: Karolinum, 1993.
51. PEŠEK, Jiří. Testamenty a pozůstalostní inventáře jako aktuální téma obecné a právní historie. *Právněhistorické studie: zvláštní číslo. Současnost a perspektivy právní historie. Materiály z právněhistorického kolokvia ze dne 26. října 2005*. Praha: Karolinum, 2007, **39**, s. 25 – 31.

52. PEŠEK, Jiří. Zdravotnická literatura v pražských měšťanských knihovních přelomu 16. a 17. století. In: *Documenta Pragensia 7*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1987.
53. PEŠEL, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů: příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. In: *Pražský sborník historický XV*. Praha: Panorama, 1982, s. 63 – 92.
54. PETR, Stanislav. Mittelalterliche Handschriften der Bibliothek des Prager Großpriorats des Malteserordens. In: *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa : Mittelalter*. Brno: Matice moravská für Das Forschungszentrum für die Geschichte Mitteleuropas: Quellen, Länder, Kultur, 2011, s. 287 – 294.
55. PETR, Stanislav. Rukopisný fond pražské Maltéžské knihovny. *Studie o rukopisech*. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1988, **26**, s. 49 – 71.
56. PETR, Stanislav. Středověká liturgická bohemika v rukopisném fondu Maltéžské knihovny. *Studie o rukopisech*. Praha: Ústřední archiv ČSAV, 1990, **27**, s. 31 – 93.
57. PETZHOLDT, Julius. *Adressbuch der Bibliotheken Deutschlands mit Einschluss von Oesterreich-Ungarn und der Schweiz*. Dresden: G. Schönfeld, 1875.
58. PIZZALA, Josef. *Stand der Bibliotheken der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder zu Ende des Jahres 1870: Bearbeitet von Josef Pizzala*. Wien: Gerold's Sohn in Comm, 1873.
59. POŘÍZKA, Jiří. *Maltézští rytíři u nás: 3 studie k historii českého velkopřevorství řádu maltéžských rytířů*. Brno: Petrov, 1990.
60. RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. In: *Pražský sborník historický XXX*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 1998, s. 90 – 127.
61. RICHTEROVÁ, Alena. Osud knihoven Bohuslava Balbína a Michala Adama Francka z Franckensteinu. In: *Barokní Praha - barokní Čechie 1620-1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. září 2001*. Praha: Scriptorium, 2004, s. 643 – 651.

62. RICHTEROVÁ, Alena. Pozůstalost Michaela Adama Francka z Franckensteina ve fondech Národní knihovny v Praze. In: *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 7/1*. Praha: Státní knihovna Československé republiky, 1990, s. 139 – 152.
63. ROPKOVÁ, Ira. *Knihovna řádu maltézských rytířů v Praze na Malé Straně*. Praha, 1982. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Katedra vědeckých informací a knihovnictví. Vedoucí práce František HORÁK.
64. STEJSKALOVÁ, Jana. Kšaft jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti. In: *Opera historica I. Kultura každodenního života českých předběllohorských měst*. České Budějovice: Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, 1991, s. 74 – 80.
65. ŠIMÁKOVÁ, Jitka a kol. *Katalog prvotisků zámeckých a hradních knihoven v České republice*. In: Sborník Národního muzea, řada C, sv. 23, č. 3-4. Praha: Koniasch Latin Press, 1988.
66. ŠIMÁKOVÁ, Jitka a VRCHOTKA, Jaroslav. *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*. Praha: Koniasch Latin Press, 2001.
67. ŠIMÁKOVÁ, Jitka. Vzácný konvolut z knihovny maltézských rytířů v Praze. In: *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 7/2*. Praha: Národní knihovna ČR, 1990, s. 49 – 69.
68. TRNKA, Pavel. Osudy Maltézské knihovny v Praze a její současný stav. In: *Paginae historiae: sborník Národního archivu sv. 24 č. 1*. Praha: Národní archiv, 2016, s. 7 – 46.
69. VILÍMKOVÁ, Milada. Urbanistický vývoj maltézské jurisdikce. In: *Pražský sborník historický III*. Praha: Orbis, 1966.
70. VLČEK, Pavel. *Umělecké památky Prahy: 3 studie k historii českého velkopřevorství řádu maltézských rytířů*. Praha: Academia, 1999.
71. VOIT, Petr. Kniha a knihtisk u olomouckých měšťanů před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzijní a vlastivědná společnost, 1980, **32**(3), s. 312-320.

72. VOIT, Petr. Měšťanské knihovny v Olomouci před Bílou horou. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzijní a vlastivědná společnost, 1981, **33**(2), s. 197-207.
73. VOIT, Petr. Předbělohorská měšťanská třída v Olomouci jako konzument literatury. In: *Historická Olomouc a její současné problémy. [Sv.] 4*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1983, s. 280 – 285.
74. WALDSTEIN–WARTENBERG, Berthold. *Rechtsgeschichte des Malteserordens*. Wein, München: Herold, 1961.
75. WINTER, Zikmund. Měšťanské libráře v XV. a XVI. věku. *Časopis Matice moravské*. 1892, **66**, s. 65 – 79.
76. WIRTH, Zdeněk. Stavba konventu maltézského na Malé Straně v Praze. *Památky archeologické a místopisné. Skupina historická*. Praha: Archeologický sbor Muzea Království Českého, 1932, **2**.
77. WOITSCHOVÁ, Klára a VRCHOTKA, Jaroslav. *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548-1783: "--což slušného a spravedlivého jest fedrovati--"*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2010.
78. ZDENĚK, Václav. *Příspěvek k dějinám král. apelačního soudu na Hradě Pražském*. Praha: Knihovna vrchního soudu, 1931.
79. ZONTA, Claudia. *Schlesier an italienischen Universitäten der Frühen Neuzeit 1526-1740*. Stuttgart, 2000.

IV. Seznam použitých elektronických zdrojů

1. ICARUS – International Centre for Archival Research. *Monasterium* [online], 2017 [cit. 2017-5-13]. Dostupné z: <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RM/2363/charter>
2. *Internetová encyklopedie Leporelo*. [online]. 2017 [cit. 2017-7-1]. Dostupné z: <https://leporelo.info/johanit>
3. Knihovna Národního muzea. *Provenio* [online], 2017 [cit. 2017-5-16]. Dostupné z: www.provenio.net
4. Národní knihovna ČR. *Katalogy a databáze Národní knihovny ČR: Slovník českých titulů* [online], 2014 [cit. 2016-1-22]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/J3AQFLILMU43Y18R8RQBCRX87QBE9MCVDV18BRMXCG9FBCMRN3-54522?func=full-set-set&set_number=027147&set_entry=000003&format=999
5. Staatsbibliothek zu Berlin. *Einbanddatenbank* [online], 2002 [cit. 2017-7-1]. Dostupné z: <http://www.hist-einband.de/>
6. Středisko společných činností Akademie věd České republiky. *Historie orientálního ústavu Akademie věd České republiky* [online], 2017 [cit. 2017-1-13]. Dostupné z: <http://www.orient.cas.cz/o-nas/historie/>

6. SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ

I. Seznam tabulek

Tabulka 1: Porovnání počtu knih v knihovnách v různých městech dle Peškovy studie.....	22
Tabulka 2: Tématické rozložení knih v pražských městech dle Peškovy studie	24

II. Seznam grafů

Graf 1: Tématické procentuální rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	50
Graf 2: Tématické početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	51
Graf 3: Tématické procentuální rozdělení Knihovny Vilema de Bois	51
Graf 4: Tématické početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois	53
Graf 5: Tématické procentuální rozdělení Knihovny Michala Francka z Franckensteinu	54
Graf 6: Tématické početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois	56
Graf 7: Jazykové procentuální rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach	63
Graf 8: Jazykové početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	64
Graf 9: Jazykově-tématické procentuální rozdělení Gniesenovy knihovny (latina)	64
Graf 10: Jazykově-tématické procentuální rozdělení Gniesenovy knihovny (italština).....	65
Graf 11: Jazykové procentuální rozdělení Knihovny Vilema de Bois	66
Graf 12: Jazykové početní rozdělení Knihovny Vilema de Bois	67
Graf 13: Chronologické procentuální rozdělení Knihovny M. Gniesena von Kobach	69
Graf 14: Chronologické početní rozdělení Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	71
Graf 15: Početní rozdělení měst vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	73
Graf 16: Procentuální rozdělení zemí vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach ...	74
Graf 17: Početní rozdělení zemí vydání Knihovny Melchiora Gniesena von Kobach.....	74
Graf 18: Formáty knih použité ve fondu knihovny Melchiora Gniesena von Kobach	79

III. Seznam obrázků

Obrázek 1: Mapa území maltéžské pevnosti v Praze	29
Obrázek 2: Ukázka poznámkového pergamenu na předním přideščí, Malt 1476	78
Obrázek 3: Ukázka poznámkového pergamenu na předním přideščí, Malt 1482	78
Obrázek 4: Vyobrazení předního razítka na měkké vazbě Malt 2660	80
Obrázek 5: Vyobrazení předního razítka na měkké vazbě Malt 1706	80
Obrázek 6: Vyobrazení zadního razítka na měkké vazbě Malt 1706	80
Obrázek 7: Vyobrazení Spravedlnosti na přední desce měkké vazby Malt 955	80
Obrázek 8: Vyobrazení na zadní desce měkké vazby Malt 767	80
Obrázek 9: Rukopisná pergamenová vazba, přední deska, Malt 1841, detail	81
Obrázek 10: Rukopisná pergamenová vazba, hřbet, Malt 1841, detail	81
Obrázek 11: Rukopisná pergamenová vazba, zadní deska, Malt 1841, detail	81
Obrázek 12: Typický florální středový motiv, Malt 868	82
Obrázek 13: Varianty florálních rámových motivů, Malt 868, Malt 2590/1, Malt 2593/1, Malt 2590/2	82
Obrázek 14: Motiv „Venus”, Malt	83
Obrázek 15: Motiv „Ivdi[th]”, Malt 2590/2	83
Obrázek 16: Motiv „Prvde[ntia]”, Malt 2593/1	83
Obrázek 17: Motiv „Lvcre[tia]”, Malt 2590/2	83
Obrázek 18: Motiv „Ecce Virg[o]“, Malt 2610/1	83
Obrázek 19: Motiv „Hic est f[i]lius meus” , Malt 2610/2	83
Obrázek 20: Motiv „Mors ero”, Malt 2610/1	83
Obrázek 21: Středová florální plotna, Malt 1556	84
Obrázek 22: Motiv středového kosočtverce, Malt 1839	84
Obrázek 23: Motiv kosočtverce v rámu, Malt 1738, Malt 2406	84
Obrázek 24: Motiv “Spes”, Malt 1394	85
Obrázek 25: Motiv “Fides”, Malt 1394	85
Obrázek 26: Motiv “Ivstici[a]”, Malt 1394	85
Obrázek 27: Motiv “Caritas”, Malt 1394	85
Obrázek 28: Středové alegorické výjevy, přední deska, Malt 1394	86
Obrázek 29: Středové alegorické výjevy, zadní deska, Malt 1394	86
Obrázek 30: Středový motiv čtyř evangelistů, tmavá useň, Malt 726	87

Obrázek 31: Gniesenovo vlastnické exlibris první triáda, Malt 2712/2.....	94
Obrázek 32: Gniesenovo vlastnické exlibris druhá triáda, Malt 2590/2	94
Obrázek 33: Gniesenovo vlastnické exlibris třetí triáda, Malt 2456.....	95
Obrázek 34: První vložený dopis, přední strana, Malt 1840.....	97
Obrázek 35: První vložený dopis, zadní strana, Malt 1840	97
Obrázek 36: Druhý vložený dopis, horní část, Malt 1840	98
Obrázek 37: Druhý vložený dopis, spodní část, Malt 1840	98

7. PŘÍLOHY

7.1 Katalog knihovny Melchiora Gniesena von Kobach